

1 *szóhátr* *78.15,*
Az *1* *egyetem* *levéltáruak*
V. 1. 1. 1. *Levéltár* *az* *kerzö*

H. 167

KATECHETIKA

24/3x

VAGYIS

VALLÁSTANÍTÁS-TAN

KÉZI KÖNYVÜL

A PROTESTÁNS HITTANHALLGATÓK SZÁMÁRA.

IRTA

HÖRK JÓZSEF

EPERJESI EV. THEOL. R. TANÁR.

A nt. s t. protestans lelkész és tanító urak szives figyelmébe ajánlva.

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

1880.

Ára 60 kr.

1/4 8/28

KATECHETIKA
VAGYIS
VALLÁSTANÍTÁS-TAN
KÉZI KÖNYVÜL

A PROTESTÁNS HITTANHALLGATÓK SZÁMÁRA.

IRTA

HÖRK JÓZSEF

EPERJESI EV. THEOL. R. TANÁR.

A nt. s t. protestans lelkész és tanító urak szives figyelmébe ajánlva.

BUDAPEST.
FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IRÓD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

1880.

A M. H.
ÁG. VALL. EV. EGYSÉG.
LEVÉLTÁRA.

ELŐSZÓ.

Jelen kézikönyvnek sajtó alá bocsátására főleg azon nagy idővesztéség késztetett, melylyel főiskolai tanításunknál a füzetek írása jár. — Ezekre pedig tankönyv hiányában — mint az a katechetikánál van, — rászorulunk, miután a folytonos előszóval való előadás (a gyorsírásnak még nem kellő elterjedése miatt) célhoz nem vezet, mert a hallgatóság által ez úton összeállított füzetek nemcsak hogy igen variálnak, hanem gyakran épen a leglényegesebben, a dolog természetes akadályai folytán, igen hiányosak.

Hogy mennyi e műben az én eredeti gondolatom, és mennyi az átvett, átültetett, azt az, a ki a hűségesen idézett forrásokkal hasonlítja össze e művet, világosan fogja láthatni. Én magam részéről a tankönyvtől nem követelek eredetiséget — mert a tankönyvnek főleg az adottat kell ismertetnie s az adotton kell építenie, — és magam részéről sem tulajdonítok magamnak más érdemet e műnél, mint az átdolgozó szerkesztőét.

Miután művemben a nagy mesterek tanácsára eddigelé hazai protestáns egyházunkban be nem vett, legalább nem általánosan bevett tanítási módszert ajánlok (melynek helyes voltáról lelkem mé-

lyéből meg vagyok győződve), azért voltam oly bátor e művet a nt. lelkész és t. tanító uraknak becses figyelmébe is ajánlani, a mi különben tankönyveknél nem szokásos.

A szakértők szives igazító észrevételeit tisztelettel kérvén, s ezen első művem az érdekeltek jóakaratóba ajánlván, — azon óhajással: adná Isten, hogy ezen mű is legalább egy homokszemet hozzon az ő országa építésére, maradtam

Eperjesen 1879. jun. havában.

A szerző.

Azon könyvek sorozata, melyekre hivatkozás történik.

1. Fr. Schleiermacher (J. Frerichs kiad.) Prakt. Theol. Berlin, 1850.
2. C. B. Moll : Prakt. Theol. Halle, 1853.
3. C. J. Nitzsch : Prakt. Theol. Bonn, 1848 (a 2-ik köt.).
4. C. Harms : Pastor. Theol. (1. Buch : der Prediger.) Kiel, 1837.
5. K. R. Hagenbach : Encyclopaedia. (Révész Imre ford.) Pest, 1857.
6. W. Löhe : Der ev. Geistliche. Gütersloh, 1876.
7. A. Fr. L. Pelt : Encyclopaedie. Hamburg und Gotha, 1843.
8. K. Rosenkranz : Encyclopaedie. Halle, 1845.
9. F. L. Steinmeyer : Der Dekalog als katech. Lehrstoff, Berlin, 1875.
10. Kún Bertalan : Egyházi szónoklattan. Miskolcz, 1855. (Függelék.)
11. Chr. Palmer : Katechetik. (5-te Aufl.) Stuttgart, 1864.
12. J. Chr. Itzerott : Biblische Geschichten. Quedlinburg, 1863.
13. Dr. Kiss Áron és dr. Öreg János : Nevelés és Oktatástan. Budapest, 1879.
14. Dr. Kiss Áron : A nevelés- és oktatástörténet kézikönyve. Budapest, 1870, és a használt katech. füzetek.

TARTALOM.

	Lap
Bevezetés	7
1. A katechetika fogalma	7
2. Az ifjúságnak vallásos okt. szükséges és fontos	9
3. A katechetikai tanítás nehéz	10
4. A katecheta kellékei	12
5. A katecheta-képzés	14
6. A katechetika történelme, irodalma	15
7. A katechetika beosztása	23

I. FEJEZET.

A katechetikai oktatás célja

8. A cél lényege	25
9. Ki tanítson?	27
10. A lelkész kötelessége általában a vallásoktatás körül	28
11. A lelkész eljárása ezen oktatás körül	30
12. A katecheta külső magatartása	32

II. FEJEZET.

A katechetikai oktatás tárgya.

13. Általában	34
14. A katech. oktatás tárgyának köre	35
15. A katech. okt. tárgya különösen	36
A) Szentírás	36
B) Egyházi tan	37
C) Egyháztörténelem	39

III. FEJEZET.

Beosztás. Berendezés.

16. A katech. tanítás fokozatai	41
17. Tanmenet. Tanépület	51
18. Az egyes katechisatio	56

IV. FEJEZET.

Betanítás. Módszertan.

	Lap
19. §. Traditio = elbeszélő közlés	58
20. §. A szentírás	61
A) Az írás-olvasás	62
B) Írás-magyarázat	65
C) Írás emlékelés	67
21. §. Egyház történelem... ..	69
22. §. A katechismus	71
1. Legyen symbolikus könyv... ..	71
2. Nyujtsa az egész tant	72
3. Alakja legyen megfelelő a kat. czélnak... ..	73
23. §. Confirmatio	78
a) Lényege	78
b) A confirmatoria való előkészítés módja	81
c) Ideje	82
d) Gyakorlati utasítások... ..	83
24. §. Katechetis a confirmáltakkal	84
a) Gyermekek isteni tisztelet... ..	85
b) Gyermekek a templomban	87
c) Vasárnapi katechisatio (egyletek)	88
d) Az iskolai áhitat	90
e) Az iskolai vallástanítás	91

Alaktan.

25. §. A katechetikai oktatás alakja... ..	92
26. §. A kérdésekről	95
1. Mi a kérdés?... ..	95
2. Hányféle a kérdés?... ..	96
3. Milyen legyen a kérdés?	99
4. Mire kell vigyázni a kérdésre adott feleletnél... ..	101

Zárszó.

27. §. A helyes módszer ismérve	102
--	-----

BEVEZETÉS.

1. §. A katechetika fogalma.

A katechetika tágabb (etymologikus) értelemben nem más, hanem a tanításról szóló tudomány s ez értelemben nem különbözik a tanítástantól, oktatástantól (Didaktika) sőt annak alkatrészét képezi; szorosabb értelemben azonban *a keresztyén egyház szolgálatában álló azon tudomány értetik alatta, mely a keresztyén (iskolás) gyermekek s ifjuságnak a vallásban való oktatásáról és ezen oktatás módjáról szól.* A mennyiben ezen oktatásnál is az általános, helyes tanítási elvek döntő érvénye kétségszövegbevonhatatlan, annyiban tudományunk a Didaktika vezetése alatt áll és a mennyiben ezen oktatás is főleg *nevelve* oktatás, annyiban a katechetika természetesen a neveléstannak (Paedagogika) is kiegészítő alkatrészét képezi. A katechetikának az említett tanoktól való különbözése leginkább kitünik abból, hogy míg azok az általános és egyetemes nevelést és oktatást tekintik és így a nemi fogalmat képviselik, ez különösen csakis az egyházi vallásos nevelést és oktatást tekinti és a faji fogalmat képviseli, s innen egykori neve Ecclesiastica.

A mennyiben tudományunk a keresztyén gyermekek és ifjuság, tehát a már megkereszteltek tanításáról szól¹⁾, különbözik a Halieutikától, mely a keresztyén egyházközségnek, illetőleg az istenországának új tagokat igyekszik nyerni s mely együvé esik az Apostolikával vagy Kerykti-

¹⁾ Palmer : Katech. Prolog. p. 2. «Die Pflinglinge der Katechese gehören der Kirche bereits an».

kával vagyis a Krisztus hirdetéséről szóló tannal, mely természete szerint megelőzi a katechetikát és főleg a térítési működésnek a Missionak áll szolgálatában. A menyiben azonban¹⁾ a katechetika körébe esik a proselyták (nem keresztyén vallásból a keresztyén vallásra térők), convertiták²⁾ (egy keresztyén felekezet kebeléből egy más keresztyén felekezet kebelébe térők) és az oly felnöttek oktatása is, kikre nézve a korábbi vallástanítás elmulasztott, vagy elhanyagoltatott, annyiban a Keryktika a katechetikának nemcsak legközelebbi szomszédja,³⁾ hanem majdnem synonym azzal, — a minthogy etymologikus értelemben az is,⁴⁾ tekintve a *κατηχησῖν* szónak (*ἵχος* = hang, honnan *κατηχητής* *κατηχοῦμενος*) úgy az új szövetségi könyvekben,⁵⁾ mint a régiebb egyházi tanítóknál való használatát, a hol az hirdetést és tanítást jelent általában, vagyis mint azt Moll igen helyesen megjegyzi: «Einen Schall geben = reden mit dem Nebenbegriffe des Wichtigen und Feierlichen = lehren.»⁶⁾

Jegyzet. A *κατηχητής* nem tévesztendő össze a *κατηχητής* = utmutató, vezetővel Máté 23, 10 (8). A határozott nyelvszokás (Lásd Pelt. Encycl. p. 674. §. 104. 1. jegyz.), mely szerint katechétaéknak azok nevezettek, kit az ujonczokat (hitujonczokat = *κατηχοῦμενοι*) a keresztyénségbe bevezették és a kik Nautologoknak is nevezettek, mivel hogy ők egy akkor divatos allegoria szerint az ujonnan érkező hajói népszerűt a hajóra (a keresztyén egyház hajójára) szállították,⁷⁾ csak későbbben fejlődött ki ;

¹⁾ Hagenbach : Encycl. p. 342.

²⁾ Schleiermacher : Pr. Th. 418. s köv. is a katechetika tisztéhez csatolja.

³⁾ Palmer : Katech. Proleg. 1. «Keryktik — die nächste Nachbarin der Katechetik».

⁴⁾ Hagenbach : Encycl. 341.

⁵⁾ Cf. Act. 21, 21—24. 18, 25. Luc. 1, 4, Rom. 2, 18, Gal. 6, 6, I. Kor. 3, 2, 14, 19, 16, 9, Hebr. 5, 12—14, 6, 11. — Lásd a szót a LXX (=septuaginta) fordításnál Gen. 18, 19, Exod. 12, 26. Deuter 6, 2. Végül lásd : Jerusalemi *Cyryllus* *κατηχησῖς* *Chrysostomus* : *κατήχησις* πρὸς τοὺς μελλόντας φωτισεσθαι. *Nyssai Gergely* *λογος* *κατηχητικος* *ἑμεγας*, stb.

⁶⁾ Moll C. B. Pr. Th. p. 289/90. §. 509.

⁷⁾ Moll C. B. Pr. Theol. §. 509. p. 290. «Welche die Einsteigenden im Vordertheil des Schiffes empfangen». Clemens Romanus epist. ad. Jacobum cap. 14. — Ezen kép bőven Palmer Katech. Proleg. p. 8.

a mint hogy jeruzsalemi Cyrillus (+ 386) 23, figyelemreméltó *κατηχησις*-e sem katechesis, hanem predikáció.¹⁾ Öt beszéd közte mystagogikus beszéd.

2. §. Az ifjúságnak vallásban való oktatása szükséges és fontos.

Nemcsak azon általános okok, melyek egyáltalában a nevelés és oktatás, vagy a mi helyesebb a nevelve oktatás szükségszerűségét és nagy fontosságát bizonyítják, bizonyítják és kívánják a katechetikai oktatást, hanem ezen általánosakhoz még különösek is csatlakoznak, melyek a következők :

1. A keresztyén egyház helyes fogalma, mely szerint az nem más, hanem a Krisztus tanait valló és követő egyének egyesülete s mely természeténél fogva csakis azt ismerheti el tagjául, a ki szabad és értelmes meggyőződésből ragaszkodik az egyház hitéhez. Hogy ehez tanítás, még pedig korán kezdett és értelmesen vezetett tanítás szükségeltetik, az világos : mert hiszen a tanítás anyaga, a vallás és az értelmes tagok nevelése, az önálló egyéniség kifejlesztése, időt és munkát (és főleg tanítási ügyességet) igényelnek. Hogy ezen tanításról magának az egyháznak kell gondoskodnia, kitűnik onnan, mert neki kell, mint egyesületnek (cf. Máté 28, 19) a maga fenállásáról gondoskodnia.

2. A keresztyén ifjúságnak, a gyermekeknek vallásban való oktatásánál hangsúlyozzuk azt, hogy gyermekek és ifjúság. Mert egyrészt az idő, másrészt az ifjúság képzeny, tanulékony, idomításra alkalmas természete int bennünket arra, hogy a tanítást korán kezdjük. Azonban indít bennünket arra azon erkölcsi indok is, hogy akkor adjunk oktatást a gyermekeknek a vallásban, mikor még azok naív, természetes ártatlansága az élet erkölcsi veszedelmei által megtámadva, megrongálva vagy megmételezve nincs, hogy midőn az ifjúkor kívánságai, vágyai, belveszélyei és az élet, a társadalom a lélek épségét meg-

¹⁾ Moll i. l. Valamint Chrysostomus *κατηχησις προς τους μελλουοντας φωτισθηαι* s Nyssai Gergely több katechesise is a papok oktatására van szánva.

támadó külvészélyei az ifjakkal szemben mint erős küzdő hatalom lépnek fel, azoknak kezében legyen már akkor a vallásosság, a tiszta erkölcs szeretete és teljes ismerete adta azon fegyver, melyet mi *keresztyén lelkiületnek* nevezhetünk leghelyesebben. S ezért kell őket nevelve tanítanunk, úgy, hogy mindenkben világosan lássanak és mindenkor tiszta szívüek lehessenek.

Végül azonban ajánlja ezen tanítást és annak korán kezdését azon tapasztalás általánossága is, hogy :

3. A gyermekkorban nyert benyomások a legtartósabbak s a feledésnek legkevésbé vannak kitéve, mert az utánok következett benyomások által a lélekből soha teljesen ki nem törölhetők, sőt még ha bizonyos ideig elhanyagoltatnának és elnyomatnának is, könnyen föléleszthetők és megújíthatók.

3. §. A katechetikai tanítás nehéz. ¹⁾

A katechetikai tanítást nehézzé nemcsak azon általános okok teszik, melyek egyáltaljában nehezítik az oktatva nevelést, milyenek : a tanoncok egyenlőtlen lelkitehetségei és képességei, azok néha igen nagyon különböző képzettségi foka, a különböző gyermek-egyéni ségeknek megfelelő bánásmód sokfélesége stb. hanem vannak, fájdalom igen nagybefolyásu idegen, a katechetikai oktatásnak különös nehézségeit alkotó benyomások, melyek részint a ferde családi élet és nevelés, a játszótársak, felnöttek példája, a világ romlottságából erednek és a katechetikai oktatást nehezítik, veszélyeztetik, sőt néha eredményétől teljesen megfosztják, vagy legszebb feladatában lehetetlenné teszik.

A legnagyobb nehézségeket akkor tapasztalandja a katecheta, ha a tanoncok nevelése vagy teljesen elmaradt, vagy teljesen ferde volt, sőt olyan lenni még meg nem szünt. Gyakran a katechetának minden törekvése ; legszentebb lelkesedése, legkitartóbb utánjárása, legszorgalmasabb oktatása, atyai szeretetének teljessége, oktatói ügyességének kitünősége sem képes elhárítani, vagy ha megtörtént, helyrehozni azon hibát, mely a tanonc házi

¹⁾ Cf. E tekintetben : Schleiermacher Pr. Theol. p. 358—362

vallástalan erkölcstelen neveléséből származik, vagy származott, begyógyítani azon sebet, melyet a gyenge lélek épségén vagy a szülők vagy más háziak erkölcstelen, vallástalan példája ütött.

Hasztalan igyekszik a katecheta, ha tanácsait, melyeket a tanonc lelkébe vésett s melyekkel azt erkölcsös vallásos életre oktatta, a háziak erkölcstelen életének példája, a felnőttek ellenkező oktatása, vezetése a tanonc lelkéből kiirtja, emlékezetéből kiszorítja; ha az élet megjavítására, igaz becsületes, szeplőtelen életre kötelező parancsai, az erkölcstelen élet példája s a világ kínálkozó romlottságának csábjai, a bűn ajánlkozó édessége s a mások példájáról elszokott, mások által ajánlott, a társadalmi élet által kívánt s gyakran majdnem megkövetelt ferdesége által elfojtatnak. Szóval hasztalanul izzad a mester, ha az, a mit ő őszinte atyai szeretettel építeni igyekezett, meg gondolatlanul, könnyelműen, sőt vétkesen feldulatik (Konkoly a búzában Máté 13, 24—30), mert valóban ily esetekben: «Hacsak az úr nem építi a házat, hasztalanul munkálkodának, a kik építék azt.» Zsolt: 127, 1. Csakis különös isteni segítség, kegyelem segíthet az ilyen szerencsétlen gyermekeken.

A katecheta az ilyen esetben csakis közvetve a lelki pásztori működés által hathat: a szülők, felnőttek s így a társadalom javításán fáradozván, — mi mellett azonban tanítványait sohasem szabad szem elől tévesztenie még akkor sem, ha azok az iskolából kilépve mester-inasokká, vagy a gazdaszatnál segédekké, cselédekké stb. lettek is. Szóval úgy gondoskodhatik lelkiismeretesen tanítványai üdvéről a katecheta, ha azokat, midőn a tanítás alól kinöttek: a lelkipásztornak adja át gondozás végett.

Jegyzet. A katechetikai oktatást nehezzé teszi továbbá az, hogy vele szemben nagy igényekkel lépünk fel. — A Curtmann-féle (Dr. O. W. J. G. Lehrbuch des Unterrichts. Leipzig, 1866. 7. kiad.) igen elterjedt, kitünő oktatásban s az utána megjelent valamennyi oktatásban megkivántatik a tanítástól általában, hogy az igaz, helyes, valóságos, alapos, hű, független, komoly, szép (örömteljes), vidám, eleven, barátságos, új, természetes, könnyű, türelmes, összhangzó, egységes, fokozatos, időszerű, teljes, takarékos, gondos, szemléltető: a) előmutató, b) előté-

tető (parabolák, képek) legyen. — Thierbach pedig megkívánja a *katechetikai* tanítástól, hogy az legyen : világos, alapos, tisztán erkölcsi indoku, jól rendezett, összefüggő, alkalmazható, az életre alkalmazott, mihez Hirscher még a következő kellékeket csatolja : legyen igaz, lényeges, mély, eleven, erőteljes (pragmatikus, praktikus). — Mi mindezen kívánalmakat Moll-lal (C. B. Prakt. Theol. pag. 321.) a következő háromba foglaljuk a katechetikai oktatásra való tekintettel : *legyen a katechetikai oktatás : 1. igaz, 2. világos, 3. alapos*, mert ezekben a többi kívánalmak mind befoglalhatnának.

4. §. A katecheta kellékei.

Miután a tanítás, hogy sikeres legyen általában igazán képzett és igaz őszinte lelkesedés által vezérelt, tehát isteni hivatással bíró tanítót (cf. Nevelés és oktatástan dr. Kiss Á. és dr. Öreg János. Bpest 1876. p. 78. §. 45) igényel s miután a katecheta működése mint azt Nitzsch olyan szépen mondja : ¹⁾ alapépítés a vallásos oktatásban, a keresztyén életbölcsetség megalapításában, s miután az imént megnevezett nehézségek, hogy Pál apostol hasonlatával éljünk, teljesen képzett harczost igényelnek ; (cf. I. Kor. 9, 26) világos, hogy azon igények is fokozottak, hatványozottak lesznek, melyekkel mi a katechetával szemben föllépünk. S azért legelől is megkívánjuk tőle, hogy ne csak általában kitünően képzett és a tanításra hivatással bíró tanító legyen e szó legszebb értelmében, hanem különösen mint vallástanító birjon azon *érzülettel*, mely a katechetánál leginkább megkívántatik s azon *ismeretekkel*, melyek (mint vallástanítóra) reá nézve nélkülözhetlenül szükségesek.

Ezeke t mi Palmerrel a következőkben látjuk : ²⁾ a) *a mi az érzületet, lelkiületet illeti :*

1. Igaz, bensőséges, őszinte *gyermekszeretet*,³⁾ mely

¹⁾ J. Nitzsch Pr. Theol. II. §. 178. pag. 166. «Grundbau» cf. §. 182. p. 171.

²⁾ Palmer : Katech. 70. sk. «Denn derjenige Sinn, in welchem eine wahre innige Kinderliebe mit heiligen Eifer für Gottes Reich sich verbindet, ist die unerlässlichste Bedingung für den Katecheten» p. 70.

³⁾ Cf. Schleiermacher : Pr. Th. p. 414.

megmenti őt egyrészt az édeskedés (Süsslichkeit), émelgős, másrészt a túlszigorú rigorizmus, sötétvérű misanthropismus, csökönös pedanteria elidegenítő, visszataszító hibájától s kizár minden majomszeretetet épen úgy, mint minden hideg kötelességszerűséget.

2. *Szent lelkesedés az istenországáért*, mely buzgalmát megaczélozza, türelmét megedzi, kitartást és szorgalmat, lankadatlan, fáradhatlan szorgalmat szül és nem riad vissza a legyőzhetlennek látszó akadályoktól sem.¹⁾

b) *A mi az ismereteket illeti* : megkívánjuk, hogy ismerje teljesen, minden tekintetben értse, tudja legelől is a legfontosabbat :

1. *A szentirást*, mint a melyen mint alapon kell építenie tanítását, s melyből mint forrásból kell merítenie az élet tiszta vizét, hogy a tanoncok hitét, mely mint gyöngé plánta ápolásra szorul, öntözgesse, táplálja, üditse, éltesse.

Azután a másod fontosságút :

2. *Az egyházi tant*, mint a melyhez tanítását szabnia, mint a melyre tanonczait nevelnie, tanítania elengedhetlen kötelessége, ha megbízójához az egyházhoz hűtlen lenni nem akar. Végül a szintén szükséges nevelő elemet :

3. *Az egyháztörténetet*, mint melyből folytonosan meríthet, buzdító példát a gyermekek, lelkesítő vezért a maga számára, s mint a melyben a keresztyén vallás szelleme az életet átható megjelenésében szemlélhető s Isten újja világosan látható.

Mindezen ismereteit pedig hasssa át, éltesse, üditse azon *valódi tudományos képzettség s keresztyén világ- és életismeret*, melyet a művelt keresztyéntől, annál inkább a művelt lelkésztől, prot. ev. lelkésztől joggal megkövetelhetünk. Birjon tehát *lélektani* (embertani) *ismeretek* alapján álló *nevelési ügyességgel* s ennek szolgálatára teljen kielégítő tanulmányon alapuló *tanítási készséggel*.²⁾ Hogy ezen tudományos képzettségnek főleg theologiainak és itt ismét gyakorlati theologiainak kell lennie, az világos.³⁾

¹⁾ Cf. Schleiermacher : Pr. Theol. p. 413/4 «Interesse, — Liebe des Geistlichen an der Sache».

²⁾ Schleiermacher Fr. : Prakt. Theol. p. 414, főleg azonban p. 413. «Uebung und Talent».

³⁾ Lásd ezt bővebben J. Nitzsch : Prakt. Theol. I. §. 7. p. 25. sk. II. p. 160. sk. §. 176.

5. §. A katecheta-képzés.¹⁾

Miután a katecheta kellékei oly számosak és oly fontosak és oly nélkülözhetlenek, nem fog nekünk túlságosnak látszani *Moll* követelménye, a ki ezen kellékek megszerzésének útját-módját körülírván, a rendes *kiszabott theologiai képzésen* és az egyetemi *seminariumi gyakorlatokon* kívül azt kívánja,²⁾ hogy a candidatus a superintendens felügyelete alá helyeztetvén, valamely (jeles) *tanítóképző intézetben legalább is egy hatheti tanfolyamot végezzen*, s házi nevelés *nevelői állomás* elfogadásán, kívül iskolai szolgálatot is igekezzék végezni, szóval legyen tanító is.

Theologiailag pedig a következő úton képezze magát tovább :

1. Olyan *tudományos előadások* útján, melyek részletesebben szólnak a hivatalos teendőkről, a hivatal viseléséről és az egyházi életről, mint az egyetemi felolvasások.

2. Olyan *írásbeli dolgozatok* útján, melyek specialis tanulmányok alapján készültek s a szóbeli megbeszélés vezérfonalául szolgálhatnak (p. o. Itzerottnál).

3. Olyan *gyakorlati kísérletek* útján, melyeket fokozatos előmenetelben, tapasztalt egyén vezérlete alatt tegyen. Ezekhez járuljanak :

a) *Szabályszerű értekezletek*, melyeken egy egyházmege lelkészei és candidatusai megjelenni köteleztetnének.

b) *Papi seminariumpok* minden kerületben (Provinz) a legképzettebb candidatusok számára és végül az

c) *Egyházhatóság útján történendő mellérendelések*, melyeknél fogva a lelkészjelöltek, a papjelöltek gyakorlott, ügyes, már működő lelkészek mellé rendeltetnének gyakorlatra, a kik őket minden idevágó functió végzésére alkalmaznák és mindenekben oktatták.³⁾ (Egész a vicariatusig.)

Az utóbb említett kétszer-három képzőeszköz közül az első három a *szabad*, a második három a *hivatalosan elrendelt képző eszközhöz volna sorolandó*.

¹⁾ Cf. Nitzsch : Prakt. Theol. II. §. 176. p. 162. sk.

²⁾ Moll C. B. : Prakt. Theol. p. 287. sk. §. 505.

³⁾ Fr. Schleiermacher : Prakt. Theol. p. 414.

6. §. A katechetika történelme, irodalma.¹⁾

A) Történelem.

Az ős keresztyén egyház katechumenusai nem gyermekek voltak, hanem azok, a kik az egyház történelemben tárgyalt és az *ακροωμενοι, γουυκλιωντες κατηγουμενοι, φωτισοιμενοι* név alatt említett osztályokba felvétettek, illelőleg azokat fokozatosan végig éltek, tehát = felnőtt különböző képzettségű és különböző életszokásokkal biró – és így végtelenül nagyobb egyéni különféleséggel fellépő (emberek) felnőttek voltak, a mi a tanítást igen nehezítette és nagyon módosította, egyénivé s esetlegessé casuisticussá tette. Ez a gyermekeknek a katechumenusok sorába való felvétele által nagy részben egyszerűbbé lön, mert az egyenlő kor s egyenlő képzetlenség egyöntetűbb eljárást tett lehetségessé. (A gyermekek az új szövetségi kifejezések²⁾ s azon föltétel következtében, hogy keresztyén szülőiktől úgy is nyertek már oktatást, vétettek figyelembe.)

Mielőtt a viszonyok a gyermekek keresztelésének általánossá lett szokása által változtak volna, azon apostoli egyházi őskorban, mely a katechetikának első korszakát képezi, az apostoli hit a (*χρηυγμα*) kérügma volt a tanítás anyaga és a tanoncokhoz specialis katechetikai s az egyházba való bevezetésöknél mystagogiai (*μυστηρίον-αγγελου*) beszédek is tartattak,³⁾ s a felvétel, felavatás a püspök kézrátétele által történt. Majd felvirágzott a 2—3-ik században az *alexandriai katecheta iskola*, melynek kitünőbb tanítói közül megemlítendők: Panthenus, Alexandriai Kelemen, Origenes, Herakleiai Dionysios. Ezek között legkitünőbb volt Origenes,⁴⁾ a ki a kérdésnek katechetikai jelentőségéről is világos tudattal birt.⁵⁾ Az eljárás akkor is az volt még, hogy az alsóbb fokozaton nyújtatott a Dek-

¹⁾ Cf. Különösen az itt követett: K. R. Hagenbach Encycl. p. 347. sk. és Pelt Encycl. p. 665. sk.

²⁾ Alapúl szolgált: Márk 10, 13—16. Ephes. 6, 4, 2 Tim. 3, 15.

³⁾ Cf. Jerusalemi Cyrillus. Nissai Gergely: «λογος κατηχητικος ο μεγας.»

⁴⁾ Chr. Palmer: Ev. Katechetik p. 8. «Epochemacht, wie für die Predigt, so für die Katechese Origenes».

⁵⁾ Origenes Contr. Celsus VI. 10.

log, mint részint a történelmi összefüggésben első, részint a fegyelem teremtésére alkalmas alkatrészt, (eszköz) és csak a legfelsőbb fokozaton az ugynevezett «disciplina arcana», melyhez sokáig a Symbolum és a Pater noster is tartozott, és mely utóbbiak csak pár nappal a keresztség előtt közöltettek a katechumenusokkal.¹⁾

Majd elhanyagolt az alexandriai iskola, de ugyanakkor már virágzóvá lett az egyházi irodalom nyugaton.

Utasítást a felnőtt katechumenusok tanítására már Augustinus közölte a maga iratában; «de catechisandis rudibus.»²⁾ Különbösen Palmer szerint Cyrillus és Augustinus művei, az apostoli konstitúciók (VII. 39—41) egy szakasza és a Sacramentarium Gelasianum egy része, az összesen, a mi ezen korból használható.³⁾

A viszonyok változtak midőn a 2—3-ik századtól kezdve a gyermekek keresztelese általánosan elterjedt⁴⁾ és a keresztyénség államvallássá lőn. Ekkor a katechetika már közeledett lényegéhez, melynél fogva az nem más, ifjúság és nép tanításnál. «Keleten a klérus a 4-ik, 5-ik, 6-ik században egyedüli képviselője maradt a műveltségnek... az iskolák theologiai jellemet öltöttek magukra, — a tudomány az egyház szolgálója lett... a byzanti birodalomban s a keleti egyházban... Az egyházi viták — (azonban) és a szerzetesek dulakodásai, a palotaforradalmak tönkre tették a családot s lassanként a magasabb nevelést is. — A nép nevelése s tanítása (pedig) a császárok magasabb tudományos iskolái által háttérbe szorított»,⁵⁾ de ugyanakkor midőn keleten az ifjúság és népta-

¹⁾ Chr. Palmer : Katechetik p. 13. «... Credo. — Vater unser ... die erst wenige Tage vor der Taufe übergeben wurden».

²⁾ Deogratias diakonushoz Karthágóban. — Augustinus ezen munkájában határozottan hangsúlyozza, hogy a kérdést alkalmazni kell meggyőződésül, valjon megértették-e a Katechumenok a tanítást. Cap. 13, mert mint mondja : «Omnia tentanda».

³⁾ Palmer : Katech. p. 11. 1. jegyz. — «dies ist alles, was eine nennenswerthe Ausbeute giebt».

⁴⁾ Erre nézve nagy befolyással volt Tertullian, a ki azt állította : «Anima naturaliter christiana». Cf. újabb időben Jean Paul Richter : «Alle Kinder sind weiblichen Geschlechts».

⁵⁾ Dr. Kiss Áron : A nevelés és oktatás történet kézikönyve. Budapest, 1878. §. 11.

nítás teljesen elhanyagoltában volt, nagy érdemeket szerzett magának az ilyenek elrendelésében nyugaton Nagy Károly.¹⁾ Az apostoli hitformán kívül²⁾ a 10 parancsolat és az urimádság is taníttatott. Az Elsassban fekvő Weissenburg zárdában Ottfried, St. Gallenben Kero³⁾ és Notker Labeo szerzetesek voltak az első katechismus írók. Ezen korban Rhabanus Maurus moguntini érsek († 856) és Charlier Gerson János cancellár tesz még dicséretes kivételt egyházi részről. Utóbbi maga is mint Katecheta lépett föl s egyszersmind a maga iratában: «De parvuils, ad Christum trahendis» utasítást adott a papoknak a katechizálásban, de csak nagyon általános vonásokban.

Későbbben a waldensiek katechismusa lön híressé (a kik által a kérdés jött szokásba) melynek ugyanazon alkatrészei voltak mint a Luther katechismusának⁴⁾ s a kik oly jelesül kezelték az ifjuság vallásos tanítását (francia tehát anyanyelven) hogy Thuanus azt mondja róluk: «nec quem quam inter eos puerum reperias, qui interrogatus fideiquam profitentur non expedite et memoriter rationem reddat.»⁵⁾

A Wikliffitáknak és Huszitáknak is nagy gondjuk volt az ifjuság vallásos nevelésére, melyet a holt gépiességbe sülyedett egyház a legiszonyúbban elhanyagolt. De döntőleg csak a reformatio nyult a dologhoz.

Luther korán gondoskodott a katechetikai oktatásról és miután a wittenbergi parochialis egyházban már régibb időtől katechisált volna, 1518-ban latinul irt: «De Decalogo et sacra Domini coena», majd 1520-ban: «De Decalogo Symbolo et Oratione dominica.» (A 3 főrés: Decalogus, Symbolum, Pater noster = «Was du thun sollst?» «Woher das Vermögen schöpfen?» «Wie es empfangen?») Midőn

¹⁾ Nagy Károly a 813-ki maineizi zsinaton kimondatta, hogy a nép anyanyelven taníttassék.

²⁾ A 791-ben tartott folrii zsinat a Credot és Uri imát, mint imát=benedictiót kívánta taníttatni.

³⁾ Moll C. B.: Prakt. Theol. p. 290. §. 510. szerint (a 720 körül élt) Kero sz.-galleni szerzetes Katechismusa már német nyelven magyarázta az Uri imát s német nyelven közölte a Credot=Symbolumot.

⁴⁾ J. Nitzsch: Prakt. Theol. II. p. 149. §. 172. jegyzete.

⁵⁾ Palmer: Katech. p. 21. Cf. Nitzsch: Prakt. Theol. II. p. 149. §. 172.

pedig a szász választó fejedelmi tartomány egyházi visita-
tiója (1527—8) alkalmával meggyőződött annak szüksé-
géről, hogy a népnek «egy jó vagy rossz, durva katechis-
mus», tehát, egy „világiak bibliája“ — adassék kezébe,
«melybe a keresztyén tudomány egész tartalma befoglal-
tassék,» kiadta (1529) az ő két katechismusát, a kisebbet
az ifjuság, a nagyobbat a tanítók számára. Ezek maradtak
hosszú ideig a tanítás alapja és sokféleképen commentál-
tattak. Még most is példánya Luther kátéja a kedves egy-
szerű nyelvre nézve az igazi katechetikai hangnak.¹⁾
Ugyanazon időben irtak Melancton és mások, de azok
katechismusai közül egyedül a Johannes Brentzius által
1521—27. között szerkesztett s különben: «der Hallesche
Katechismus» czím alatt ismeretes tartotta fenn magát,
sőt ez déli Németországnak egyes vidékein symbolikus
tekintélyre emelkedett.

A reformált (helv. hitv.) egyház sem maradt hátra
Calvin (Katech 1536—38—45 Genfi) Oecolampadius, Leo
Judae (1534) Bullinger Henrik (1530)²⁾ haladtak elől.
Későbbben az Ursinus Zakariás és Olevianus Gáspár által
(III. Frigyes pfalzi választófejedelem kívánságára 1563-an)
írt «Heidelbergi Catechismus»,³⁾ mely csaknem minden
nyelvre lefordított s a reformált egyházra nézve symbo-
likus könyvvé emelkedett, éppen olyan nagy hirre tett
szert, mint a Luther Katechismusai.⁴⁾

A protestánsok ezen törekvéseit látván a rom. katho-
likus egyház, melyben a kolduló szerzetek, majd főleg a
Jezsuiták kerítették volt hatalmukba az ifjuság oktatását —
szintén gondoskodott katechismusról. Így jött létre a tri-

¹⁾ Luther a régi három főalkatrészhez: Dekalog, Symbolum.
Pater noster, a keresztségről és az Urvaországjáról szóló két részt
csatolta: «De baptismo et sacra Domini Coena». — A gyónást csak
nagyon hangsúlyozta, de nem tette különálló részszé. — Lásd a
Katechismusról szóló §-t, cikket.

²⁾ Calvin francia és latin nyelven 1541-ben.

³⁾ 1566 zsinatilag elfogadva.

⁴⁾ Ezen korban kevesebbet theorizáltak, de a jó intésekhez és
az egyházi (katechismus prédikációt elrendelő) rendeletekhez szí-
goruan ragaszkodtak. — De azért theoria is volt, lásd Andr. Hype-
rius: «De catechesi 1570 és Joh. Conr. Dietrich (+1669): Institu-
tiones catecheticae» 1613 (s többször) és mások.

dentí zsinat decretuma és 5-ik Pius pápa parancsa következtében a «Catechismus Romanus».¹⁾ Majd Canisius Péter (+ 1595) nagyobb (1554) és kisebb (1566) catechismusa aratott nagy tetszést.²⁾

Sőt az unitárius-socinianusok is gondoskodtak catechismusról, így keletkezett (1605) a «Catechismus Rakoviensis.»

A legnevezetesebb theoretikusok a Luthertől, Spenerig terjedő korban : Chr. Kortholt³⁾ és Trotzendorf.⁴⁾

J. Spener e téren is nevezetes mozgalmat keltett,⁵⁾ s itt különösen újabb buzdítást adott közelebről a maga catechitikai tabelláival (1683), azután (1677) : «Einfältige Erklärung der christlichen Lehre nach der Ordnung des kleineren Lutherischen Catechismus» című sokszor kiadott művével.⁶⁾ «Miként vigyük a főt a szívbe?» ez volt azon catechetikai főkérdés, mely Speneret foglalkoztatá. Az ő nyomdokaiba lépett Chr. Math. Seidel⁷⁾ és mások. Megemlítendő Joh. Jak. Rambach munkája : «Wohl unterrichteter Katechet Jena 1722 és F. Buddeus (+ 1729) «Katechische Theologie» című műve.⁸⁾

A reformált egyházban J. F. Oszterwald (+ 1747) kisértette meg a maga szélesen elterjedt catechismusával⁹⁾ a szabadabb s az akkori idők szükségéinek megfelelő kezelés behozását, a melyben természetesen a természeti vallás és morál alanyi elvont eleme lépett a régibb concrét egyházi tárgyilagos kifejezésmód helyébe; bár meg kell adnunk, hogy az egyházas catechismusok a szigorú orthodoxia által megkövültek volt. Nem volt azokban élet. Ez

¹⁾ Marina, Foscarari, Calini, Fureiro által szerkesztetett és : Catechismus ex decreto concilii Tridentini cet. Rom. 1566 (fol.) cím alatt adatott ki.

²⁾ Canisius Péter jezsuita.

³⁾ Chr. Kortholt : «Aufmunterung zur Catechismusübung» 1669.

⁴⁾ Trotzendorf : «Methodus catecheticae». Wittenberg 1565 és Lípese 1603. — (A catechetikának módszertana mint tudománynak.)

⁵⁾ Lásd Thilo : «Spener als Katechet». Berlin, 1840.

⁶⁾ Cf. Végül egyik követője által kiadott : «Gedanken von der Catechismus-Information» Halle, 1715 című művét.

⁷⁾ Chr. Math. Seidel : «Unterweisung zum rechten Katechisieren». Berlin, 1717.

⁸⁾ Kiadta Frisch. Jena 2. k. 1752.

⁹⁾ Amsterdam, 1707.

azon idő, melyről Palmer azt mondja: ¹⁾ «Die Repräsentanten der Kirche waren in ihrer Orthodoxie nicht minder versteinert und verknöchert, als die früheren Geistlichen im Mechanismus des Ceremoniendienstes.»

Azon lendület, melyet a neveléstan a 18-ik század közepe után Basedow és Salzmann és egyrészt Rousseau által és más a philanthropikus iskolához tartozó férfiak által nyert, a katechetikai tanításra is visszahatással volt.

A gépiesség és a holt orthodoxiát a szellemi erőnek szabad fejlesztése által akarták ellensúlyozni, megszüntetni. Pestalozzi, mint róla Diesterweg mondja: «Wollte zum Glauben und Vertrauen nicht durch das Wissen des Geglaubten, sondern durch Glauben und Vertrauen anleiten.» ²⁾ S ez volt a jó a dologban. De az ellenkező végletbe estek. A pozitívtartalom, a gyakran igen gyarló elmélkedés mellett elenyészett s így képződött ki amaz álsokratika, a melyet csak hosszú küzdelem után lehetett ismét a maga korlátai közé visszautasítani. A philanthropikus kezelésmódnak híve volt Rosenmüller is J. G. ³⁾ stb. míg végül Gräffe ⁴⁾ J. F. E. az észszerű kérdés Formalismust tökéletesen túlságra vitte. Gräffe a régibb és Kantféle vallás és moral nézetekre támaszkodó rationalistikai katechetikának képviselője, míg ellenben Dinter G. F. ezen formalistikai egyoldalúságot és szárazságot a vallásos tananyagnak élénkebb s eredetibb felfogása által szerencsésen legyőzte, a nélkül azonban, hogy a dogmatikai dolgokban a rationalistikus alaptól eltávozott volna. ⁵⁾

A katechetikának teoriáját és a kérdezés általi észfejtés elméletét L. Mosheim alapította meg ⁶⁾ 1735, 1753, kit Sig. Jak. Baumgarten követett Luther kis katechéjának

¹⁾ Kathech. p. 32/3.

²⁾ Zum Gedächtniss H. Pestalozzis. Berlin, 1845. 66. old.

³⁾ Anweisung zum Katechisiren. 1783. 93. stb.

⁴⁾ «Grundriss der allgemeinen Katechetik nach Kantischen Grundsätzen». Göttingen, 1796, és «Vollständiges Lehrbuch der allgem. Katechetik nach Kantischen Grundsätzen». Göttingen 1795—1799 című műveiben.

⁵⁾ G. F. Dinter (Pelt Encycl. 671. azt mondja: «ein Muster ächter Popularität»). Kitünő munkája: «Regeln der Katechetik». Neustadt a. O. 1801.

⁶⁾ Cf. Nitsch J.: Prakt. Theol. II. p. 156. §. 174 és p. 154.

magyarázatában 1749. C. Daub ¹⁾ és F. H. Ch. Schwarcz ²⁾ szigorú ellentétben az eddigi módszerrel ismét a vallásos még pedig a *sajátlag keresztyén elemet* emelték ki, mint lényegest s a Schleiermacheri iskola a feladat mélyebb felfogásához vezetett, mint az főleg Schleiermacher követője Rütenik ³⁾ műveiben látszik meg — természetesen nem minden veszélye nélkül annak, hogy a dialektikai érdek a kedélyre hatók hátrányával is előtérbe hozassék.

Az újabb kor többi irányzatai a pietismus és orthodox positivismus is érvényt tudnak magoknak szerezni a katechetikai mezőn, sőt az előbbi még különösen a vallásos ifjúsági iratokban is, úgy, hogy nem volt és nincs hiány a szellemek harcában és mozgalmában.

B) *A katechetika rövid irodalma.*

Miután a történelemben a katechetika fejlődésének rajzánál, az egyes szereplőknek műveit is megneveztük, most csak a legújabb kifejlődés a katechetikának az Erotematikából (kérdező tanból) való reconstruálása körül érdeket szerzett férfiakat s illetőleg azok műveit fogjuk megnevezni.

Ilyenek:

E. Thierbach: «Handbuch der Katechetik.» Frankenhäusen 1822—23. 2 K. «Die Katechisirkunst.» Nordhausen 1826—31. 5 k. «Lehrbuch der Katechetik.» Hannover 1830. főleg: Christ. Palmer «Evangelische Katechetik» Stuttgart 1844. 5 kiadás 1864. Ez főleg a tartalmat s a pozitív tan irányát hangsúlyozza. Imm. Nitzsch a maga «Praktische Theologie»-ja, mely 3 kötetben legelőbb 1848-ban Bonnban jelent meg 2-dik kötetében s főleg a berendezés előnyeiért tanulságos. Moll C. B. a maga «Praktische Theologie-ja» (Halle 1853) idevágó §-aiban.

¹⁾ Lehrbuch der Katechetik. Frankfurt a. M. 1801.

²⁾ Katechetik. Giessen, 1819, 3-ik kiad.

³⁾ K. A. Rütenick: «Christliche Lehre für Confirmanden» 2. Th. 2. Aufl. 1834, Berlin és «Entwurf zu einem Leitfaden für ev. Geistliche im Confirmanden Unterricht». 1853, Berlin, végül cf. «Der christliche Glaube nach dem luther. Katechismus in Katechet. Vorträgen». — Berlin, 1829.

A legújabb korban a katechetika nagymestere: C. A. G. von Zetzschwitz (Erlangenben tanár) «System der christlich-kirchlichen Katechetik» Erlangen 1863 és legújabbban: «System der Praktischen Theologie» 3 k. 1876—1878. (a 2-ik kötetben) Leipzig. Őt követte Rob. Kübel «Katechetik» Stuttgart 1877. Nevezetes sajtósági álláspontjáért és bölcsészeti mélységeért (a berlini tanár) F. L. Steinmeyer: «Der Dekalog als katechetischer Lehrstoff.» Berlin 1875.

A r. kath. írók közül a híres jezsuita polyhistor Ant. Possevius (+ 1611) munkáján: «Epistola de necessitate, utilitate ac ratione docendi catholici catechismi» Ingolstadt 1583. kívül említendő J. B. Hirscher «Katechetik Tübingen 1831; a kinél az élő keresztyén tárgyalás győzedelmeskedett a katholicismus holt formalismusa felett, — és L. M. Vierthaler. «Geist der Sokratik» Salzburg 1798. czimű szintén jeles műve.

1. jegyzet. A bibliai történetek közül legnevezetesebb a Hübner munkája,¹⁾ kinek kétszer 52 válogatott bibliai történetei a legszerencsésebbek ezen a mezőn s a legújabb időkig folyvást újabb kiadásban jelentek meg.²⁾

Az érettebb ifjuság számára írt vallástani kézikönyvek közül az úgynevezett «Religionslehre» közül kiemeljük a Hagenbach-félét 1850-ik és a Palmer-félét 2. kiad. 1851. (Schwarz.)

2. jegyzet. Önálló magyar katechetikánk nincs, de értekezett e tárgyról: Kún Bertalan a maga Egyházi szónoklattana «Függelékében». Miskolcz, 1855. Simko Vilmos a maga Gyakorlati Hittanában. Pozsony 1848 szól a «Kérdéstanról», s végül ideszámíthatjuk még Tóth Sámuel munkáját; «A vallás-tanító feladatáról». 1866.

Jó kézikönyveket írtak a kisebbek vallásos oktatására: Bánhegyi István, Weber Samu, Csisko János stb. Confirmandusok számára Sztelö András, Német Károly, Zsarnay Lajos stb.

Érettebb ifjuság számára írt Batizfalvy István és Zsilinszky Mihály stb.

¹⁾ 1731-ben, mint a Johanneum rectora halt meg Hamburgban.

²⁾ Bibliai történetek magyar nyelven. Noszág János-Warga Jánostól.

7. §. A katechetika beosztása.

Mint általában minden cselekvésnek, működésnek, úgy az oktatásnak, tehát a katechetikai oktatásnak is kell bizonyos czéllal birnia. Czélt pedig lehetetlenség érnünk eszközök alkalmazása nélkül. Az eszközök különfélék. Azokat rendszeren a czél szokta meghatározni. Az eszközök alkalmazásának módja a czélban van előírva. Czélszerűen, tehát (helyesen) csak akkor használjuk azokat, ha azon czélhoz vezetnek bennünket, a melyet elérni akartunk. Reánk nézve tehát legelső a mi fontossággal bír a czél s így tehát legelől is szólni fogunk az

I-ső fejezetben a katechetikai oktatás czéljáról a

II-ik fejezetben, a katechetikai oktatás tárgyáról, mint olyanról, mely bennünket ezen czél elérésében mint eszköz, segít, továbbá szólni fogunk a

III-ik fejezetben az eszközök alkalmazásának módjáról vagyis a katechetikai tanításnak beosztásáról, berendezéséről és végül a

IV-ik fejezetben a katechetikai tárgy elsajátításáról, betanításáról, mint olyanról, mely szintén a helyes eszköz, helyes alkalmazásáról értékezik. S így tehát megtartjuk a Nitzsch beosztását,¹⁾ melyet lényegében a tárgyalásnál Moll C. B. is követ.²⁾ A Palmer-félet,³⁾ a ki az egyházi tanítás, az egyházi nevelés és az egyházi beavatásról (felavatás, beszentelés), felszentelésről szól, mellőzendjük, mivel a tanítás a neveléstől a katechetikai oktatásnál soha

¹⁾ Imm. Nitzsch : Prakt. Theol. II. p. 165. §. 177. a) *Zweck* (vom Begriffe u. Zwecke) ; b) *Stoff* (Art Umfang Textuelle Erscheinung desselben) ; c) *Anordnung* (Stufen, Lehrgebäude, Einzelne Katechisation) ; d) *Aneignung* (Empirische, Dialectische, Ethische).

²⁾ Moll C. B. : Prakt. Theol. Kap. 17. p. 286. sk.

³⁾ Chr. Palmer : Katech. pag. 67 : a) Die Lehre von der kirchlichen *Unterweisung* ; b) Die Lehre von der kirchlichen *Erziehung* ; c) Die Lehre von der kirchlichen *Einsegnung*. Ide mellékeljük még a *Kün Bertalan* beosztását is. (Egyházi szónoklattan. Függetl. p. 169. §. 3.) : a) A népszerű vallásos oktatás *iránya* ; b) A népszerű vallásos oktatás *tárgya* ; c) A népszerű vallásos oktatás *módjáról*.

el nem különíthető, miután minden katechetikai oktatás, ha helyes, ha igazi, egyszersmind nevelés és mivel a felavatás, felszentelés a katechetikai oktatásnak eredménye s lényege szerint, már szertartási cselekvény (liturgicus actus) és bár korszak alkotó a tanításban, még sem teljes befejezése annak.

I. FEJEZET.

A katechetikai oktatás célja.

8. §. A cél lényege.

A katechetikai oktatás, mely lényegében véve alap-
építés, alapletétel, a keresztyén isméret, tudás alapjának
lerakása,¹⁾ nem egyéb, mint a kiskorú egyháznak, község-
nek nevelése az úr vacsorájának igaz élvezetére s tehát az
Isten országa számára való képzés és kiképzés önálló ke-
resztyén életre, képzés az egyházi életben való öntudatos
részvételre, vagy mint azt Moll C. B. mondja:²⁾ «Die
Einführung des Subjectes in das kirchliche Bekenntniss
zur Abendmahlsgemeinschaft» — és — «ein bewusstes
Mitleben im Bekenntnisse der Kirche, mit freier Zustim-
mung zu demselben zu vermitteln.»³⁾ Célja tehát ezen
oktatásnak mint Nitzsch⁴⁾ mondja: «Der specifische Zweck
des . . . Unterrichtes (— ist —) lebendige Erkenntniss
des Evangeliums . . . (und) dass ein Menschenkind Gottes-
kind, und durch den Glauben selig, dass seine Taufe volle
Wahrheit — und seine Auserwählung fest werde» . . . .
Aber auch die Erziehung zur *gemeinsamen Ausübung des
christlichen Bekenntnisses.*» keresztyén testvériesség neve-
lése (keltése és felépítése, megerősítése és megtartása) —

¹⁾ Mint azt Imm. Nitzsch : Prakt. Theol. II. §. 178. p. 166.
olyan szépen mondja : «Grundbau».

²⁾ Moll C. B. : Prakt. Theol. p. 286. §. 502.

³⁾ Cf. K. Rosenkranz : Encycl. p. 346/7. és Fr. Schleierma-
cher : Prakt. Theol. p. 400—401, és főleg pag. 350—351. : «Zweck
— den lebendigen Glauben in einem jeden einzelnen zu begründen».

⁴⁾ Imm. Nitzsch : Prakt. Theol. II. §. 183/4. p. 174/5.

vagy mint azt Palmer olyan szépen mondja: ¹⁾ «a katecheka feladata, hogy a régi — *χριστιανους ποιειν* = kifejezés értelmében, a katechumenusok bel- és küléletét, a naturalis természetes állapotból, melyet a bűn hatalma alatt állónak ismer, — vagyis a meglevő tetteges, positiv ferdeségből, romlottságból, a tévhit és bűnös életből: «ε'ξ τῆς ματαας . . . αναστροφῆς πατροπαροδότηου», — I. Pét. 1, 18. az igazság ismeretének elsajátítása és az igazság iránti engedelmességre való megszoktatás által kiszabadítsa, kivezélje és azokat *Istenben való életre szoktassa*,²⁾ szóval *a testi embert, szellemivé istenemberévé változtassa*.³⁾

Vagyis röviden: szerintünk, a czél ezen oktatásnál nem lehet más mint önálló, értelmes *keresztyén*, őszinte hitű felekezeti (gyülekezeti tag) = *egyháztag*⁴⁾ és igazhit által megszentelt kegyes *erkölcsös életű egyén*, keresztyén személyiség nevelése. Csakis ez lehet a szentírás az egyház hite és az egyháztörténelme ismeretének, mint a keresztyénség szelleme nyilatkozatának, helyes folyománya. . .

A kiskorú egyház neveltetik, oktattatik nagykorúságra, s így önmagát tartja fel az egyház.

¹⁾ Chr. Palmer : Katech. pag. 2.

²⁾ Fr. Schleiermacher : Prakt. Theol. pag. 352. «So ist die Aufgabe, dass der natürliche Mensch in den Zustand des Wiedergeborenen versetzt werden soll».

³⁾ Ezen átváltoztatási folyamat ugyan élethossziglan tart és az egyház a maga nevelve tanító működésének határt szab, midőn a kiskorú keresztyént — önállóvá nyilatkoztatja a confirmationál, — de a lényeg megmarad, mert a lelkeszi gond is a katechetikai nevelés folytatása — ezen értelemben.

⁴⁾ Palmer : Katech. pag. 189. Hauptziel (Zweck) der Katechetik in Betreff der Lehre : «Freie, geistige Reproduction des im Bekenntniss der Kirche bereits gläubig angeeigneten Inhalts» (és alább pag. 265) «Das Ziel des Katechumenats ist das von der Kirche geforderte Bekenntniss».

9. §. Ki tanítson?

Ezen állandó tanítás, mint egyházi — nevelve oktatás csak is *hivatalos* lehet,¹⁾ tehát senki más, hanem csak a lelkész nyújthatja azt. A tanítók, főleg a felekezeti tanítók, katecheták («Katechisirmeister») nevelők és szülők, csak előkészíthetik és támogathatják azt, de nem helyettesíthetik a lelkészt ezen oktatásnál s azért jogos Palmernek kifakadása, midőn annak visszautasításáról a lelkészek által (mint a lelkészi magasztos hivatással meg nem férő foglalkozásnak!!) megemlékezik és azt mondja:²⁾ «Die Prediger hielten es in bornirtem pfäffischen Hochmuth, oder im Dünkel theologischer Gelährtheit unter ihrer Würdesich mit armen Buben und (Mädchen) Mägdelein abzugeben.»

Azon okok, melyek különösen alkalmasak arra, hogy a lelkészeket a katechetikai oktatásnak általok való nyújtására rábirják, igen helyesen vannak Kun Bertalan egyházi szónoklattana «Függelékében» (p. 168—9 §. 2.) felsorolva, a ki felhozván az ezen tettéért sokat megtámadott Spener (udvari főpap) példáját és idézván Hüffelnek igen szép indokát, hogy «a katechisatio nem egyéb a serdülő gyülekezethez intézett egyházi beszédnél», a következőkben látja azon okokat, melyek a lelkészt arra birják, hogy a katechetikai oktatást önmaga nyujtsa:

1. *hogy azok közül, kik reá bizattak, lelki szegénységben, vallásos nevelés nélkül egy is el ne vesszen.* A vallásoságot nevelés és kifejtés nélkül hagyni nem szabad, mert elsatnyulna, elveszne, a lelkésznek pedig örködnie kell, mint a jó pásztornak, nyájának épsége fölött,³⁾ hogy a legkisebb se vesszen el. Ki oltaná be, ki fejtené ki a vallásos ismeret elemeit a gyermekek lelkében, ha nem ő?

2. *A gyermekek a jövőendő egyház⁴⁾ magokban hordják*

¹⁾ Imm. Nitzsch : Prakt. Theol. II. pag. 167. §. 180. Cf. Chr. Palmer : Katech. pag. 65.

²⁾ Chr. Palmer : Katech. pag. 28.

³⁾ Cf. Ján. 10, 1—16, a hű pásztorról szóló hasonlatot és Ján. 17, 12 stb.

⁴⁾ Lásd Fr. Schleiermacher szép szavait Prakt Theol. p. 397 :

az egyház nagyságának csiráit. Ki fejthetné azokat ki inkább annál, a ki arra hivatalánál fogva készült? *Ő neki kell legjobban tudnia*, hogyan kell a hit igazságait úgy előadni, hogy azok a szívben a hit gyökereit megteremjék. A vallásos meggyőződés első gyökérszálai kiterjednek az egész életre.¹⁾

3. *A lelkésznek gyülekezetéhez való viszonya* is azt kívánja. Ő mint atya nevelheti gyermekeit, leendő hiveit, s a gyermekeknél kivívott szeretet az egész nemzedék tiszteletét biztosítja a lelkes papnak! Így hivataloskodása könnyű s működése áldásos leendő.

A tanítónak és lelkésznek összehatását tekintve a vallásos nevelve-oktatásnál azt kívánjuk ama reformatio kori képpel, hogy a tanító legyen Luther, a ki a tövist irtja, — a lelkész pedig legyen Melanchton, a ki plántál, épít, *confirmálja* az épületet a *jól lerakott alapon*.

10. §. A lelkésznek kötelessége általában a vallásoktatás körül.

Azon kérdésre: vajon nem volna-e czélszerű az egész vallástanítást a lelkészre bízni? már megfelelt a törvényhozás s mi csak helyeselhetjük azt,²⁾ hogy elrendelte, hogy a vallástanításról mindenütt a lelkész gondoskodik, — ő eszközölje azt. Azok, a kik ez ellen felszóltak, egyrészt az előbbi §-ban előhozott, másrészt azon okot hozták fel, hogy a lelkész illetén tanításában liturgusi funciói, lelkészi teendői által nagyon gyakran háborgattatik. De ezen okok ál-okok. Ha azonban csakugyan lehetetlen volna a lelkészre nézve, hogy a tanítást³⁾ ő eszközölje, akkor igyekezzék a tanítóval való barátságos bánásmód által,⁴⁾ s azzal egyetértésben hatni az iskolai tanítás menetére és rajta legyen, hogy nemcsak a falusi, de általában minden tanodában, minden tantárgy úgy kezeltessék, hogy az a

«Im religiösen Unterricht erzieht sich der Geistliche seine Gemeinde» stb.

¹⁾ Lásd a 2. §.-t.

²⁾ Lásd 1868. 38. t. cz. §. 57. stb.

³⁾ Még az elemi iskolákban is.

⁴⁾ Mint munkatársával az úr szőlőjében úgy bánjék vele.

vallásos és erkölcsös érzéket lehetőleg emelje, ápolja, erősítse. A polgári- és középtanodákban ne engedje meg, hogy a vallástanítás valamely más tantárgy által háttérbe szorítottassék, vagy terjedelmében más tanok által korlátoztassék, annál is inkább, mert bizonyos, hogy minden tanítás és nevelés annál sikeresebb és gyümölcsözőbb, minél helyesebb a vallásos erkölcsi nevelés. Az egyoldalúság, ferdeség következményei előbb vagy utóbb, de beállanak s azért kerülnünk kell azt, s még külsőleg is tisztos helyről és időről kell gondoskodnunk a vallásoktatás számára, hogy az a tanítás szokásos idejében és helyén történjék s ne tűnjék fel a hit és erkölcsstan mellékes tantárgynak vagy utolsónak.

De különösen is, hogy a katechetikai oktatás eredménydús legyen, hasson oda a lelkész, hogy az ifjuság (*egész*) tanítása a helyes nevelés és oktatástani szabályoknak megfelelő legyen, hogy kiképeztesse azon tehetségek, melyek a vallástan megértéséhez és felfogásához, tehát elsajátításához szükségesek.

Hogy mily nagy fontosságú a Katechumenusok iskolai képzése a katechetára nézve, azt leginkább érzi azon lelkész, a ki vallásoktatásra különböző iskolákból kikerült ifjúságot különböző képzettségi fokkal gyűjt össze s kinek gyakran olyanokat is kell tanítania, a kik eddigelé teljesen tanulatlanok, teljesen el lévén hanyagolva lelkiművelés tekintetében. Ez ugyan az újabb iskoláztatási kényszer mellett mindinkább ritkább esetté lesz, de mégis előfordul. Míg a képzettebbekkel szerencsésen és gyorsan haladhatna, az ilyeneket gondolkozni, sőt gyakran beszélni kénytelen tanítani — s idejét arra pazarolni. — Ha pedig az ilyeneket visszautasítaná, nem nyerne vele, mert még képzetlenebbé lennének később, tudatlanságukban megcsökönösödnének.

Sok nehézséget okoznak az olyan tanítók is, a kik feladatuk és teendőjük helytelen értelmezése folytán a vallástant minden másnál kevesebbre becsülik vagy nem fordítván gondot a vallásos érzék és érzelem kifejtésére, a vallás tanításánál vagy csupán az emlékezet vagy csupán az ítélet kiképzésére ügyelnek. S azért örködnie kell a lelkésznek, főleg mint az elemi iskolák hivatott felügyelő-

jének, mert ha felügyelői, ellenőri tisztének eleget tenni elmulasztja, ő fogja mulasztása keserű következményeit érezni, főleg mint Katecheta, de majdan, mint lelkipásztor is.¹⁾

11. §. A lelkész eljárása ezen oktatásnál.

Ha a katechetikai oktatás nem egyéb, mint a megkeresztelt ifjúság nevelve oktatása arra, hogy önállóan vallja a keresztyén vallást és a gyülekezettel hit és élet közösségben álljon, s ha ezen oktatásnak fordulópontját a Confirmatio képezi, világos, hogy a lelkésznek a gyermekeket úgy kell tekintenie, mint a Krisztuséit és gyülekeztének a keresztség sacramentoma által bekebelezett tagjait és mint azon juhokat, melyeket neki legeltetnie kell. Azért nevelő szeretettel²⁾ kell irántok viseltetnie, lelkészi teljes gondját kell rájuk fordítania,³⁾ egyenlő bánásmódban kell őket reszesítenie,⁴⁾ szóval egész eljárásának vallásos erkölcsi jellemmel kell bírnia.

Ha pedig a katechumenusokat, úgy tekintjük, mint *serdülő egyházát*, úgy azoknak nemcsak az egyházzal közös istenitiszteletre való fokozatos szoktatása, hanem az is kötelessége a lelkésznek, hogy azokat katechumenus egyházzá egyesítse, a mely meghatározott órában közös imára szentírás olvasásra és katechetikai beszédekre gyűl össze, s így *gyermek isteni tiszteletben* egyesül.⁵⁾

Már a fentebbiekből világos, de főleg a természetes fejlődés és a nevelés és oktatástani alapelvek kívánják azt meg, hogy a katecheta *fokozatosan* vezesse tanonczeit. Minden felsőbb fokozaton a felvételnél, az alsóbb fokozat által nyújtott (érettségi) képzettségi fokot kívánja meg tanonczeitől.

¹⁾ Lásd Kún Bertalan : Egyházi szónoklattana. Függlék p. 174. §. 7.

²⁾ «Παιδεύουσα αγάπη» Tit. 2, 11.

³⁾ Kizárván minden más jutalmat mint elismerésének nyilvánítását, de a büntetésben a dorgáláson túl is menve.

⁴⁾ Minden megkülönböztetés nélkül, ne legyenek «kedvencei» és «gyűlöltjei».

⁵⁾ A gyermek isteni tisztelet = Jugend Gottesdienst Palmer katechetikájának (II. szakasz) egyik főtárgya lásd pag. 516—558. Erről alább szólunk.

Ilyen fokozatos menetnél párhuzamosan haladva a tanoncok általános képzésével a katechumenusok fokán meg fogja kívánni a helyes és értelmes irva olvasást és némi szentírásbeli anyagnak a bibliai történetek hallgatása és az egyes katechisatiók alkalmával hallott egyházi énekek — imákból szerzett — birását. A confirmandusok fokozatán a népiskolai általános képzettségen kívül nemcsak a szentírásnak bővebb, de az egyházi történelemnek, a hit és erkölcstannak és egyháza sajátos tanainak is legalább némi ismeretét, mert a fokozatos tanmenet igényli, hogy a lelkész a képzettségi fok szerinti osztályozásra nagy figyelemmel legyen.

Az elemi vallásoktatáson kívül (ha az is reá bízatik) meg fogja különböztetni az előkészítő tanfolyamot az úgynevezett «Praeparandusokat» vagy Katechumenusokat a confirmandusoktól s ezeket végül a már kilépettektől vagy is a már konfirmáltaktól. (Tehát 4 fokozatot ismerend. Lásd alább!) A fokozatos haladás természetéből folyólag az érettség foka fogja meghatározni mindenkor a kilépés megengedését is, ámbár annak szabályozásánál a gazdasági és községi (politikai), szóval az adott életviszonyok kényszerítő hatalmára tekintettel lesz és a confirmandus oktatást a 14-ik és 15-ik évnél¹⁾ tovább sohasem nyújtandja az ébredező igények és emberi (nemi) vágyak miatt.

A mi a nem szerinti elkülönítést illeti, arra nézve megjegyezzük, hogy a tanoncok igen is elkülönítendőek nemök szerint és elkülöníthetők, de más módszer szerint nem kezelendők.²⁾

A katechetikai oktatás lényegéből folyik végül, hogy a lelkész főfő tekintete tanonczainál, *az általános keresztén hivatásra* legyen irányozva és nem másra.²⁾

¹⁾ Ez az úgynevezett: «Discretionsalter».

²⁾ Palmer Chr.: Katech. 111—114. «Keine zweifache Methode».

³⁾ Palmer Christ.: Katech. pag. 111—114. «Paedagogisches Monstrum wäre eine Moral, die die künftigen Bräute, Gattinnen, Mütter oder gar die künftigen Nähterinnen, Köchinnen u. s. w. schon berücksichtigte». (p. 114)

12. §. A katecheta külső magatartása.¹⁾

A katecheta külső magatartása és arczkifejezése is figyelmet érdemel ugyan, de a főfőkérdés itt az: vajon a katecheta a gyermekek között *fel s alájárva* s egynél másnál megállva, vagy mindig *egy ugyanazon helyen állva*, ambulando vagy a szószékről tanítson-e?

Palmer a mint visszásnak találja azt, hogy a katecheta, mint valamely fogoly vad állat a maga ketreczében, folytonosan egy s ugyanazon mozgást tegye, úgy azt is kárhoztatja, ha valaki a katonai parancsnok példájaként egy pontról, mint egy compagniót akarja commandirozni a tanonczoikat,²⁾ s Löhe-vel együtt azon természetes nyugodt mozgást találja helyesnek, mely mellett bármely tanoncz elé odaállhat a tanító minden pillanatban, minden mesterkélttség és feszesség nélkül, majd itt, majd ott jelen meg és áll meg, de nem ad alkalmat, hogy háta megett a tanulók pajzánkodjanak, szóval megtartja azt, a mit Jeremiás Gotthelf a tanítótól kíván, hogy *mindenütt jelenvaló legyen.*³⁾

Hogy a katecheta külső magatartásának minden oda nem tartozó ünnepélyesség, püspöki méltóság, papi szenteskedés affectálása nélkül méltónak és nyugodtnak, (hanyag maga elhagyása nélkül) de nem szenvtelennek vagy szenvedélyesnek kell lennie s hogy ruházatában is az illőt

¹⁾ Cf. Chr. Palmer: Katech. p. 109—110. Wilhelm Löbe: «Der ev. Geistliche». II. pag. 179—180.

²⁾ Palmer említi Katech. p. 59, hogy Mária Terézia idejében pater Parhammer Laxenburgban és környékén 2000 gyermeket oktatott úgy (sőt tanítványai száma 16,000 volt) ezeket nach dem «Militärfuss», «Corporalschaft»-okba és «Compagnia»-kba osztotta a «Confessio fidei»-re és ennek védelmére megeskette. Zászlóikon szent képek voltak. Mária Terézia megdicsérete őt és a szorgalmasabb tanonczoikat megjutalmazta.

³⁾ Erre nézve helyesen jegyzi meg Imm. Nitzsch: Prakt. Theol. II. p. 243. §. 229, hogy a lelkipásztor személye, ha az helyesen tud imádkozni és nyájáért és nyájával érez és gondolkodik és azért lelkesül és minden egyes iránt érdeklődik, szóval az olyan katecheta, a kinek tekintélye a vallás tekintélyével összeesik, legfőbb lényeges eszköze a tanításnak — és biztosíték az iránt, hogy katechetikai oktatásban való paedagogikus eljárása alkalmas és helyes.

meg kell tartania, az világos ; mert különben a tanoncok gunyját vagy legalább is viszszatetszését idézi fel.

Szelidség és komolyság, komolyság és szeretet a katechetikai oktatásnak titka.

Nitzsch a disciplinát a fegyelmet illetőleg helyesen jegyzi meg :¹⁾ hogy az különbözzék az iskolai fegyelmi eljárástól. Ha csak lehetséges, legyen elég a szó, végső esetben zárassanak ki az engedetlenek az egyes órákról, sőt ha más nem segít, az egész confirmatiói oktatásból is.

¹⁾ Imm. Nitzsch : Prakt. Theol. II. p. 243. §. 229.

II. FEJEZET.

A katechetikai oktatás tárgya.

13. §. Általában. ¹⁾

A katechetikai oktatás tanoncjai sajátosságainak figyelembe vétele a tárgy terjedelmére, megjelenési s közlési alakjára, beosztására és berendezésére van döntő befolyással, míg ezen oktatás célja, mely minden fokozaton szem előtt tartandó, annak tárgyát határozza meg nemére és forrásaira nézve.

A katechetikai oktatásnak *tárgya a keresztyén tananyag*, mely minden más tananyagtól, még a szokásos vallástanítás tananyagától is különbözik s melynek egyedüli forrásai a *szent írás és az egyházi élet*. Minden más tudás és tapasztalat, minden más lét és élet, csak előzményül, függelékül, csatolmányul és szemléltetésül szolgál; de nem szolgáltat tulajdonképeni anyagot.

Ezáltal legelől is *kizáratik* az úgynevezett *természeti vallással való foglalkozás*, melylyel, mint általános vallás tannal Hüffel az oktatást megkezdeni kívánja s melylyel Schmidt ²⁾ mint az *értelem vallás és erkölcstanával* a keresztyén vallás épületének alapját veti meg és melyet a keresztyén vallással a vallás története által kapcsol össze.

Továbbá tekintve a katechetikai oktatás célját, mely nem más mint keresztyén élet alapítás, és általában a katechetikai oktatás lényegét, mely nem más alap építés-

¹⁾ Cf. Wilhelm Löhe : «Der ev. Geistliche» II. pag. 162—163 és főleg Schleiermacher Fr. : Prakt. Theol. pag. 387. sk. Cf. Hebr. 6, 1—2.

²⁾ Kath. Handbuch.

nél, minden ki van zárva, a miben erkölcsi elem ninesen, tehát minden *dogmatiko philosophiai speculatio* (hitbölcseleti szemlélődés) és minden *csupán külső, pusztán világi esetleges esemény*. Ellenben minden felveendő a mi az *isten országáról* szóló tanhoz tartozik, annak megismerésére, megalapítására alkalmas. (Krauszold: «Lehre vom Reiche Gottes.»)

14. §. A katechetikai oktatás tárgyának köre.

A katechetikai oktatás tárgya nem vétethetik sem csupán a tan, sem csupán a történet köréből, s nem lehet csupán erkölcsi vagy csupán hittani természetű, tehát sem csupán az úgynevezett Jézus tana (Lehre Jesu), sem csupán a Jézusról szóló tan (Lehre von Jesu); hanem mint általában az egyházban a tanításnál (az igehirdetésnél) úgy itt is *Krisztust kell hirdetni egészben*, osztatlanul, kapcsolatban az *előzményekkel* és megjelenésének, működésének *következményeivel*. A tárgy tehát nem csupán a keresztyén vallási tárgy, hanem a bibliai és pedig nemcsak új-szövetségi, hanem ó-szövetségi is, és nemcsak bibliai, de egyházi, természetű is. És miután a keresztyénség jelen állapota, a történeti fejlődésmenetére való visszappillantás nélkül nem érhető, — szükséges képen feltüntetendő az egyház történelmében, hogyan jelentkezett Krisztus hatása az egyes személyekben, viszonyokban, intézményekben.

Megjegyzendő, hogy minden tanfokozaton minden lényeges mozzanat teljesen tanítandó, nehogy hézag támadjon az alapokban a tárgyat illetőleg s az alapépítés hiányos maradjon.¹⁾ De e tekintetben mindenkor figyelemmel kell lennünk *a tanoncok nemére és fejlődöttségi fokára*. Az határozza meg a részletességig menő oktatás különös terjedelmét. Főtörvényünk itt *a fokozatos haladás legyen bizonyos terv szerint*, szóval a gyermekeknek tejet a felnőtteknek erősebb ételt adjunk. 1 Kor. 3. r. 1—3. Zsolt. 5 v. 12 sk.²⁾

¹⁾ Legyen azon tanítás, hogy egy képben fejezzük ki magunkat egy kör mindig sűrűsödő sugarakkal.

²⁾ Cf. Schleiermacher Fr. : Prakt. Theol. p. 407. sköv.

Az egyes elemek czélszerűsége ugyan a tanító egyéni belátására, böles megfontolására és tapintatára bizatik, általában azonban megjegyezzük, hogy mindaz, *a mi a katechumenusok fejlődésének anticipál, a mi azok felfogásán és képzetkörén túl megy, azt megelőzi, valamint mindaz, a mi életteljes s igaz kapcsolatba az egyénnel nem hozható, ki van zárva az oktatásból*; ¹⁾ ellenben megkívántatik mind az a mi 2 Petr. 1, 3 szerint: „*az életre és az isteni szolgálatra való.*“

15. §. A katechetikai oktatás tárgya különösen.

A katechetikai oktatás tárgyát a katecheta kellékeinek elszámolásánál már megneveztük s három főtárgyra oszthatjuk, mint azt a katechetikai oktatás célja kívánja, u. m. a fontosság szerint legelől is

1. *A szentírásra, azután*
2. *az egyházi tan és végül*
3. *az egyházi életre az egyház történelmében.*

A) *Szentírás.*²⁾

A szentírás a katechetikai oktatás körében *a maga egészében, mint kanonikus bevégzett egész biblia lép föl*,³⁾ természetesen csak egy egyházilag elfogadott népnyelvű fordításban. A szentírás ezen teljessége, ezen egésze azonban itt legelől is összefüggő és a különös cél által módosított elbeszélések és mondatok kiválasztásában fog állani. Ez által azonban nem kapunk kivonatot a szent írásból, sem pusztá mondatgyűjteményt, (Spruchbuch) hanem egy tanítási célból (didaktikus célra) neveléstani elvek szerint szerkesztetett *s a tartalom teljességét* magá-

¹⁾ Tehát oly bűnök, viszonyok, harcok, kísértések oly belélet színezése, mely az ifjuság előtt ismeretlen és felemlítettén a kíváncsiságot ingerelné fel. Ne feledjük, hogy sokszor végtelen sok bajtól menthet meg, ha elismerjük hogy: «Ignoti nulla cupido».

²⁾ Cf. Schleiermacher: Prakt. Theol. p. 387: «Die Schrift der eigentliche Centralpunkt».

³⁾ Schleiermacher i. m. p. 391—3 ellene van az ó-testamentom felhasználásának e helyen, mert mint mondja: «Die Kenntniss des A. T. für sich ist etwas rein theologisches, denn unmittelbar ist im A. T. das christliche nicht dargestellt».

ban foglaló előadást, előterjesztést («Darstellung»), kivonatot a szentírásból, mely a maga compendiosus alakjában is (az egyes darabok közötti közvetítés folytán) a *kijelentésnek, a kijelentés lényegének összefüggő képét* fogja nyújtani.¹⁾ Tehát mint a káté «a világiak bibliája» (Luther) ugy ezen bibliai összefüggő kivonat, a gyermekek bibliája lesz. Ezen gyermekek bibliája mindenkor a tanoncok szükségleteire és képzettségi fokára való tekintettel szerkesztendő. Miután pedig²⁾ senki sem neveltethetik *keresztyén önállóságra*, a kivel a nevelés és oktatás útján az egész kijelentési üdvhit (Offenbarungs und Heilsglaube) alapjait meg nem ismertetjük, szükségesképen bibliaolvasókká kell kiképeznünk a katechetikai tanoncokat s azért kell nekik az oktatás folyamán mindenkor *szóról szóra a kánonból vett*³⁾ mondatokat adnunk s azért kell végül az egész szentírást a maga eredeti alakjában nekik nyújtunk és mindazt a mit a kánonból nyújtunk, adunk, meg is magyaráznunk. Ezen írásmagyarázat már csak a könnyebb megérthetés végett is nélkülözhetlenül szükséges, de elkerülhetlen azért is, miután a keresztyén tannak bibliai alapon kell állania, ez pedig csak akkor bír értékkel, ha világos és szilárd.

B) Egyházi tan.

Miután a katechetikai oktatás alapvető természete mellett specíficus egyházi hitfelekezeti jelleggel⁴⁾ is bír, annál fogva a szentírás közvetítése által már magában véve meghatározott keresztyén hit lényegét az egyház tananyagával való megegyezésben összpontosítani és az előbbi szentírási összefoglaláshoz hasonlóan olyan alakban kell előadni (reprodukálni), hogy egyrészt megőriztessék a katechetikai oktatás alapvető (alaplerakó) jelleme

¹⁾ Cf. K. Rosenkranz : Encyclopaed. p. 345.

²⁾ Mint azt Imm. Nitzsch : Prakt. Theol. II. p. 184. §. 195. igen helyesen megjegyzi.

³⁾ Cf. Rosenkranz K. : Encycl. id. hely.

⁴⁾ Imm. Nitzsch : Prakt. Theol. II. pag. 179. §. 130 : „Die Katechese, hat als Unterricht und zwar als begründender und als Moment kirchlicher Erziehung Bekenntnismässigkeit.“ Cf. E tekintetben Fr. Schleiermacher : Prakt. Theol. p. 388. sk. és p. 393. sk.

másrészt pedig rendszeres összefüggő tan alakjában jelen meg az egyház hite. Ez által az egyes tantételek (melyek, mint a keresztyén hit tantételei tűnnek fel), mint egymást kölcsönösen kiegészítő és feltételező részek jelennek meg, az *egyházi meghatározások egészében*.

A katechetikai oktatás számára a lényegesen szükségeseket, az egyházi symbolumok közé felvett *Katechismusok* magokban foglalják. A katechismus tartalmához csatolható a magyarázat útján minden hasznos kiegészítés. És valóban könnyebben boldogulunk a katechismusokat, használva (s azoknak netaláni hiányait helyreigazítva) mint ha a változó, theoriák veszélyei és az egyéni felfogások különfelesége mellett bizonytalan értékű egyéni rendszerekre bizzuk az egyházi tan tanítását. (Rendszerezését.)

És miután az egyház hite a symbolumokban van letéve, tehát a symbolumok főrészei és a szentírás egyházzilag bevett szövegének (az ős eredetinek teljesen megfelelő) magvas mondatai (Kernsprüche) fogják adni a katechismus magvát, (és alapját Kern). Ez lesz az egyházzilag közvetített szentírás, melyet az egyháznak mint azt eddig tette is, mint a Katechesis közvetett tárgyát a Kánonhoz képest változtatnia vagyis a bibliai theologia haladásához képest módosítania, tökéletesítenie kell. Az egyesnek a katechismus tartalmának megváltoztatásához, miután az az egyház közkincese, nincs joga; hanem csak az egyház teheti azt, úgy mint teszi a biblia fordítással és az egyházi énekes könyvvel stb.

Hogy az egyház hitének megismertetéséhez az egyház hitéletének egyes nyilatkozatai megismerése, mint a közös ima és egyházi ének is tartozik s hogy az egyesek az egyháztagsaivá, csak úgy nevelhetők, ha az egyház isteni tiszteleti rendjét, cselekvényeit és szokásait, berendezését ismerik és hogy *bizonyos* egyházhoz csak akkor tartozhatik valaki öntudatosan, ha annak más egyházak tanaitól való eltéréseit az (váltanokat!) elváltató tanokat ismeri, az világos. Ezen itt elmondottak, megnevezettek ismerete akkor nyer csak valódi fontosságot, ha sohasem feledjük, hogy a katechetikai oktatás második főcélja a bizonyos egyház községbe (belé) való nevelés. (Első a szabad keresztyén nevelése.)

Jegyzet. A ki fentebbiek helyes voltáról meg akar győződni, az vizsgálja meg elfogulatlan szemmel akár a Luther-féle akár a Heidelbergi Katechismust és meg fogja látni, mily kitünő könyvek azok azon tekintetben is, hogy reájok helyes tanmenet építhető.

Egyébiránt mutatják azt a nevezett Katechismusokhoz írott segédkönyvek is, melyek közül legyen elég itt a *Rudolf Stier*-féle «*Luthers kleiner Katechismus in zeitgemässer Veränderung dargeboten*». Berlin, bei Ludw. Oemigke 1846 és *Rud. Stier* «*Hülfsbüchlein zum Katechismus des Verfassers*» 1838 művekre utalnunk. (Lásd alább a Katechismusról szóló §-t.)

C) *Egyház-történelem.*¹⁾

Az egyház-történelem is közvetlen követelménye, a katechetikai oktatásnak, mint épületes czélatú működésnek. (Erbaungszweck.) Itt azon kérdésről van szó: *hogyan nyilatkozott az evangeliom megszentelő és megáldó isteni ereje mostanáig a világtörténelemben?* Ezt tudni a hitnek nem csekélyebb öröme szolgál, mint szemlélni az emberiség, Krisztus és a keresztyén vallás előtti viszonyait, állapotát.

Az egyház történelmében való oktatás egyrészt odáig terjed, a hol ezen történelem az állam és tudomány történelmével összefügg, másrészt kiterjeszkedik odáig, a hol a kegyesség és erkölcsösség történelmével, a mint az a nagy keresztyén személyiségekben, az apostolok utóképeiben (követőiben) szemlélhető, egyesül. (Főleg a missiónál!)

Ezen szemléletnek is *egy egészzé kell alakulnia*, az előadásnak egységet kell képeznie, mert a mi viszonyainkat az előképül (őskép) szolgáló idővel csak akkor leszünk képesek helyesen összehasonlítani és megítélni, ha a Reformatiót értjük, ez pedig ismét az azt megelőzőt papismusra és szerzetesi életre (pápaság és zárdák!) és az ő időtől fogva folytonosan létezett harcra való tekintet nélkül valóban igazán megmagyarázhatlan. (Harcban

¹⁾ Cf. Fr. Schleiermacher : Prakt. Theol. p. 389. sk. : «Der einzelne kann nur in dem Maass mit ihr (der Gemeinde) leben, als er sie sich als geschichtliches Ganzes angeeignet hat» és K. Rosenkranz : Encyel. p. 345 «Zunächst muss also der Katechumene mit der *geschichtlichen* Gestaltung befreundet werden, in welcher das Christenthum ursprünglich erschien».

állott a keresztyénség fejlődésében az evangyeliom és a törvény, a részben zsidó, részben pogány elem és elv egymással folytonosan.)

Hogy mily elevenné teszi a katechetikai oktatást a történelmi kiegészítés, azt könnyen elképzelheti magának mindenki, a kinek általában a történelem tanításáról s annak szükségéről helyes fogalma van és a ki tudja, mily fontossága van éppen a valláserkölcsei élet tanításánál a *példára való hivatkozásnak* és érzi, vallja, *hogy az élet az élet mestere.*

Jegyzet. Ezen egész fejezetre nézve lásd :

Moll C. B. : Prakt. Theol. p. 306—315. §. 535—553.

Nitzsch Imm. : Prakt. Theol. II. 175—198. §. 185—200.

Löhe Wilh. : «Der ev. Geistliche» II. p. 161. sk.

Kún Bertalan : Egyh. Szón. Függelék p. 177—182. §. 9—11.

Palmer Chr. : Katech. p. 70. sk.

Simko V. : Gyak. Hittan p. 96—101. §. 9—16. stb.

III. FEJEZET.

Beosztás. Berendezés.

16. §. A katechetikai tanítás fokozatai.

Hogy a tanításnál bizonyos fokozatot kell megtartanunk, az a tanítás természetéből folyik s azért természet-szerű, hogy megkülönböztetjük :

1. *Az elemi vallásoktatást* (az elemi 1-ső és 2-ik osztályban), melynek feladata közvetlen érzelmek, erkölcsi elbeszélések útján az alap fogalmak megismertetése a tanítás alapjainak lerakása, — s melynek eszközlését ha lehet a szülőkkal egyetértésben, ha lehet (főleg a hol az elemi iskolák az egyház kezében vannak) az iskolai első években a tanítótól kívánjuk meg. — Ha pedig a lelkésznek vezetésére van bizva az iskola növendékeinek vallásban való oktatása a legalsóbb foktól fel a betetőzésig, — örömmel tekintse azt kötelességének, mert hiszen, minél sikeresebb az alapépítés s minél biztosabb az, annál biztosabb lesz a tanítás egész eredménye, az oktatás egész epülete.

Hogy ezen oktatás párhuzamosan halad a gyermekeknek általános oktatásával és a gyermeknek az írásban olvasásban elért teljes készsége és némi gondolkozási gyakorlottsága mellett, már magasabb lendületet veend, — az neveléstani következmény (és követelmény).

A második fok :

2. *A katechumenusok foka*, melyen (az elemi 3-ik, 4-ik, 5-ik és 6-ik osztályban) a tárgy már bővebb és részletesebb tárgyalás alá kerül s a tanoncok előkészítettnek a tanításnak voltaképeni legfontosabb fokára, a miért ez az *előkészítő tanításnak* (Praeparanden-Unterricht) is nevezethetik.

Minél közelebb jut az ifjuság azon fokhoz, melyen az egyházba be kell vezetettetni (felszenteltetni) a tanítás annál intenzívebb, behatóbb tanítás lesz s annál inkább szükséges, hogy a tanoncok a bibliát a bibliából, még pedig nemcsak töredékes, kivonatos mondatokban ismerjék, s hogy nekik a tananyag a keresztyén ismeret, bizonyos egységes alakban nyujtassék, rendszerbe összefoglalva tanittassék. Azért szükséges ezen fokon egész sor egymást kiegészítő önmagában befejezett s egészökben véve a bibliát a bibliában képező szentírásbeli szakaszokat venni a tanítás alapjául. Ilyen szakaszokul ajánlja Nitzsch¹⁾ a következőket :

Bevezetés : tanítás az isten igéjéről és a szentírásról.

I. Ó-testamentomi rész.

1. Östörténet.

- a) A teremtés története a szombat nap megállapításáig.
- b) A paradicsomi élet.
- c) A bűnbeesés és büntetése.

2. Az ősatyák története.

- a) Ábrám hivatása.
- b) Vele való szövetség.
- c) Megkísértetése (s tán Jákob Bethelben Pnielben).

3. A törvényből.

- a) A tizparancsolat.
- b) A szövetségi sátor berendezése.
- c) Az engesztelő ünnep törvénye.
- d) Áron áldása.

4. A zsoltárokból és a Salamonféle elemből.

- a) Tanzsoltár 1. 40.
- b) Bűnbánó zsoltár 32. 130.
- c) Panaszzsoltár 41. 73.
- d) Dicszsoltár (dicséret) 103.

¹⁾ Imm. Nitzsch : Prakt. Theol. II. p. 202. §. 202. jegyz.

- e) Királyzsoltár. Messiási 2. 110.
- f) Garádiacs zsolttárok 120-tól 134-ig.¹⁾
- g) Salamon álma 1 Kir. 3. 5.
- h) A bölcsesség lakomája. Példab. 9 fej.
- i) Isten gondviselése. Példab. 16, 1—9.

5. A próféták történetéből és a jövendő- lésekből.

- a) Eliás történetéből.
- b) Jéσαιas hivatása. Jes. 6. fej.
- c) A Dávid családjából való csemetéről s a béke országáról szóló ígélet. Jes. 9. és 11. fej.
- d) Az adventi idő s keresztelő János előképe. Jes. 40, 1—11.
- e) A Jehováh szolgája, a pogányok világossága. Jes. 49, 1—6.
- f) Annak élete. Jes. 53. fej.
- g) Az új szövetség. Jerem. 31, 31—34.

II. Új testamentomi rész.

1. Az evangeliomból.

- a) Boldogok . . . . . Máté 5, 3—12.
- b) Úri ima Máté 6, 9—13, s talán a törvény magyarázata, Máté 5, 17. sk. és a hegyi beszéd zárhasonlata, Máté 7, 24—37.
- c) Mihez hasonlós az Isten országa? (Hasonlatok kiválogatva).
- d) A perikopákban elő nem jövö néhány gyógyítás.
- e) Lukács 15-ik fejezete.
- f) A passió története egészen. János szerint.

2. Az apostolok cselekedeteiből.

- a) Az első gyülekezet leírása. Ap. csel. 2, 37—47.
- b) A legrégebb gyülekezet imája. Egyházi ima. Ap. csel. 4. 24—31.

¹⁾ A 120—134. zsolttár garádiacs-zsolttárnak (Károlyi G. szerint: «Garádiacsoknak éneke») neveztetett, mert akkor énekeltetett, midőn a völgyből a Moriah hegyére, a melyen a templom épült, ment (garádiacsról-garádiacsra) a nép.

c) Pál megtérése és a Philippiabeli börtönőr megtérése.

d) Beszéd Athénben.

3. A levelekből.

a) Róm. 1, 14—25; 2, 1—11; 3, 19—28; 5, 1—11.

b) 1. Kor. 13. és 15. fejt. egészen.

c) 2 Pétr. 1, 3—8.

d) Zsid. 11. fejt. egészen.

4. János jelenéseiből.

a) A gyülekezetekhez írott levelek a Pergamusba és Thyatiriába intézettek kivéve.

Palmer¹⁾ az első fokú tanítás számára (elbeszélési úton való betanításra) a következőket ajánlja :

I. Az új-testamentomból.

1. Jézus születése és
2. a keleti bölcsék.
3. Jézus bemutatása.
4. A 12 éves Jézus a templomban.
5. Jézus megkereszteltetése.
6. Kánai menyegző.
7. A százados szolgálja.
8. A szélvész lecsendesítése.
9. Jairus leánya.
10. A naini ifjú.
11. Lázár feltámasztása.
12. A gyermekek megáldása.
13. Az elveszett fiú.
14. Lázár és a gazdag.
15. Az irgalmas Samaritanus.
16. Bemenet Jerusalemba.
17. Utolsó vacsora. Búcsuzás.
18. Getsemane.
19. Péter megtagadja Jézust.

¹⁾ Chr. Palmer : Katech. p. 132—133. «Auf traditionellem Wege».

20. Korbácsolás. Tövis korona. Jézus elítéltetése.
21. Keresztfára feszítése.
22. Eltemetése.
23. Feltámadása.
24. Emmausba menet.
25. Jézus megjelenik «Béke veletek» szóval. Tamás.
26. Mennybemenet.
27. Pünköstit.

II. Az ó-testamentomból.

1. Teremtés.
2. Bűnbeesés.
3. Kain és Ábel.
4. Özönviz.
5. Bábeli torony.
6. Ábrahám hivatása, a 3 férfi.
7. Izsák feláldoztatása.
8. Sodoma és Gomorrha.
9. Izsák és Rebeka (Elieser).
10. Jákob és Ezsau.
11. Az égi lajtorja.
12. József eladatik.
13. József Egyiptomban.
14. József testvérei (Benjamin).
15. Jákob Egyiptomba megy.
16. Mózes születése.
17. Mózes Pharao előtt. A csapások.
18. Kiköltözködés.
19. Vándorlás (a tengeren) a pusztán.
20. Sinai.
21. Az aranyborjú.
22. Mózes halála.
23. Jericho bevétele.
24. Sámuel és Éli.
25. Saul és Dávid.
26. Dávid és Goliáth.
27. Dávid és Absalom.
28. Elias és az özvegy.
29. Elias és Áháb (Karmel).

30. Jonás.

31. Dániel. (Oroszlánbarlang.)

A bibliaolvasás fokozatán pedig Palmer¹⁾ a következőket ajánlja olvasásra :

Lukács ev.-ből : 2-ik fej. egészen. 3-ik fej. 1—23. 4-ik fej. 1—32. 5-ik fej. 1—32. 6-ik fej. egészen. 7-ik fej. egészen. 8—10-ig fej. egészen. 15. és 16. fej. egészen. 17. fej. 11—19. 18. 19. 21. 22. 23. 24. fej egészen.

Máté ev.-ből : 2. 3. 4. 5. 6. fej. egészen. 8. 9. 13. 14. fej. egészen. 17. fej. 1—9. 18. fej. egészen. 19. fej. 13—20. 21. fej. 1—17. 22. fej. 1—14. 24. 25. 26. 27. és 28. fejezet egészen.

János ev.-ből : 1. fej. 35—51. 2. 3. 4. fejezet egészen. 5. fej. 1—16. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. fej. egészen. 16. 17. 18. 19. 20. 21. fej. egészen.

Ezen második fokozaton következik azután az egyház-történelem és a katechismus tanítása. E kettő képezi az átmenetet a 3-ik s legfontosabb fokhoz.

Az egyház-történelem és katechismus tanítása a 2-ik fokozat betetőzése. Az egyház történelem tanításának be rendezéséhez Palmer a következő szép tervezetet nyújtja :

1. Az egyes apostolok története, mint az, az apostolok cselekedeteiben adva és az ó-egyházi traditio által kiegészítve van.

2. Pál missiói utjáról különösen. Az apostoli kor végén a keresztyénség földrajzi elterjedésének áttekintése.

3. A zsidó háború és a katastropha részletes leírása.

4. Az üldözések főokai. Vonások a vértanúk élettörténetéből.

5. Az egyház belberendezésének legérdekesebb vonásai. Az első hivatalok. Azok kitágítása. Ünnepnep. — Vasárnap. — Urvacsora megünneplése. Szeretet lakomák. A poenitentia. A keresztyének erkölcsi élete általában.

6. Életrajzi vonások egyes kitünőbb férfiak életéből, p. o. : Polykarp, Justin a vértanú, Irenaeus, Tertullian s mások.

¹⁾ Chr. Palmer : Katech. p. 172.

7. A keresztyénség győzelme. Constantin (Helena). Későbbi visszahatás Julian alatt. A pogányság gyors hanyatlása Julian utódai alatt. (A Serapis kép Alexandriában).

8. Miként hoz a népvándorlás a keresztyénségnek új nemzeteket? Részletek a góth Ulfilásról. Chlodvig a frankoknál (zülpichi csata).

9. Szent Márton, (Patricius), (Columbanus), (Gallus), (Fridolin), (Kilian), (Wilibrod), Bonifacius, N.-Károly és a szászok (Luidger) Ansgarius.¹⁾

10. A legnevezetesebb egyházi atyák: Athanasius, Chrysostomus, Ambrosius, Augustinus, Hieronymus, N.-Gergely.

11. A római püspök pápává emelkedése, a pápaság keletkezésének belső okai, külső menete. Fő fejlődési pontok: Victor (Husvéti vita). Nagy-Leo, Nagy-Gergely, Miklós, VII. Gergely, III. Incze, VIII. Bonifacius. A pápaság hanyatlása. Babylo ni fogság. Schisma, az innen keletkezett általános kívánság reformatio után, nem vezethet sikerre, mert in capite et membris van tervezve és jövedelmi megszorítással járna. Minden hiába való, a pápaság bizton áll.

12. A szerzetesi élet keletkezése. Belső forrása. Későbbi áldásos működése, a missió, a cultura (művelődés) a tudományok terén. Külső fejlődése: Pachomius és Antonius, Nursiai Benedek. Későbbi különféle rendek, életmódjuk szemléltető leírása. Hanyatlásuk. Egyházi vitézrendek = lovagrendek. Franciscanusok. Dominicanusok. Jezsuiták.

13. A katolikus isteni tisztelet fejlődése. A főünnepek és főcselekvények (p. o. urvacsorája) keletkezése. A középkor pompás épületei.

14. Mohammed.

15. Keresztes hadjáratok.

16. Waldensiek és Albigensiek. Inquisitió.

17. Wiclef. Husz és a husziták. Savonarolla.

18. Reformatió Németországon. Luther élete.

19. A specialis haza reformatiója, tehát nálunk Magyarország reformatiója.

¹⁾ A zárjelbe zárt nevek a kihagyható életrajzokat jelölik. — A következő pontokban is a kihagyhatót jelöli a zárjel.

20. Schweizi reformatio. Zwingli és Calvin. A reformatusok és lutheranusok közötti különbség.

21. Angol és skót reformatio. Az angol egyház sajátosságos jelleme. Dissenterek. Quäckerek. Methodisták.

22. Reformatio Franciaországban. IX. Károly. IV. Henrik. XIV. Lajos. Németalföld. II. Fülöp. Alba herceg.

23. 30 éves háború. Gusztáv Adolf.

24. A salzburgiak. II. József.

25. Az ev. egyház élete főemberei, egyházi énekköltői életrajzában. Életrajzi adatok : Melancton, (Arnd) (Val. Andreü), Spener, Gerhardt, (Arnold), Franke, (Freylingshausen), (Hedinger), (Rambach), (Neumark), (Schmolk), (Terstegen), (a két Hiller), (Bengel), Oetinger s mások. Ezen sorozat kipótlandó a magyar prot. egyház nevezetesebb férfiai közül Dévai Biró Mátyás, Thurzó György, Bethlen Gábor, Lorántfy Zsuzsánna, Krmann Dániel, Péchy Imre, Szeberényi János, Székács József, (b. Vay Miklós), Török Pál és Zsedényi Ede életrajzaival stb.

26. A nevezetesebb kisebb gyülekezetek az ev. egyházban : Zinzendorf és Hernhut, visszapillantással a cseh-morva atyafiakra. Pietisták. Kisebb felekezetek.

27. Az ev. hit hanyatlása a múlt században. Voltaire és Rousseau. A forradalom.

28. Az egyháziasság újra ébredése. 1817. A három százados öröme. 1830-ki öröme. Ezen újra ébredésnek nyomai : bibliai és missiói egyletek.

29. Missiotörténet a reformatiótól : (Elliot), (Egede), Ziegenbalg. A testvérgyülekezet «Brüdergemeinde» tevékenysége a missio terén. Angolország. Basel. A jelenlegi missioi állomások áttekintése.

30. Rövid pillantás a görög egyházra. Annak tanai és szertartásos szokásai. Megpótolható volna ezen sor még :

31. A «protestans egylet» és működése leírásával. A második fokozat végén áll a *katechismus*.

A katechismus a szentíráson alapulva az egyházi tan rövid foglalatát nyújtja. Ezen rövid foglalat (mely mint az eddig tanultak összefoglalása is lép föl) kiegészítő magyarázatok útján rendszeres hit és erkölcs tan épüljön — főbb vonásaiban. (Lásd a katechismusról alább.)

3. *A harmadik legfontosabb fokozaton, vagyis a confirmandusokkal*, az eddig tanultakat életeleven ismétlésben újra fel kell frissíteni s az egyháznak tanait a többi ker. egyházakra való tekintettel kell előadni. Tehát ki kell emelni, meg kell értetni és teljesen meg kell ismertetni a választanokat (váltanokat), még pedig az egyházak történeti fejlődésére való tekintettel.¹⁾ Ezen tanfokozatnak feladata a tanoncokat az egyházi szokásokkal, az isteni tisztelet rendjével és lényegével is megismertetni és így azt (ugyanazt), a mi eddig csak szűkebb körben, de mindenkor teljességében történt, t. i. a keresztyén hitéletet a maga egészében feltüntetni. Szóval a teljes, *egységes rendszerbe foglalt* anyagnak lehető kimerítő felölelése által a confirmatióra általában, de a főleg az ezen szent cselekvényre vonatkozó teljes közlésével még különösen is elkészíteni. Ezen confirmatioi elkészítésnek rendszeres tétéleit Löhe következőleg állította össze : ²⁾

1. Mi a keresztség?
2. Gyermekek keresztség.
3. A keresztszülők kötelességei. — A keresztszülők iránti hála.
4. A keresztség rendje (a keresztség rendje mint cselekvényé).
5. Szükségből való keresztelés. (Betanítás.)
6. Mi a confirmatio általában.
7. Mi a keresztségi szövetség, melyet megújítani s megerősíteni kell?
8. A confirmatio abrenuntiatiójáról különösen.
9. A confirmatio credoja.
10. A valódi egyházzól. (Hangsúlyozva a hozzá való hűséget.)
11. A confirmatio valódi becse.
12. A confirmatio rendje.
13. Az absolutioról. Miért kell az absolutio a confirmatio előtt?
14. A gyónásról. A gyónás különféle nemeinek megismertetése.

¹⁾ Cf. Fr. Schleiermacher : Prakt. Theol. pag. 406.

²⁾ Willh. Löhe : «Der ev. Geistliche». II. pag. 182/3.

15. A valódi felebaráti szeretet gyakorlásáról Máté 18. fej. szerint.

16. A gyónási cselekvény állása a confirmatio előtt. A gyónás és absolutio rendje és alakja.

17. Az úrvacsora szereztetéséről.

18. Az úrvacsorája. Felekezeti különbségek.

19. Méltó élvezetéről és az önvizsgálatról.

20. Az úrvacsorai közösségről. (Communio.)

21. Az úrvacsorája rendjéről.

22. A sacramentokról szóló tan. A 7 szentségről szóló tan méltatása. (Ez elején is állhat. A keresztségről szóló tant is megelőzheti.)

23. Az imáról. Az imagyakorlatok üdvös voltáról.

4. *Az utolsó fok az életben, az ismétlések foka, melynek feladata a már confirmált ifjúsággal vasárnaponkint a templomban, a felnőttekkel, lehetőleg az egyházzal a netalán elfeledettek felfrissítése, a látkör, az értelem, a megértés szélesítése, az előforduló hiányok, hézagok pótlása (vagyis az úgynevezhető: «restitutio in integrum»), nehogy előforduljon, a mi oly gyakori eset most, hogy az idősebbek, hallva a fiatalság feleleteit, azon egykori öregnek szavaira fakadjanak, kit Löhe méltán nevez a legio képviselőjének: «Midőn olyan kora voltam, én is mind tudtam ezt»!*

Ezen tanításnak alapja lehet a biblia, azután: az egyházi ének, egyházi beszéd, hit és erkölestani stb. igazságok, szóval a hézagok pótlása, úgy a mint azok jelentkeznek, de mégis olyan rendszerben, hogy az összes tanítás egy egységes képet nyújtson, egységes benyomást keltsen.

Az utolsó fok az iskolai képzésnél¹⁾ a vallástanításban: a szentírás teljes megismertetése a bevezetés (Isagoge) és irás-olvasás, írásmagyarázat (Exegesis) útján, tehát bibliatan; továbbá a Krisztus és apostolai tanításának eredménye a mint az az emberiség életében nyilatkozott, tehát az egyház élete, az egyháztörténelem, s a betetőzés a szentírás s az egyház tanai rendszeres tudományos összefoglalásban, tehát rendszeres hit- és erkölestan.²⁾

¹⁾ Cf. Pelt: Encycl. p. 677.

²⁾ Cf. Dr. W. J. G. Curtman: «Lehrbuch des Unterrichts». Leipzig und Heidelberg, 1866. §. 75. «Der Religionsunterricht». pag.

17. §. Tanmenet. Tanépület.¹⁾

Az előbb mondottakból világos, hogy a tanítás anyaga az elemeken kezdődik s a bibliai textusok bibliai történetek könnyü, világos és teljes betanítása után a bibliai tananyag, már a praeparandusoknál, de főleg a confirmandusoknál tanrendszerré = rendszeres tanítássá lesz a keresztyén vallás felett.²⁾ Nem kívánunk mi itt scholastikus tanmenetet külön vált hit- és erkölcstannal, hanem egy élő rendszert, mely meg van a nélkül, hogy különös osztályozásait a katechumenussal éreztetnők. — Hogy ezen organisatio rendszeresítés kell, s hogy az egyes és összes fölibe és alárendelt leszármazás és összefüggés, tehát a fogalmak kölcsönös viszonybáhozatala egymáshoz szükséges, az természetes, mert minden életeleven, értelmes fogalom a maga rendszerét keresi. Itt azonban, mint a fentebbiekből kitűnik, nem az objectiv tudományos feladata a fő, hanem az

403—444. E műben a vallástanítás beosztása lényegében összeesik a Palmerféle beosztással és berendezéssel. Cf. Nevelés és oktatástan. Dr. Kiss Áron és Dr. Öreg János. Budapest, 1879. §. 92. p. 161. sk.

¹⁾ Cf. Imm. Nitzsch : Prakt. Theol. II. pag. 203. sköv. §. 203. sköv. Pelt : Encycl. p. 680. sk.

²⁾ Ezen a confirmandusok tanításánál használandó kézikönyvtől megkívánjuk, hogy a) ölelje fel a keresztyén tananyagot velejében egészen és pedig annak bibliai alapját és egyházi magyarázatát véve szabályozóul — és a tanoncokhoz mért hangon és terjedelemben legyen összeállítva. b) Hogy a keresztyén életről (erkölcstan) szóló tan sem túl röviden, sem pedig a hittantól teljesen külön szakasztva ne tárgyaltassék. c) Hogy ugyan olyan egységben, milyenben a hit- és erkölcstan fellép, foglaltassék össze az egyházi élet képe (erkölcstörténelem) az egyháztörténelem lényeges mozzanataival. Imm. Nitzsch (Prakt. Theol.) II. p. 210. sk. a confirmandusok számára igen szép tanmenetet nyújt, melyet midőn kissé részletesebben kifejtett volna, végül (p. 212) röviden a következő pontok alá foglal össze : Az egyes pontok között az összefüggést az *Istenországának eszméje* képezi, tehát a) *annak fogalma* ; b) *annak lehetősége* ; c) *annak akadályai* ; d) *annak megalapítása* ; e) *az egyház* ; f) *Isten országának való létele* ; g) *az egyház és Isten országa küzdelmei* ; h) *az egyház és az Isten országának diadala* vagyis *tudományos névvel* : a) *az eszme* (Krisztus tanai az Isten országáról. (Egy akol egy pásztor.) b) *Theologia. Anthropologia. e) Hamartologia. d) Christologia. e) Soteriologia. f) Erény- és kötelességtan. g) Egyházfegyelem. Martyrium. h) Eschatologia.*

a főfő kérdés : mi módon kell ezen ifjúságnak ezen korban, ezen fejlődöttségi fokon teljes sikerrel egy összefüggő egészet nyújtani — úgy a mint az előképíleg gondolatunkban létezik.

Az egész tanítás menete tehát magában bevégzett osztályozása az összefüggő, tárgyilagosságot történeteknek és tanoknak, mely osztályozásban minden egyes egy egészet képez ugyan, de a többivel szervesen összefügg.

A katechetikai oktatás célja megkívánja, hogy mindig *mélyebben és mélyebben* bocsátkozzunk a tárgyra és az egységet a keresztyén tan és élet tárgyalásánál még is soha szem elől ne téveszszük, bár tekintettel kell is lennünk a tanoncok különböző nemére, életkorára és műveltségi fokára. (Ezek tekintetbe vétele az egyes functiók túlsúlyát határozza meg.)

A katecheta legyen teljesen ura tárgyának, hogy így nemcsak szabadon mozoghasson, hanem a közös, komoly és kölcsönös tevékenység jóltevő érzetét ébreszthesse a tanoncokban az által, hogy azok beléletét ébreszti, vezet, műveli, öntudatos, mély bensőséget, önálló gondolkozást kelt (és vezérli azt) a még éretlen ifjúságban és az *anyagot* az életre kiható alakjában *lelki meggyőződésévé szabad tulajdonává* teszi tanoncainak.

1-ső jegyzet. A mi a confirmatioi tanítás tanmenetét illeti, a tekintetben példát vehetünk az ós protestans, reformatori, katechismusoktól, mert azok a tanoncokat egyéni álláspontjukon s öntudatoknál ragadják meg és úgy szövik tovább a tanmenetet. A heidelbergi katechismus azzal kezdi : Mi a te legfőbb javad, vigaszod életben, halálban? Hogy nyered ezen főjót? Hit által. A hit a predikációból ered. Mi annak tartalma? stb.

A Luther-féle katechismus még feljebb megy vissza és azt mondja : (te ember vagy) te keresztyén gyermek vagy, te meg vagy kereszttelve, neked azzá kell lenned, a mi vagy. De csak az, a ki bennünk a jó munkát kezdette, képes azt folytatni és bevégezni. Nem mi teszszük magunkat jó keresztyénekké, hanem csakis az egyházzal való közösségünkben leszünk azzá. Tehát csak az egyház által. Mije van az egyháznak e célra. Isten ígéje. Sakramentom stb.

A keresztyén bibliai tananyag tehát bizonyos rendszerben lép előnkbe az ós protestans katechismusokban. (Ezen ós protestans rendszereket még eddig nem múlta felül egy újabb

sem!) A heidelbergi káté rendszere pedig az, hogy 3 főrészben szól: *a)* az ember erkölcsi nyomoráról; *b)* a megváltásról és *c)* a háladatosságáról.

A Luther-féle káté rendszere a tárgybőség miatt nem teljes és az egyes részek közötti átmenet hiányos. De könnyen kiegészíthető és kipótolható. — Ha az önkényes rendezéstől eltekintünk, azt látjuk, hogy háromféle rendezés lehetséges (és elő is fordul):

1. *A kiegészítő, kitöltő, hídépítő.* — Ez az összefüggést és az 5 főrész közötti tanmenetet igyekszik helyreállítani, úgy hogy az a betanításra alkalmasabb legyen. (Cf. Stier: Katechismusa.)

2. *A mely csak három főrészt állít fel,* de az egész anyagot felöleli és szól:

- a)* Isten törvényéről,
- b)* a keresztyén hitről és
- c)* a kegyelemeszközökről.

Isten igéje, ima, sacramentumok. (Cf. J. H. Kurtz: Christl. Rel.-Lehre. Miatou 1848.)

3. *A mely a symbolummal kezdi,* a törvénnyel folytatja, a sacramentumot és imát a 3-ik részbe sorozza és voltaképen besztásában így szól:

- a)* az Istenről, az atyáról,
- b)* a Krisztusról a fiúról és
- c)* a szentlélekről.

(Cf. Seiler, Schmieder műveit, némileg Német Károly).

2-ik jegyzet. Egy hatosztályú elemi iskola vallástani (hit és erkölcstani) tanmenetét mi a következő főpontokban tüntetjük fel:

I. osztály. (Semmi tankönyv. Pusztán elbeszélések útján).

a) Az Istenről (pár szó létéről), a család, természet és társas élet köréből vett elbeszélések útján — az úgynevezett: Isten létét bizonyító okok (a gyermeknek felfogható alakban).

b) Az Isten tulajdonairól, Krisztus tanítása, egyszerű példabeszédeinek a gyermeknek felfogható alakban való elbeszélése útján, hangsúlyozva a végén Isten igazságosságát.

c) A törvényről: Bibliái történetek s a hegyi beszéd magyarázata útján.

d) A bűnről: Röviden mint Isten akaratjának meg nem tartásáról. (A lelkiismeret).

e) A kegyelemről: Mint Isten jóvoltáról, melynél fogva irgalmas és a

f) Megváltásról: Gondoskodik elküldvén nekünk fiát, a Jézus Krisztust megváltóul.

Tehát: Van Isten. Isten jó. Szerető atyánk és igaz bíró.

Megmondta mit tegyünk. Megtettük-e? Bűnösök vagyunk. Megbűntet? Igen, de kegyelmez és megtanít hogyan javuljunk. Ki által? Krisztus által.¹⁾

(Egy-két rövid ima. Pár szép ének, 1—2 verse).

II. osztály. (Semmi tankönyv. Pusztán elbeszélések után.)

a) Krisztus élete, visszaulással az ó-testamentomi kijelentésre. Bibliai történetek után. (Ó- és új-testamentomi. P. o. a Nitzsch-féle *Cyclusban.*)

b) Krisztus tettei. Bibliai történetek után.

c) Krisztus tanai. Bibliai szakaszok elbeszélése magyarázata után éreztetvén a tanoncokkal, hogy parancsai ránk nézve kötelezők. Tehát kötelesség fogalma. («Miatyánk». Egy-két szép ének.)

III. osztály. (Tankönyv a biblia.)

a) Biblia-olvasás.

b) Biblia-magyarázat.

c) Bibliai mondatok betanulása.

A bibliából azt olvastatjuk, a mit már elbeszéltünk, s azt magyarázgatjuk s a szép, főleg az erkölcsi életre vonatkozó elbeszélések (facitját) főfő gondolatát a biblia saját szavaiban (ipsisima verba) betanítjuk. Nem hosszú mondatokat és nem sokat. Lehetőleg csak az iskolában. (Lásd IV-dik fejezetünket.) A biblia-olvasás után rövid d) bibliai bevezetés.

Tehát: Az előbbieken elmondtuk, hogy Krisztus élt, jót tett, tanított. Most feltüntetjük ezt a bibliából. Honnan van a biblia? Kik irták? stb. (Ima. Ének).

IV. osztály. (Tankönyv a biblia és egy rövid egyházi történelem). A biblia-olvasás tovább foly.

Egyháztörténelem életrajzokban:

a) Ókori.

b) Középkori.

c) Újkori.

A Krisztus tanítványai halála után kik tanítottak? Hol? Ki adott jogot? Egyház? Hogy fejlődött ez? Melyek főfő korszakai az egyházi életnek? Kik voltak azok, a kik kitüntették magokat, mint Krisztus igaz követői? stb.

Mindezt igazán könnyű, gyermeknek való életrajzokban

¹⁾ Az elemieket a gyermekek rendszeren már magokkal hozzák s azért az első oszt. feladata nem egyéb, mint ezen elemek feldolgozása beszélgetések után. Ha ezeket a gyermekek e tekintetben jó előképzése folytán a gyermek felfogásához mért előadásban gyorsan de biztosan betanítottuk, áttérhetünk a 2-ik osztály teendőjéhez, a mikor is ott tárgyaljuk bővebben a kijelölt pensumot. Cf. Dr. Kiss Áron és Dr. Öreg János. Nevelés és oktatás 160. old. §. 91.

kell nyújtani. Ezen életrajzok rövid, egyszerű vonásokban irasanak. Nem kell sok. (Ima. Ének).

V. osztály. (Tankönyv a biblia. Egyháztörténet). Biblia-olvasás nagyobb keretben.

Egyház történet :

a) Korrajzokban, még pedik a tanok fejlődésére való tekintettel.

A fentebbiekben láttuk, hogy Krisztus tanait hogy fogták fel az egyesek, most nézzük, hogyan gondolkoztak a keresztyének. Az egyház, a nép mit tartott főnek: ekkor, akkor? Úgy tanítottak-e, mint Krisztus kívánta? Miben tértek el? És itt egy kis :

b) Symbolikát nyújtunk, mely röviden és világosan feltüntesse a főbb váltanókat. (Ima. Ének.)

VI. osztály. (Tankönyv a biblia és káté. Hit- és erkölcsstan.)

A biblia-olvasás egész könyvekre terjed ki.

a) Káté, melyen épüljön, a fentebbiek tekintetbe vételével, egy rövid, de velős mondatban írt, könnyen megérthető és megtanulható :

b) Hit- és erkölcsstan. Mit kell nekünk Krisztus s a biblia tanai szerint hinnünk, mit tennünk? mit kíván tőlünk a mi egyházunk tekintettel más egyházakra és azok tanaira? Miben térünk el mi? Mi tesz bennünket protestánsokká? Mi tesz ág. hitv. evangélikusokká? Mi tesz hely. hitv. evangélikusokká? Mit kell tehát hinnünk? Ennek folytán: hogyan kell élnünk? (Lehetőleg a szentírás szavaival adandók ezen kérdésekre mindenütt a feleletek. Ehez az egyházi meghatározás járuljon.¹⁾ (Ima. Ének.)²⁾

¹⁾ A négyosztályú elemi iskolában az összevonás úgy történhetik meg, hogy a 3-ik osztály teendője egy félévve redukáltatik (a bibliai ismertetésében) és ugyancsak az elemi 3-ik osztályban nyújtatik már: az egyháztörténelem is rövid vonásokban (egy fél éven át). A negyedik osztályra marad a káté mint hit- és erkölcsstan.

²⁾ A mi az imát és éneket illeti, ebben is fokozatosan kell haladnunk. Az első osztályban elég 1—2 rövid imádságocska és pár szép énekvers. (Nem sok.) Később a 2-ik osztályban a Miatyánk és ismét néhány szép énekvers. (Éneklés által betanítatva.) A 3-ik osztályban az imákat ismételni és legfeljebb egy hosszabb iskolai imát lehet betaníttatni. Itt már egy egész éneket is lehet betaníttatni. Ezentúl pedig 4—5—6-ik oszt. az ima a régiekre szorítkozik, de az énekes könyvből a magvas («Kernlieder») énekeket egy kis énekerendszerben tanítjuk be.

18. §. Az egyes katechisatio.¹⁾

Az egyes katechisatio magában véve, mint egy egész lép föl, azonban az főleg egy tagja a tanítás lánczának. A tan egyes lánczszeme. (Innen van, hogy a tankönyvek gyakran egyes leczkékre vannak fölosztva.) Minden katechisatio kihirdeti az aznapi pensumot, tehát a textust és ha kézikönyv van s abból valamely részlet emlékeltetett — azt megvizsgálja — felújítja, tehát leczkétet és össze foglal. A fogalmakat magyaráza, az ítéleteket indokolja s azokat egy egységes egészbe foglalja.

De nemcsak az értelemre, az akaratra is hat s az egészet az étellel kapcsolja össze.

A katecheta, úgy bánjék tanonczaival, hogy bánásmódja, hangja őt velök megszerettesse, minden tana, minden magyarázata és bizonyítása erkölcsileg vallásos szellemű legyen,²⁾ a figyelmet ébren tartsa, az érdeklődést elevenné tegye, a belső életet művelje, fejlesztzen keresztyén öntudatot, tegye az igazságot gondolkodásuk módjává, s azért mindenkor figyeljen tanítása tartalmára, alakjára, tartsa fenn folytonosan a vallásos ihletet, úgy munkája kellemes és célravezető lesz.

Ha szükség, hivatkozzék tanítványai belső nemességére, és különben a tanulóknál mindig a helyes lelkiület tételezze fel, hogy azok így az *ilyennek* kell lenned és az (egyéni) *ilyen vagy* között a különbséget érezzék.

A katecheta pontos készülete, hangulatot kelt benne is és így az egyes órának a megelőzőtől való fűzésében t. i. a bevezetésben könnyen fog találni alkalmas átmenetet új érdek ébresztésére, mely ugyan kisebb gyermeki nyugtalanság által s némi figyelmetlenség és fegyelmetlenség által zavartathatik, de a tanítás nyugodt menetében nem enged zavart okozni. (A rendetlenség nem képezhet akadályt.)

A befejező megszólításban, mely természetesen imá-

¹⁾ Cf. Wilh. Löhe ; «Der ev. Geistliche». II. p. 172. sköv. 30. «Die Form der Katechese» igen szép utasításait.

²⁾ Cf. Imm. Nitzsch : Prakt. Theol. II. p. 240. sk. §. 225. sköv.

val végződik, összefoglalva kifejezi a tanóra eredményét, hasznát, észrevéteti a munka gyümölcsét és érezteti a munka áldásait.

A katechisatio tehát áll a következő részekből: *Egy énekvers, 1. ima, 2. bevezetés, 3. tárgyalás, 4. zárszó, 5. zár-ima,*¹⁾ és kimenőre ismét *egy énekvers.*

¹⁾ A «Kindergottesdienst»-ről alább. Cf. Nitzsch Imm. : Prakt. Theol. II. pag. 243. sköv. §. 228. sköv., a hol Nitzsch azt kívánja, hogy a katechetikai oktatás gyakran köttessék össze *imagyakorlattal* nem bizonyos formulare szerint, hanem szabadon, sajátosságosan a tanórára (annak tartalmára) való tekintettel, sőt tekintettel az időre és személyekre is.

IV. FEJEZET.

Betanítás. Módszertan.

Ezen fejezet három első §-ában Palmernek kitűnő útmutatásait követve, ¹⁾ a tanítás fokozataira és a berendezésre való folytonos visszaulálás által érthető elemi tanítási módot fogunk adni.

19. §. Traditio vagyis élőszóval való tanítás. Elbeszélő közlés.

A gyermek természetének sajátága, hogy szeret elbeszéléseket (meséket) hallgatni. Ezen vágy már a kora gyermekkorban meg van s kielégítést kíván, s azért a még tanulni nem tudó gyermeknek legkönnyebben úgy tanítjuk be a vallástani anyagot az első legegyszerűbb fokozaton, ha azt neki történetecskék, elbeszélések alakjában nyújtjuk. Ezen történetek, természetesen főképen a kijelentés történetéből veendő, és bár azokból a tanúságot elvonni sohasem kell elmulasztanunk, mégis ezen történetek megismérlése is öncél, mert a gyermekek a szent történetet sajátítják el ezen objectív alakjában és nemcsak élvezettel fogják hallgatni az elbeszélést a tanító szájából, hanem haszonnal is, mert megkapják minden keresztyén tudás s a keresztyén élet alapját. Arra azonban figyeljünk, nehogy a tanúság soha el nem maradó, rögtöni alkalmazásával az elbeszélések hatását megrontsuk, annál kevésbé pedig, mert hiszen az elbeszélések célzatát, főtartalmát, tanúságát a gyermekek önmagok is kifogják vonni.

¹⁾ Cf. Palmer Chr. : Katechetik. pag. 115. sköv. K. Rosenkranz : Encyclop. p. 345.

Törekedjünk ezen elbeszéléseknél egységes benyomásra, mert az ilyen egységes benyomást előidéző történetek által az azon történetekben rejlő tanítás a gyermekek kedélyében állandósíttatik.

Ezen történetek közé soroljuk mi főképen az Úr példabeszédeit, mint szintén történet alakú elbeszéléseket és a szokásos (bár ¹⁾ *neveléstani elvek szerint* kiválogatva) bibliai történeteket.

A mi a közlés alakját illeti, megkívánjuk, hogy a közlés szabadon történjék, tehát az elbeszélést ne olvassa le a tanító, hanem beszélje el közvetlenül a maga saját tudásából. Ez ugyan nemcsak elbeszélendő anyagkészletet, de elbeszélési ügyességet is kíván, ²⁾ mert minden egyes elbeszélés olyan alakítást igényel, hogy szemléltető ³⁾ legyen és mint egy egységes jelenjen meg, s annak megszerzése fáradsággal jár, de ezen kelléket a tanítónál elkerülhetlen szükségesnek tartjuk.

A mi az elbeszélés szavait illeti, arra nézve megkívánjuk, hogy ragaszkodjék az elbeszélő, lehetőleg a szent

¹⁾ Nehogy a gyermekeket előttök ismeretlen bűnökre tanítsuk p. o. Kain Ábel történetével, József megkísértetésének történetével stb. Vagy másünnen szerzett helyes ismereteikkel jöjjünk ellenkezésbe a sok csodálatosnak gondatlan halmozásával. A csodát illetőleg lásd Luther szavait.

²⁾ Megjegyzendő, hogy csak az tud jól elbeszélni, a ki maga is hallott jó elbeszéléseket. Ezen tradíciót csakis személyes eltanulás útján lehet elsajátítani.

³⁾ Az elbeszélések szemléltetővé tétele oly fontos dolog, hogy annak lehetővé tételére szemléleti képeket, tehát festményeket, rajzokat kell igyekeznünk adni. Ilyen képek, ha képes bibliák alakjában, vagy képes bibliai történetek alakjában lépnek is fel, kedvesek, de sokkal czélszerűbb volna olyanokat egy egész osztály számára fali képek alakjában nyújtani, mintegy *bibliai történeti atlaszt*, a melyen a nevezetesebb események volnának elevenen és izletesen színezve. (Hogy ez a képzelő erő és a szépészeti érzék nevelésére nézve is mily kitűnő hatással volna, nem szorul magyarázatra!) Ezekről kérdezhetné le a tanító az elbeszélt történeteket. Elbeszélései a képek magyarázatának alakjában is felléphetnének, de a magyarázó szöveget nem kellene alájok nyomtatni — mert azt mindenkor a tanítónak kellene életelevenen elbeszélni. Míg ilyenek nincsenek, igyekezzünk előadásainkat tenni mennél inkább szemléltetőkké. — Igen kitűnő és utánzásra méltó példákat nyújt e tekintetben J. Chr. Itzerott a maga: «Handbuch der biblischen Geschichte». Quedlinburg, 1863 (2k.) című művében.

írásbeli eredetihez, és ha csak lehet, közölje azokat az ős alakban ugyanazon szavakkal (ipsissima verba), legalább a lényegeseket, melyeken az elbeszélés eseménye fordul, s melyek a megértés fő tárgyai (tehát a facit), mert egy bibliai történet annál hatásosabb s annál állandóbb benyomást eszközöl, mennél inkább bír az eredeti, a gyermekkorának legmegfelelőbb, bibliai alakkal.

A szabad szóbeli előadásra nézve azért teszszük azon engedményt, hogy kivéve a főpontokat, a lényegest, a kevésbé fontosokat (tehát, ha szabad úgy kifejeznünk magunkat, a coloraturát) szabadon is elő adhatja, közölheti, melyet az írott bibliai történetektől megtagadunk, mert miután az elbeszélésnek a szabad közlés, elbeszélés kinyomatával, jellegével kell birnia, az egyén subjectiv alakítása elmaradhatlan.

Az ilyen legalább lényegökben mindenkor a bibliából vett elbeszélések útján a gyermek nem ugyan rögtön, de bizonyos idő múlva okvetlen (a főgondolatok kifejezésére használt bibliai kifejezésekből) egy kis bibliai ismeretet szerez, még pedig az előtte legkedvesebb úton, elbeszélések hallgatása útján.

Az elbeszéléseket kísérnie kell a szó és tárgymagyarázatoknak, melyek azonban ne legyenek régészi tudakosság vagy hosszadalmas magyarázgatás alakjába öntve, hanem legyenek egyszerű, világos ismertetői a felhozott képnek. Ilyenek a helyiségek (holt tenger, Jerusalemb), személyek, hivatalok (főpap) és szokások, (mit kellett a zsidónak húsvétkor tennie?) megismertetése és egyes egyszerű fogalmak (nem dogmatikus) magyarázatai.

Sohase feledjük, hogy az egyes (bizonyos) elbeszélés, egyes mozzanatai között létező belső szellemi (psychologikus) kapcsolatot ki kell emelnünk, mert csak az által nyer az elbeszélés húst és vért, elevenséget és csak úgy tanul meg a gyermek a sorok között olvasni.¹⁾

¹⁾ Azon kérdésre : milyen elbeszéléseket válaszszunk előbb ? Ó-testamentomtól-e, mivelhogy mint mondják ez az új-testamentom alapja, vagy új-testamentomtól ? azt jegyezzük meg, hogy bár erre nézve a feleletet már megadtuk a beosztásnál (§. 16) (főleg a tanmenetnél §. 17) még is hangsúlyoznunk kell itt az új-testamentom teljes előjogát, már csak azért is, mert az oktatásnak feladata a gyer-

Ezen elbeszélő közlés által való tanítás fokozata addig terjed, míg a gyermekek helyesen és értelmesen olvasni meg nem tanulnak. Azonban a traditionalis tanításmód azontúl is megmarad, csak hogy alárendelt szerepben; mert mielőbb a gyermekek írni, olvasni tudnak, a történetek bőven és saját vonásaikban «in extenso» a szöveg eredetijében ismerttetendők meg.

Ezen történetekkel évről-évre újra kell kezdeni, azonban úgy, hogy mindig bővebben és szorosabb összefüggésben rendszeresebben nyujtsuk az anyagot.

Az (összes) gyermekeknek a magasabb tanfokozaton egy bibliai történeti olvasó könyvet kell kezébe adnunk, és kívánjuk meg tőlök, hogy az elbeszélésekhez illő párhuzamokat, analógiákat, hasonló eseteket és ellentéteket tanuljanak feltalálni.

20. §. Szentírás.

A második fokozaton a katechetikai tevékenységnek legelől is az a feladata, hogy létrejöjjön a tanoncoknál az egyéni, biztos biblia ismeret, mert csak úgy haladhat a gyermek a vallásoktatásban a kívánt sikerrel és az óhajtott helyes irányban, ha a szent íráson alapszik minden vallásos képzele, egész hit és erkölcsstani tudata.¹⁾

mek által hozott képzetek, ismeretek kifejtése, megerősítése, a gyermekek pedig, mikor az iskolába jönnek, már hallottak Krisztusról — hiszen a családi élet keresztyénységéhez kell fűznünk az elemek megadását; az tehát a helyes, ha a gyermekek az iskolába lépéskor előbb hallanak az ő jó ismerősük «Jézuskáról» és csak azután hallják az őt megelőzőtt kijelentés történetét. — Az emberi ismeret a szembeötlőkön kezdődik s jó a legfontosabban kezdeni e terén (a kijelentés terén) mert — — — — lásd 2. §. Ezen történeteket természetesen ismételni, kiegészíteni, kibővíteni kell s a megfelelő tanfokozaton rendszeres egészszé alakítani — s így az új-testamentombeliek az ő-testamentombeliekkel összefoglalni — hogy mint Nitzsch-csel §. 16. 2. mondottuk «egészökből véve a bibliát a bibliában képezzék».

¹⁾ Cf. Schleiermacher Fr. : Prakt. Theol. p. 399. «Ein wirkliches Leben in der Schrift ist die Grundlage zu aller religiösen Bildung». Chr. Palmer : Katech. pag. 161 . . . «alle weitere Katechetische Thätigkeit hat nur darauf hinzu wirken, dass . . . das . . . Selbstgegründetsein in der Schrift zu Stande komme; dass das Kind ein-

Ezen cél (az egyéni biztos biblia-ismeret) elérésére legalkalmasabb eszköz legelől is az egyszerű

a) *szent írásolvasás*, azután

b) *az írásmagyarázat* nemcsak a gyermek előtt, hanem vele s végül miután az életben a szent könyvet mindenkor magával nem hurcolhatja, annak tartalma azonban kell, hogy mindig vele legyen

c) *a szent írás könyv nélküli betanítása. Memorizálás.*¹⁾

A) *Az írás-olvasás.*

Ennek kettős haszna van: az olvasási gyakorlat és a megismerkedés az isten igéjével. A szent írást meg kell ismernie a gyermeknek. Meg kell ismernie annak szellemét. A szent írás szelleme annak beszédében, irályában, szavai s állításaiban nyilatkozik. Ezt a szellemet a gyermekkel az összefüggő olvasás által éreztetjük, vétetjük észre. Közöltetvén a gyermekkel az írás, annak tartalma nevelőleg fog rá hatni. Ezen nevelő hatás, a vallásoktatás terén a legfontosabb.

Kérdés: mit kell legelől olvastatnunk a szent írásból? Ezen kérdésre egyszerű a felelet. Itt is fokozatosan kell haladnunk s azért legelől is a már ismert, mert az elbeszélő közlés útján már hallott bibliai történeteket s történet alaku példabeszédeket és hasonlatokat kell olvastatnunk. Ezek után a gyermekek képzettségi fokának megfelelő (nem egyes versek) szakaszokat, önmagokban egységes egészet képező részeket kell nyujtanunk. Végül a későbbi években, a legfelsőbb fokozaton, a szentírásnak kivétel nélküli olvasása következik, még pedig úgy, hogy midőn már a feljebb elsorolt kiválasztott szakaszokat mind át és átolvasták,²⁾ olvassák akkor az egészet a következő rendben: legelől is az evangéliomokat, azután az apostolok cselekedeteit, a Pál pastorális leveleit, azután János leveleit, Péter leveleit, Jakab levelét és úgy a Pál többi leveleit, legelől a philippibelihez írottat, azután az eph-

heimisch in ihr werde und so für sein ganzes Glaubensleben die rechte, ihm selbst klar bewusste Grundlage habe».

¹⁾ Ezen írástanuló fokozatra a gyermek iskolai pályája 3-ik évében lép.

²⁾ Egyet-egyét legalább kétszer.

susbéliekhez, Philemonhoz, azután a kolossae, galatia és thessalonikabeliekhez, erre a két korinthusbeliekhez írott levelet és legvégül a legnehezebbet és legfontosabbat a rómaiakhoz írott levelet. Ehez csatolható a zsidókhoz írott levél és végül, ha idő van rá, a Judás levele és a János jelenéseiből az első 5 fejezet, a 7-ik, 19-ik, 21-ik és 22-ik fejezet elolvasása.¹⁾

Az ilyen kezelés mellett korán otthonossá lesz a gyermek a szent írásban, megbarátkozik, megiskerkedik annak tartalmával s könnyen fogja a szükséges helyet megtalálni. (Ügyes lesz az írás felnyitásában, az ugynevezett «felütés»-ben.)

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a hol a katechumenusok korát felülhaladó képzetekről, viszonyokról van szó, ott nagyon tapintatosan kell eljárunk, kivált ha azok ugynevezett «kényes helyek», mivel nem tanácsos az olyan helyeket, egyes szakaszokat egyszerűen mellőzni, mert ez által a kíváncsi figyelmet hívnók föl reájok, de részletezni sem kell, mert az ismeretlen viszonyok, állapotok színezésével addig ismeretlen bűnökre is vezethetnénk.

Midőn már a gyermekek előtt a szentírást elbeszélő közlés és válogatott szakaszok elolvasása által (magyarázat és könyv nélkülizés által) annyira megismertettük, hogy az egészről is van némi fogalmuk, akkor a bibliai bevezetés (Isagoge) útján közelebbről is meg kell őket a könyvekkel ismertetnünk. Bár az olvasás közben sem szabad egyes tájékoztató bevezetési megjegyzéseket elmulasztanunk, mind a mellett a bibliai bevezetésnek, a bibliaolvasási fokozatnak lehetőleg végére, de semmi esetre sem elejére kell tétetnie.

Ezen bibliai bevezetés útján meg kell a bibliát ismertetnünk a tanoncokkal legelől is mint a) *egységeset*, egy a főtartalma: Krisztus, b) *mint szent könyvet*, mert szent

¹⁾ Ha csak lehet, el kell még olvastatni az új-testamentomot (mert itt főképen arról van szó) a szentírásbeli rendben is. Ezen elolvasatás a különbeni vallástanítás mellett az utolsó 2—3 évben is tovább folyván, a 3-ik évvel együtt (melynek épen ez a feladata) 3—4 évig tart s így az elolvasandó pensum (a Nitzsch-féle ó-testamentomi szakaszok és az egész új-testamentom) nem tűnhetik fel túlságos nagynak.

eredetére, tartalmára és hatására nézve. Itt tüntessük föl a biblia különbözősét, fönségét, minden más könyvvel szemben. Itt éreztessük, hogy ez biblia = könyvek könyve. De egyszersmind itt éreztessük és ismertessük meg a kanonikus és apokryph könyvek közötti különbséget is. Milyhelyest a szentírás egyes könyvei különbségéről szólunk. át kell térnünk a szentírás két részre való osztásának megismertetésére. A két résznek a keresztyénre nézve különböző értékéről, a szerkesztési időre nézve a kettőnél (ó és új) feltűnő különbségekről szólani is ekkor kell s azután kimutatjuk, hogy

a) az *ó-testamentom* könyvei, tartalmukat tekintve, történeti (törvény) és prophetai elemre oszlanak főképen, föltüntetvén, hogy az egész ó-szövetség történelemmel van átszőve, a törvény jellegét viseli magán, és hogy az egész ó-testamentomon jövendölés vonúl át, mely részint alakiilag is kifejeztetik, részint csak utalás alakjában lép fel.

Ezután adjuk a beosztást, melynél fogva a könyvek vagy történetiek, vagy oktató könyvek, vagy prophetai könyvek.

Végül adjunk *különös bevezetést is* az egyes ó-testamentomi könyvekhez, mely szóljon a könyv nevééről, szerzőjéről, iratása idejéről, értékéről, czélja és főtartalmáról.¹⁾

Továbbá kimutatjuk, hogy b) az *új testamentom* főleg kettőről szól, t. i. a Krisztus életéről a testben és az egyházban. Testi életéről szólnak az evangyeliomok, életét az egyházban az apostolok cselekedetei s a levelek tárgyalják. Azután adnunk kell itt a könyvek beosztását, történelmi, oktató és jós könyvekre, és végül hangsulyoznunk kell az itt is elmaradhatlan különös bevezetésben főleg az egyes könyveknek jelentőségét, mi mellett a könyvek nevét, szerzőjét, idejét, értékét, czélját és fő tartalmát is sokkal részletesebben ismertettjük meg mint azt az ó-testamentomi könyveknél tettük.

¹⁾ Az egyes könyvek összehasonlítása és az apokryphokra való rövid tekintet fogja a könyvek értékét és beltartalmát igazán kiemelni a tanoneczok előtt.

B) *Írás-magyarázat.*¹⁾

A mely népnél a keresztyénség elfogadtatott, ott mindenütt a szentírás a nép nyelvére le is fordított s úgy a keresztyén bár mely felekezet, bár mely nyelven beszéljen is, anyanyelvén olvashatja a szentírást, de miután az egyes kifejezéseknek a szentírás új, egészen más értelmet ad, szükséges azokat a gyermekeknek megmagyaráznunk. Ezen szentírás-magyarázatot a vallástanító *a tanoncokkal együtt* eszközölje, hogy azok így megtanulják önmagok magyarázni magoknak azt, vagyis hogy értelemmel és haszonnal olvashassák a szentírást és ezen foglalkozásuk reájuk áldást hozzon.)

A helyes írásmagyarázat alkatrészei a következők:

a) Nyelvi, helyi, történeti stb. szó- és tárgymagyarázat.

b) A belső összefüggés, az ok és okozat közötti kapocs, nexus, öntudatra emelése.²⁾

c) A fő- és mellékmozzanatok megkülönböztetése.

d) Az egyes fogalmak kiemelése.

¹⁾ Az írásmagyarázat, mint a katechetikai oktatás tárgya, csak Spener idejétől fordul elő. Általában Spener volt az, a ki az írás fontosságát a katechetikai oktatásnál különösen hangsúlyozta.

²⁾ Ha megszoktatjuk a gyermekeket, hogy a szentírás szellemébe bemélyedjenek, akkor képesekké tesszük őket *a magok egyéniségéből mintegy kilépni és a szentírás objectiv tartalmában elmerülni*. Ha ez megtörtént és ők a szentírásban élnek hitéletöket, akkor észre fogják venni, hogy az írás objectiv tartalmának az ő egyéniségökkel való egyesülése csak úgy lesz valódi, ha az bennök alakot nyer, szellemileg ismétlődik, vagyis: ha Krisztus nekik is meghal és feltámad — szóval ha ők a Krisztusban élni megtanulnak. Ha ezt megtanulták és a megtanultat elsajátították a külső életben alkalmazni kezdik, *akkor újra visszatérnek mintegy a subjectivitásba*, — a bibliai multból az élet jelenébe, de már az ő szellemi életökben az isteni kijelentés működött — s így az ő szellemök is az isteni kijelentés eszközüvé lett. S bizton el fogják ezután találni, hogyan kell a keresztyén általános főigazságokat (egyéniíteni) alkalmazniok.

³⁾ Hogy miért állítja a szentírás ezt vagy amazt, azt a gondolatok belső összefüggéséből kell magyaráznunk. Midőn tehát indokolnunk kell az egyes adottat, vissza kell mennünk az alapra, a forrásra, melyből ered. Az egyes eszmékről a fő eszmére. — Hogy ez által a gyermekek gondolkozási képessége is gyakoroltatik, az világos. Duplex libelli dos est.

e) Az egyes fogalmak tartalmának és értékének megismertetése, még pedig:

1. Etymologikus tárgyalás által.

2. Példa¹⁾ és egyénítés által.

3. Ellentét által.¹⁾

4. Összehasonlítás által, melynél a hasonlóságot és a különbséget is hangsúlyozzuk.

5. Kiegészítés által, melyben főleg kérdések útján a «tertium comparationis»-t mutatjuk ki. (A hasonlók érintkezési pontját.) Megjegyzendő, hogy a mi magában véve, a priori, is világos, az nem szorul magyarázatra.

f) Elmondjuk, hogyan kell, de azt is, hogyan nem kell érteni az adott helyet.

g) Kiemeljük a helynek fontosságát, költői szépségét stb.

h) Végül összehasonlítjuk azt más hasonló vagy látszólag ellenkező helylyel, a nélkül azonban, hogy tudományos exegesiszt művelnénk, vagy hogy tulságosan sok parallel helyet idéznénk, mert a «nimia locorum citatio» zavaró.

Mindezek mellett azonban gondot kell fordítanunk az allegorikai vagy symbolikus magyarázatmódra is, hogy megszokják a tanoncok az adott történetcskében az eszmét föllelni. Erre a szentírás typológiája (typus = előkép), előképies előadása, melynél fogva abban minden nagynak és általánosnak megvan a maga képe (symboluma) a kicsiben, a különösen, nemcsak int, de tanít is bennünket.²⁾ A symbolumul vett történet és az általa kifejezett eszme között mindig ki kell mutatnunk a belső bibliai összefüggést, rokonságot (nexust).

Azon kérdésre, hogy a szent írásnak, melyik részeit,

¹⁾ Cf. Imm. Nitzsch: Prakt. Theol. II. §. 214. pag. 223. — «Gegenbilder der Begriffe und Wahrheiten» stb. Az életből vett egyes történet, költött esemény, a természetből vagy a történelemből vett példák.

²⁾ P. o. Krisztus bevonulása Jerusalembé, mint symbolum felvéve — bevonulását e világba (országja megalapítására) jelképezi. — A jericho-i vak = lelkileg vak. A süketnéma = lelkileg korlátolt. Így lehet kezelnünk a csudákat is. (És itt újrolag megjegyezzük, hogy igaza van Luthernek, midőn azt mondja, hogy a bünösnek megtérése és megmentése az igazi esoda «die rechten hohen Mirakel».)

szakaszait kell magyaráznunk, már a fentebbiekben feleltünk, midőn kijelöltük az elolvasandó darabokat, mert mindazt, a mit olvastatunk vagy elbeszélünk, megis kell magyaráznunk, s itt csak azt tehetjük hozzá, hogy ezen magyarázatra főleg a bibliaolvasás első két fokán van szükségünk, hogy azután a felsőbb fokozatokon a káté alapját tévő szentírásbeli helyeket (az ugynevezett «Beweisstellen, Belegstellen») könnyen megérthetőkké tegyük.¹⁾

Jegyzet. A bibliamagyarázati egyes katechisationalál fontosnak találja Palmer, hogy a választott bibliai hely a tanoncok által 2—3-szor felolvastassék és ha nehéz, a tanító is olvassa fel értelmesen, hangosan, azután mondja el ki szól? kihez? mily tartalommal? És itt mondja el a saját szavaival a vers vagy szakasz tartalmát, semmit ki nem hagyván a mi a textusban foglaltatik és semmit sem mellőzván, a mi annak tartalmát kiegészíti, megvilágosítja. A további menetnél azután a katechesis dispositioját a textus gondolatainak egymásutánja, összefüggése, nézpontjai adják. Mindenkor egy egészet, egy összefüggő egészet kell vennünk.

A tárgyalás végén nem kell hosszas, szónokias befejezés, egyszerű intés mélyebb benyomást gyakorol.²⁾ Különben az egyes katechesis a szokásos rendben foly le.

C) *Írás-émlékelés.* (Memoriren.)

Hogy a szentírásbeli helyek betanulása becses, szükséges és fontos, az világos dolog,³⁾ mert így kapják meg a szentírást, a keresztyén ismeret alapját. Egy betanult mondat a tanoncok birtokává, sajátjává lesz, örömben intésül, búban vigaszúl fog szolgálni nekik s bár mikor említettessék, érintessék is, örömmel fogják elmondani; hitők

¹⁾ Palmer : Katech. p. 207 (jegyz.) a magyarázat számára a Nitzsch-féle (§. 16.) fentebb közölt bibliai szakaszokat ajánlja némi módosítással. — Önálló javaslattal is föllép (a 206. lapon).

²⁾ Cf. Palmer Chr. : Katech. pag. 212—220. «Beispiele Katechetischer Disposition» és pag. 220—228 : «Ausgeführte biblische Katechese». Itt el nem mulaszthatjuk újra felhívni a katecheták figyelmét : J. Chr. Itzerott : «Handbuch der bibl. Geschichten». Quedlinburg, 1863. 2. k. czimű művére, mely kérdésekben kidolgozott katechesiseket nyújt.

³⁾ De nem kell bottal betanítani az isteni kegyelemről szóló tant !

alapja a szent irás lesz s a szentírás szelleme kedélyökre alkalmas, jó hatást fog gyakorolni.

Eszközül a betanulásra, a memorizálásra az előmondáson és felolvasáson kívül igen alkalmas az emlékezetből való le- és felíratás (a táblára), a mondatoknak a táblára írása a hangsúlyozandó szavak aláhuzásával. Ezt vagy a tanító teszi vagy valamely tanonc által téteti és azután vagy ő maga vagy valamely tanonc által, néha együttesen, minden tanonc által hangosan felolvastatja a felírott sorokat.

Jól meg nem értett darabot sohasem kell memorizáltatni, hanem oda kell hatni, hogy a gyermeknek arról a mit tanul, helyes és nem hibás fogalma, világos képzete legyen.¹⁾ (A mit ért annak magyarázatával ne untassuk.) A betanulandó darabokat szóról-szora kell betanulztatni, mert a tartalom (vagy a hely értelme elmondása) birása kevés. Teljesség kell. A szentírás saját szavai kellenek. Azok a varázserejű igék! De az elmondatásnál kerüljünk mindenféle rigorizmust, nehogy a félelem órájává tegyük a gyermekeknek (a legnagyobb gyermekbaráttal) az úrral való társalgásukat.

Azon kérdésre, mit kell emlékeltetnünk legelől is visszszautalunk az elbeszélő közlésnél mondottakra és azt kívánjuk, hogy az elemi oktatás eszközzésére választott bibliai történetek forduló pontjainak saját szavait («ipsisima verba») a lényegeseket, a bibliai olvasás fokozatán rendszeresen választott mondatok gyűjteményét a «Spruchbuch»-ot, azután a katechismus szavait kísérő bizonyító helyeket, s végül (a nagyobb gyermekek által) a felsőbb osztályokban lehet emlékeltetni egy-egy hasonlatot, egy-egy példabeszédet, egy-egy zsoltárt stb.

A mi azokat a válogatott rövid mondatokat («Sprüche») illeti, azokra nézve megjegyezzük, hogy lehetőleg zenei rythmikus, alakjuk legyen, s általában minden mondat legyen valóban mondat, rövid, határozott, tartalmas. Gondolatot kifejező szavak, nemcsak szavak.

Főszabály lévén az emlékelésnél, hogy csak olyat emlékeltestünk, a mit megmagyaráztunk s a magyarázat-

¹⁾ Cf. K. Rosenkranz : Encycl. p. 346.

nál, hogy csak olyat magyarázzunk, a mit olvastattunk, az olvasás a magyarázatra s ez az emlékelésre fog utalni mindenkor.

21. §. Egyháztörténelem.

Mihelyest az egész szentírást megnyitottuk a gyermek előtt, úgy, hogy az azt naponkint rendszeresen használhatja, tisztán traditionalis uton, az egyház történetére térünk át, még pedig azért, mert a protestansnak szüksége van arra, hogy hitének igazságát és az egyházban (folytonható isten igéjét) létező életerőt objectiv historikus alakokon szemlélje megtestesülve. Férfiak, a kiknek nevéhez új fejlődés korszaka fűződik, megérdemlik, hogy kegyeletes emléköket megőrizze a hálás utókor. Az ezen fokozaton nyújtandó életrajzok, úgy mint az elbeszélve tanítási fokozat tárgyai, azon férfiak élete legyen, a kiknek tetteiben a lelkesítő, buzdító elem hat a tanoncokra.¹⁾

Ezen traditionalis = elbeszélve közlő tanításnak nem szabad hosszú időt igénybe vennie, nem szabad az egyes jellemrajzok festésénél az egész összefüggésnek elmosódnia, de ismét nem szabad az összefüggés kedvéért az egyes vonásokat, az egyes jellemeket sem halványan színeznie, mert az közönyösen hagyná a tanoncokat vagy untatná azokat.

Életrajzok, jellemrajzok és összefüggő korrajzok és rendszeres történelem között nagy a különbség. S azért a történelmi oktatás magasabb lendületét jelenti már az, ha mi bizonyos eszmék, tanok fejlődését vesszük előadásunk tárgyává, a mikor is a gyermekeket főleg az egyes korokat mozgató eszmékre kell figyelmesebbé tennünk.

Itt többé az életrajz nem maradhat pusztán életrajz, hanem egy egész kort kell felölelnie vagyis kitágul a keret és az egyes egyén tettei mozgató erejéül feltüntetendők a kort irányzó mozgalmak, a kort mozgató eszmék, mint az egyes tetteit magyarázó háttér.

Ezen fokozaton főképen arra vigyázzunk, nehogy a történelmi múlttal szemben igaztalanok legyünk, mert az

¹⁾ Azért kell az egyházi énekirók és építők életrajzait is felvenni a keretbe.

elfogulatlan szemű gyermek kifogja érezni és mindenkor kiérezheti a történelemből, hogy daczára a hierarchia visszaéléseinek is stb. meg volt mindig az igazság eleme, valami az evangyeliomi szellemből az egyházban, s hogy a szerzetesi élet, pápaság stb. is természetes és korszerű fejlődés volt. Nem szülne jót, ha a tanoncok felekezeti sötét látást, sötétvérüségét tapasztalnának a vallástanító-nál, ellenkezik az az evangyeliomszerű szeretettel.

Megjegyezzük még azt is, hogy a pusztá előolvasás, felolvasás nem gyakorol olyan eleven benyomást, mint az elbeszélő közlés, mert a felolvasott, előolvasott, mindig valami idegen marad, míg a szabadon elbeszél (személyes) egyéni színezést nyer. Lehetőleg mindent elbeszélni, és nem felolvasni kell tehát.

Az ezen fokozaton elbeszélendő életrajzok és történelmi rendszerességgel összeállítandó korrajzok berendezésére nem ajánlhatunk jobb tervet a fent közlött Palmer-féle tervnél. (Lásd 16. §.)

A történelmi oktatás legfelsőbb fokozata (és az egyházi tan előadásához a legalkalmasabb átmenet) az, midőn a már nem egészen ismeretlen egyházi élet feltüntetéséhez azon szándékkal látunk, hogy a tanok fejlődését tüntessük ki. Itt már a kor rajzában határozottan egy tan éles körvonalainak megfigyelése és észrevételése a fődolog. Ezt főleg ismétlések alkalmával kell nyujtanunk. Az ismétlések az elbeszélve közölteknek a tankönyvből való utánolvasása és szabad reprodukálása útján történjenek, a nélkül azonban, hogy a tanoncoktól a tankönyvhöz való szigorú ragaszkodást kívánják meg.

A tanítóra marad ugyan bizva mindenkor, hogy mily bőven, mily részletesen kívánja ő az életrajzokat, a korrajzokat adni, az egyes történelmi előadást, elbeszélést mily korlátok közé akarja fogni; de megkívánjuk tőle, hogy okvetetlenül (mert nélkülözhetlenül szükséges) oly alaposan és oly részletesen ismerje jó könyvekből a történelmi tárgyat és úgy tudja azt, hogy minden főbb tárgyat szabadon reprodukálni legyen képes. Ne feledjük végül azt sem, hogy ezen előadásunknak is lehetőleg szemléletesnek kell lennie s azért, hacsak lehet, történelmi atlaszok, történelmi képek stb. útján is igyekezzünk a tanoncok érdeklődését

elevenességében megtartani, és ha netalán a középkor nagy-szerű építészeti műveiről is akarunk nekik valamit beszélni, azt okvetlenül szemléltessük rajzban, képben vagy (legjobb ha lehet) természetben: álló régi templomokon stb. (Főbb vonásaiban a táblára is rajzolhatjuk a jellemzetest p. o. a góth, a bizanti stb. építésmódnál.)

22. §. A katechismus.

Az a katechumenus (= Praeparandus = 2 fok) oktatás legmagasabb fokozata, melyen a keresztyén tananyag azok gondolkozása előtt megnyitvatik, nekik egy összefüggő egész képében, egy egyházilag megállapított rendszerben nyújtatik. A szentírás magyarázata ugyan itt sem marad el, de e helyütt a feladat lényege a rendszeres tanítás.

Az egyház hitének megismertetéséről van itt szó, tehát kell, hogy a növekedő egyháznak is határozottan fogalmazott cikkek nyujtassanak, és pedig miután az egyház hite összefüggő, teljes (objectiv) egészet képez, ilyen összefüggő egész alakjában kell azt nyujtani a katechumenusoknak is, csak hogy a katechetikai oktatás céljának megfelelő kinyomatban. (A tanoncok képzettségi fokához mért előadásban.)

Az egyháznak kell ilyen előadásról, könyvről gondoskodnia. Ilyen könyv a katechismus. Ez mint tankönyv rövidsége mellett könnyen emlékelhető és az egész életre bizton megtartható legyen, s nyujtsa a szentírás tartalmát az egyház hitének alakjában, röviden, áttekinthető és könnyen megtartható módon.

A katechismustól tehát e hármat kívánjuk meg:

1. Hogy azt, az egyház nyujtsa a katechetának és a tanoncoknak, tehát legyen *egyházi symbolikus érvénynyel bíró könyv.*¹⁾

2. Hogy a hit, melyet az egyház vall, benne a maga összefüggésében, mint *egy rendszeres egész(tan)* tüntettesék föl.

3. *Hogy alakja feleljen* meg a katechetikai célnak.

1. *A katechismus legyen symbolikus könyv.* Ezen első

¹⁾ Cf. K. Rosenkranz : Encycl. p. 346.

kiváncsi és kellék folytán kitűnik, hogy a magándolgozatok a nyilvános oktatásnál nem bírnak jogosultsággal.¹⁾ Az evangéliumi hit legyen az, melyet az ev. egyház katechumenusainak betanítatni akar, fejezze ki tehát a káté ama bizonyos egyház öntudatát, meggyőződését, hitét. Ezen az egyesnek (mert közhit) változtatni nem szabad.

Nehogy azonban ez által a keresztyén, az ev. protestáns szabadságnak ártsunk, a káténak azt kell, de csak is azt tartalmaznia, a mit a keresztyénnek, qua keresztyénnek és bizonyos egyház tagjának *nélkülözhetlenül* tudnia kell, helyesebben szólva, miről önmagának számot adnia kell, hogy értse, miért tagja ezen vagy ama ker. egyháznak. És miután az egyháznak célja mindenfelé egy, meg kívánjuk, hogy a katechismus mindenütt egy és pedig *permanens* , állandó tankönyv legyen, hogy így a tanmenet is az maradjon mindenkor (cf. §. 15. B.).

2. *A káté nyujtsa rendszeresen rövid, velős mondatokban az egész tant.* Megkívánjuk ezen fokozaton, hogy a gyermek mindazt, a mit eddigelé traditio (szentírásbeli = bibliai) történetek egyháztörténelem (szentírás és válogatott szakaszok magyarázata stb.) útján, mint az egész egyes részeit, mint egyes tananyagok csoportozatait, kapott, összefüggésben kapja, *még pedig azon összefüggésben, melyben a keresztyén tantartalom a maga tárgyilagosságában megjelen, mint egységet ismerje meg.* Ez okból szűkséggé válik gondoskodnia kell az egyháznak arról is, hogy azon cselekvényekről is, melyek a gyermekek már részben végig vitettek, s melyek az egyházban szokásosak, tiszta fogalma legyen a tanoncoknak. A keresztségről és az

¹⁾ Fr. Schleiermacher, a ki ellene van a katechismus-tanításnak és a Luther-féle kis kátét csak azért tűri meg, mert az csak a textust foglalja magában, különben pedig legjobbnak véli, ha ezen oktatásnál ilyen célra semmi vezérkönyv sem alkalmaztatik. (Cf. Prakt. Theol. pag. 372—380) a 376-ik lapon azt az óhajt fejezi ki, hogy minden egyes órára (tehát óráról-órára) maga a lelkész készítsen magának katechismust, illetőleg tervet, a rendszeres tanításra (vezérkönyv helyett). Ez azonban keresztülvihetetlen, mert *a)* a lelkészek nem mind képesek arra; *b)* ha képesek is, az egyház tanának előadásában azon tant nagyon egyéniténék, egészen a maguk izéhez idomítanak, és végül *c)* a tanoncok nem kapúnak megtartani valót, rövid, velős egyházi tanfoglalatot.

urvaországjáról szóló tanok, mint a katechismus önálló fő részei, tehát a katechismusba tartoznak, vagyis a sacramentumokat is meg kell ismertetnie az egyháznak a tanoncokkal.¹⁾ A katechismus tankörét illetőleg meg kell jegyeznünk (cf. 15. §. B.), hogy az anyagnak csak is a legáltalánosabbakból kell állania,²⁾ s hogy nem kell azt dogmatikai közvetlenségében nyújtania és így mintegy rá erőszakolnia a gyermekre, tehát ne kényszerítsünk valami már teljesen készet a gyermekre, mert így mintegy belopnók a táskájába, hanem az emberi lélekben fekvő gyökereihez fűzzük a tárgyat és sajátíttassuk el, s csak úgy vessük a gyermek lelkébe és ne emlékeltsük a teljes megértés, elsajátítás előtt, mert a pusztá emlékeles nem nevelő s nem képző.³⁾ E mellett azonban soha sem kell felednünk, hogy alkalmazkodnunk kell a gyermekekhez és azok fogalmihoz és képzetéhez, mert a protestans szabadságnak a katechetikai oktatásban határa van, természetes határa, melyet azok vonnak, kiknek tej és nem kemény eledel kell, 1 Kor. 3 v. 2. Hebr. 5 v. 12—14 s hogy tekintettel kell lennünk a gyenge testvérekre, 1 Kor. 8 v. 7—13. Rom. 14. 20. — Mindenütt úgy nyujtassanak a keresztyén fogalmak, hogy azokban a szentírási és egyházi tartalomdusság és mélység a gyermek öntudatának közvetítették, hogy a gyermek képzetet, szemléletet, világos fogalmat nyerjen. Ezen alkalmazkodás azonban nem áll a tulajdon meggyöződésünk képmutató eltitkolásában, hanem abban, hogy az értelmileg még gyengéknek nem adunk többet, nehezebbet, mint a mennyit elbírnak. János 16 v. 12.

3. *A katechismus alakja legyen megfelelő a katechetikai célnak.* A katechismus alakja ugyan esetlegesen fejlődött, a mennyiben egyes elemei összejöttek a nélkül, hogy egy egységes tanalakra gondoltak volna az egyes katechismusok összeállítói, azonban mind a mellett a katechismusokon, úgy mint azokat nekünk Luther és a heidelbergi katechismus stb. összeállítói nyujtják, épülhet módszertani

¹⁾ Palmer ezt csak (az ősegyház eljárásának a «disciplinariani» körül megfelelőleg) a confirmatioi oktatásban kíváná nyujtani.

²⁾ Cf. Fr. Schleiermacher : Prakt. Theol. pag. 411.

³⁾ Cf. Fr. Schleiermacher : Prakt. Theol. pag. 380—381.

tanmenet.¹⁾ Azon kérdésre tehát, valjon Luther kátéja (vagy a heidelbergi) úgy a mint van, vagy a tanczélnak

¹⁾ Luther rendje a következő : a 10 parancsolat, a hitről, az imáról (ezek a régiek), a keresztségről és az urvacsorájáról (ezek az újabbak. Ezekhez csak későbbben, Luther halála után, járultak a többi kiegészítő részek : a gyónásról és az egyházi hatalomról, melyeket 1554-ben így Johannes Knipstow a pomeraniai tartomány zsinatnak nyújtott be). Hogy hogyan építhető erre czélszerű és módszeres tanmenet, kimutatta többek közt Stier a maga kitünő művében : «Luthers Katechismus als Grundlage des Konfirmanden Unterrichts im Zusammenhange erklärt von Rudolf Stier Pfarrer in Frankleben bei Merseburg. Berlin, 1832. Cf. pag. 11. 27 kérdés : «Welches ist die Ordnung unseres lutherischen Katechismus ? Dieselbe rechte Ordnung in der Gott alle sündigen Menschen wieder zu seiner Erkenntniss und Gemeinschaft führt, nämlich zuerst das Gesetz, das uns Gottes Recht und unser Unrecht lehret, wie wir alle noch im Gewissen fühlen, so : dann *der Glaube* an Gott den Vater, Sohn und Geist, wie er sich geoffenbaret und erzeiget hat uns zur gnädigen Hülfe und Erlösung, nach dem Bekenntniss der christlichen Kirche von Anfang ; und endlich die Gnadenmittel in solchem Glauben zur Erfüllung des Gesetzes zu wachsen und bleiben, *das Gebet* im Herzen durch den Glauben und die zwei *Sacramente* für seine Gemeine vom Herrn verordnet. Das sind die fünf Hauptstücke lutherischen Katechismus, die uns kürzlich den Weg zeigen zu christlicher Erkenntniss und Gottseligkeit und aufs beste vorbereiten zur Aufnahme in die Gemeine». Jól mélyére tekintve a dolognak, ebben a Pál-féle előadást látjuk, hogy a törvény (παιδαγωγός és χριστος) által jött a bűnismerete, ez azután feltételezi a hitnek szükségességét, a mely egyrészt az imában kifejezését nyeri, másrészt a sacramentumokban a maga tevőleges megőrzését és fejlesztését, élesztését leli. A heidelbergi káténak rendje pedig az, hogy az első részben szól : a) az ember bűnéről = az ember *nyavalyasságáról* ; b) a második részben az embernek *megszabadulásáról* ; c) az embernek *háladatosságáról*, melylyel tartozik istennek a megszábadításért ! Menete pedig a következő : Kiindul azon kérdésből mi a te fő vigaszod életben. halálban ? Az, hogy Krisztusé vagyok, s hogy Krisztus megtart. Folytatja : hány dolgot kell tudnod, hogy boldog lehessen életed, halálod ? (II. kérdés.) Hármat. (Következik a főttebbi beosztás.) Áttérve a részekre, így kezdi : honnan ismered nyavalyádat ? A törvényből. Mit kíván az ? Szeresd stb. Máté 22. 37—39. (A dekalogus itt a maga helyén volna a Máté 22, 37—39-ben foglaltakkal, mint Krisztus törvényt magyarázatával ; mert valóban a dekalog szelleme és értelme nem más, mint a mit itt Krisztus mond. Hangsúlyozni lehetett volna azért : Krisztus mondta s ezért törvény s nem csupán azért, mert a zsidóknak adatott stb. A dekalogus ott, a hol most áll, valóban nincs olyan természetes helyén, mint itt lett volna !) Megtarthatod-e ezen törvényt? Nem! Bűnös vagyok. Bűntetlen maradsz? Nem! Irgalmaz-e Isten? daczára annak, hogy ele-

megfelelőleg átdolgozva (úgy, hogy abban az átdolgozásban a Lutherféle (a heidelbergi), befoglaltassék, de kiegészítő bővítéssel) tanítassék-e? azt mondjuk, hogy legjobb a Luther (és a heidelbergit) kátéját, úgy a mint van, nyújtani a katecheta kezébe, mert hogy mit kell ahhoz magyarázatul az egyes helyeken, egyes esetekben mondania, azt legjobban tudja meg, ha tanítványai felfogási képessége és képzettségi fokára van tekintettel.

Egy bővített katechismus utmutatásul a katechetáknak azonban kívánatos és szükséges, ha a következő alapelvek szerint szerkeztetik:

1. hogy minden tantétel főfő tartalma, momentuma, egy egyetlen kérdésben és feleletben oldatik és fejtetik meg, melyekbe összefoglaltatott; továbbá, hogy:

2. ezen egyes kérdések és feleletek egy kikerekített, tartalmas, összefüggő egyet képezzenek és végül

3. hogy ezek mellé a bibliai bizonyító helyek gondosan megválasztassanak, mert így mindenkor eléretnek azon czél, melynek elérését sokan megnehezítve képzelik a Luther kátéja által, hogy az egyes szakasz egyes textusnak tekintessék, melyet felolvasván, tulajdon berendezésünk, beosztásunk, dispositiónk szerint tárgyalunk, szóbeli előadás útján, kérdések és feleletek útján megvilágítunk és betanítunk. A könyvben előforduló kérdést tehát a tanfoglalom helyes összefoglalására használnók csak, kiegészítő eszköz, segédkönyv, vezérfonal volna tehát az a feladat könnyebb megfejtésére. Mert különben megkívánjuk, hogy a káté, melynek a 10 parancsolatot, a hitet, az uri imát, a sacramentumok szerzetetési igéit szóról-szóra az egyházi

get nem tehetünk törvényeinek? Igen! A közbenjáróért. Honnan tudod, milyennek kell a közbenjárónak lennie? A szentírásból. Mind idvezülünk Krisztus által? Csak az igaz hívők. *Mi a hit?* Az apostoli symbolum. Hited honnan származik? Ige és a *sacramentumból*. Mi a sacramentum? Melyik az? Isten ezen jótetteért, hogy vagy hálás? Jó tett által. Melyik az, megmutatja a *törvény*. Dekalog. És isten igaz segítségül hívása által. *Hogyan?* Imában? *Uri ima*. (A mint látjuk a Luther-féle elemek mind benne vannak, csak hogy némileg eltérő rendben). Hogy hogyan építhető erre maga a részletes tárgyalás a többek között már 1752. Debreczenben Hatvani István doctor és prof. is kimutatta. Lásd «Keresztyén Katechismus. A catechisálásra való hasznos utmutatással». Debreczen, 1870.

(a hit) és a szentírási alakban kell magában foglalnia (az uri ima és a sacramentumok és a dekalog a szokásos formában), hogy így a gyermekek a katechismus útján szerezhessék meg az ő hitvallomásuk alapját (és megértésük azt), teljesen és alaposan könyv nélkül taníttassék.

Kérdés azonban, hogyan kell a katechismussal bánunk az egyes esetekben, a betanítást tartva szem előtt.

A fentebbiekben már e kérdésre is feleltünk, s itt csak azt hangsúlyozzuk még, hogy a feladat nem más, hanem, hogy alak és tartalom tekintetében szabad, élet eleven átdolgozás után, mind a tananyagot úgy nyujtsuk a gyermeknek, hogy az világos bepillantást nyerjen az evangéliumi igazságba s azt szellemileg magáévá tegye. Azért tehát egy jottát sem szabad addig emlékeltetnünk a katechismusból, míg azt a gyermekeknek meg nem magyaráztuk, míg azt velök át és át nem dolgoztuk, míg ők azt meg nem értették és fel nem fogták, és míg erről *kérdések és feleletek* útján világosan meg nem győződünk. A megmagyarázás itt is úgy történik, mint az írásmagyarázatnál, mert alapjában véve itt sem művelünk mást, mint írást magyarázunk, mert hiszen a káténak nem kell s nem szabad másnak lennie, mint a szentírás tartalma foglatának, összefoglalásának az illető egyház fogalmazásában, a mint azt Luther mondotta a „*világiak bibliájának*“. Innen ered azon szigorú köteletség is a protestans hitoktatóra, hogy a kátét úgy kell tanítania, hogy az abban foglalt tant legelől is a szentírásban tünteti föl a gyermekeknek s miután azok arról, hogy a mit nekik tanulniok kell, az a szentírás tana, meggyőződtek, akkor tér át a káté bővebb magyarázatára. Ezzel összefüggésben tehát azon kérdésre, hogyan kell a katechismus tanait kísérő szentírásbeli helyekkel bánnunk? (Beweisstellen, Belegstellen) — azt feleljük, hogy a szentírás olvasása, magyarázata és emlékelése fokozatán feldolgozott és beemlézett, memorizált mondatokat alkalmazzuk, felelgetjük, fölújítjuk, az azokon felül előjövöket pedig fölkerestetjük, fölolvastatjuk és a szokásos módon tárgyaljuk, s azokból vonjuk el a káté tanait a gyermekkel, és így *mindenkor előbb a szentírásból* adjuk a gyermeknek az illető tant s csak úgy nyujtjuk azt a káté alakjában, így szoktatjuk

meg a gyermeket arra, hogy érezze a káté tételeinek összefüggését a szentírással.

A káté tehát feleljen meg a katechetikai célznak szerkezetében, alakjában, vagyis nyujtsa az egyes tanokat rövid tételek alakjában (egyszerű) világos (teljes), határozott, alkalmas kérdésekben és feleletekben, melyek azonban mindenkor a megelőzőtt (oktatás, tárgyalás) kifejtés, magyarázat, összefoglalásai legyenek.¹⁾

Jegyzet. Palmer a Dekalognak, mint első tantárgynak²⁾ jogosultságát azon alapon védelmezi, hogy ama szavakban: «Én vagyok a te urad Istened, ne legyenek tenéked idegen isteneid én előttem» voltaképen azon viszonynak, a mely az örökké való és véges lény közt van, alapja van letéve és ez tehát valóban alaptörvény, és hogy szeretet a törvény szellemi tartalma és tisztelet az alakja, e kettő pedig lényege minden vallásnak, s hogy a törvény nem mást tanít, hanem hogy szent legyen előttünk az Isten az úr, mint az abszolút *Én*, a maga nevében, napjában, helyetteseiben, a szülőkkben és a felebarátságban, mint az *ő* képmásában. Azután pedig kifejti, hogy a Luther-féle káté,³⁾ míg az első főrészben (Dekalog), az erkölcsi elem a túlnyomó, mert az embernek az Istenhez való alap viszonya: tisztelet és szeretet valóban erkölcsi,⁴⁾ addig (igen helyesen) a második főrészben az Isten önkinyilatkoztatásának tényét tárgyalja, (Symbolum) a mint az a fiú és a szentlélek által közvetítve van, melyekhez az ima a Luther-féle felfogás alapján, melynél fogva az a mi főjavunk, nem kötelesség, hanem jog és jó jó viszonyba.

¹⁾ Lásd Chr. Palmer tervszerű szép katechetikai tárgyalását, a Katechismus katechesisben való feldolgozását. (Katech. p. 281—506) s egy nem kevesebb sikerült, alapos, érdekes, egyes katechisatióját. (Katech. pag. 509—515.)

²⁾ F. L. Steinmeyer: «Der Dekalog als katechetischer Lehrstoff». Berlin, 1875. — című művében ezen álláspontot katechetikai tapintattal és mély lélektani ismerettel védi.

³⁾ Mely Németországon igen erősen betanítattik, úgy hogy (még most is) sok helyen szokásban van az ú gynevezett: „*Katechismus sprechen*,” t. i. két gyermek kiáll, előáll s az egyik a kátébeli kérdéseket, a másik a feleleteket mondja könyv nélkül. — Ez valóságos becsomaszolás. Ilyen Katechismus sprechen számára külön kis szószékecskék is voltak a templomokban. (Szerző látott ilyet Wittenbergben.)

⁴⁾ Épen ezen erkölcsi alapelem által különbözött és különbözik a szentírás vallása minden más vallástól; a természeti vallástól, a pogányságtól stb.

Ezen jóval és joggal már birunk, de Istenhez fordulunk, hogy adja teljes mértékben birnunk. Erre érdemesekké teendők magunkat a sacramentomokban részesülünk, mint az Úr által üdvünkre, hitünk megszilárdítására s megszenteltetésünkre rendelt cselekvényekben.

23. §. Confirmatio és confirmatioi oktatás. A katechetikai oktatás betetőzése.

Ez a vallásban való oktatás legfontosabb fokozata, mert a vallásoktatás egyházilag megkívánt célját főképen ennek kell biztosítania, ennek kell ugyanis azt eredményeznie, hogy az egyes tanoncok önálló elhatározás útján csatlakozzanak az illető egyházhoz, az annak hit- és életelvei szerinti életre. Ennek kell tehát a keresztyén tan és élet teljes képét nyújtania és az egyes tanoncokat nagykorúságra nevelnie. A confirmatio cselekvénye maga ugyan nem katechetikai hanem liturgikus cselekvény, de miután katechetikai fontos cselekvények az előzői, azért kell róla itt is bővebben szólnunk.

Szólani fogunk tehát először is:

- a) a confirmatio lényegéről, azután
- b) a confirmatioi előkészítés módjáról, továbbá
- c) a confirmatio idejéről.

Ezekhez csatoljuk végül a

- d) gyakorlati utasításokat.

a) *A confirmatio lényegéről.*

Itt legelőször is tisztába kell jönnünk az általános nézpontokat illetőleg a confirmatióról.

A confirmatiót úgy tekinthetjük, mint az apostoli egyházban divatozott kézrátételi szertartás helyreállítását, mely szertartás által az apostoli egyházban a felveendőkkel a szentlélek közöltetett, hogy *szolgálhassanak Krisztusnak a gyülekezetben.* Az ős keleti egyházban a Krisztusban vetett hit megvallása formulájaúl a niceaei symbolum hasznaltatott s az illető (az episkopus) a püspök személyében az egyháznak adott *kézés* által lépett a *χωρισμοί* *βαπτισμοί* sorába és az egyházi lajstromba iratott s később hitében és életében megvizsgáltván, az electi

sorába (*κληροος*) vétetett föl. Az eredetileg a keresztség végcselekvényét képezett *kézzrátétel* a második század óta különösen kiemeltetett, később a püspökre bízott, végül külön egyházi cselekvénnyé lett, mely mint olyan a keresztséget pecsételte meg, vagyis annak a confirmatiót adta meg.

Innen származik, hogy a protestans felfogás szerint a confirmatióban és a confirmatio által lesz az egyes keresztyén bizonyos egyház tagja, mégpedig, (mint azt az ő apostoli korban is látjuk) nem a kézzrátétel által, mely symbolikus kísérője az áldásnak, hanem a hitvallás által, mely a «*conditio sine qua non*» («Térjete meg és vegyetek szent lelket.» Act. 2. 38.) és melyre az egyházi beavatás *következik*, mi mellett megjegyzendő, hogy mindenkor a megáldó szón és nem a kézzzel való érintésen van a fősúly.

Nem elegendő tehát a confirmatiót úgy tekinteni, mint a keresztségben tett ígéret, szövetség, megújítását ígéret, fogadalom által, de azt főleg úgy kell tekintenünk, mint melynél az egyes saját akaratából, önelhatározással, önmaga választása folytán, határozza el magát, a hit s az erény útján haladni, *bizonyos egyházi életközösségben*.

Ujabbán négy felfogási mód mutatkozott a confirmatio körül.

1. Az úgynevezett sacramentalis felfogás szerint a confirmatio sacramentom volna. Ez azonban katholikus felfogás. A confirmatio nem bír a sacramentom kellékeivel.

2. A katechetikai és

3. *Az egyházhatósági felfogás*. Ez a kettő, ha tárgyuk szerint határozzuk meg, egy, — mert az önálló hitvallomás célja és befejezése a (katechumenatusnak) megelőzött vallásos elkészítésnek és egyszersmind bevezetés, felavatás, felszentelés, tehát felvétel az egyház tagjai közé, — (az azok jogaival való *élhetés* megadása) és ezen teljes jogélvezetbe lép az egyes elvileg (és elméletileg) az úr vacsorájával való élés után azonnal. Ez a katechetikai felfogás és az egyházhatósági felfogás ehez csak azon elvi módosítást adja, hogy a lelkész, mint az egyházhatóság megbizottja, nyilatkoztatja ki a felvételt. Ez azonban felesleges, mert egyrészt főbb egyházi hivatalnok megjelenni nem szokott, más részt meg nem is szükséges, hogy a felvettek egyház-

hatóságilag nyilatkoztassanak ki teljjoaguaknak, önálló keresztyéneknek. (Ezen felfogás szerint a confirmatio azzá válnék, a mi a politikai életben a hódolat bemutatása, lovaggá ütés volt.)

Végül

4. Spener «Verspruch»-ról szól,¹⁾ nála tehát a fogalom eszméje fekszik a confirmatióban, mint egy önkéntes önlekötelezés valódi életteljes kegyességre tehát = szövetség kötés.

A fentebbiekből folyólag világos, hogy a confirmatio-nak a következők lesznek lényeges elemei!

a) *Emlékeztetés*, a megkötött keresztségi szövetségre, mint előzmény.

β) *Keresztyén hitvallomás* (mint leglényegesebb²⁾ tan-és érületről. Hittani tekintetben: szabad, határozottan kifejezett csatlakozás valamely meghatározott egyházhoz;³⁾ erkölcsi tekintetben: keresztyén élet ígérete az egyén részéről. Tehát mindkét tekintetben kezesség az egyház fenntartása iránt.

γ) *A gyermekek bemutatása* az egyháznak, hogy az érettek könyörögjön, a mi az áldásban kísértetve a kézrátétellel megtörténik. (Ez mint következmény.⁴⁾

Megjegyzendő, hogy a confirmatio objectiv oldalának⁵⁾ a vizsgának és a felvételnek csak akkor van valódi értelme, ha a (subjectiv elem) hitvallomás és a keresztyén életet ígérő fogadás = fogadalom egyéni szabad elhatározáson

¹⁾ Spener : Theologische Bedenken. IV. p. 255. sk.

²⁾ Schleiermacher : Frigy. Prakt. Theol. p. 400—401. és 402, erre formulál az apostoli hitvallást ajánlja, erősen hangsúlyozván annak történelmi fontosságát.

³⁾ Cf. Schleiermacher Fr. : Prakt. Th. pag. 401. «Am Ende des Religionsunterrichts muss also das Glaubensbekenntniss der Kirche in den Kindern wirklich sein. Cf. Rosenkranz K. : Encycl. pag. 347.

⁴⁾ Schleiermachernél is a bemutatás és az ígélet a lényeges. Cf. Prakt. Theol. p. 415.

⁵⁾ A vizgát, ha a confirmatioval együtt mint egy cselekvény lép fel, Schleiermacher «verderblich»-nek tartja. Cf. Prakt. Theol. pag. 415 és annak mint az idősebb tagokkal együtt végzett ismétlésnek és a fiatalság a vallás tanaiban való haladásáról, az egyháznak adott meggyőződési alkalomnak — sem tulajdonit fontosságot. pag. 416.

nyugszik, tehát ha a keresztyénséget az illető szabad elhatározás útján teszi a maga élettörvényévé.

b) *A confirmatoria való előkészítés módja.*

Itt az a kettős kérdés érdemel főképen figyelmet, hogy mely tananyag és mi módon tanítandó be?

A mi már a tananyagot illeti, miután a confirmatioi oktatásnak célja nem más, hanem önálló keresztyén nevelése és pedig nevelése bizonyos egyház hit és életelvi szerinti keresztyén életre, világos, hogy a sajátképeni confirmatioi oktatás nem más, mint a gyakorlatra való alkalmazással, a szívre és életre való hatással, az eddig tanultak, főleg pedig a káté *életeleven* ismétlése és betanítás abban a mi ezen cselekvény megértéséhez, méltó véghez viteléhez még különösen is szükséges. Miután pedig ezen oktatáshoz a liturgikus legfőbb cselekvény az úrvacsorája is csatlakozik, a tanítás vége felé a katecheta teendője mind inkább *lelkési* teendővé válik, vagyis «a fejöket kell a szívbe vinnie», szentlélekkel és tüllel kell keresztnie, segítenie kell azok újjászületését a kenetteljes felkentés s a megpecsételés kívánságát kell bennök felélesztenie.¹⁾

Ezen oktatásnál tehát a katechetának a kátét kell nyújtania a szentírásan alapuló olyan kibővítéssel, hogy lehetőleg minden lényeges tan röviden befoglaltassék, mi mellett a váltanokról szóló oktatást a Sacramentomról szóló tanhoz és az isteni tiszteletről szóló tant az urimához csatolhatja. A váltanokról szólván egy kis egyháztörténelmet is nyújtson röviden feltüntetvén az egyes egyházilag nagy emberek életrajzát, koruk rövid ismertetésével és tanaik kellő méltatásával, mert csak úgy fogja egyesíthetni, a három főfő képző elemet a szentírást (a kátét

¹⁾ Azért kívánja Harms : Past. Theol. I. p. 12, hogy a gyermekeket közvetlenül a confirmatio előtt mindentől vissza kell tartani, a mi gyermekes szórakoztatásra, játékra vezet. «Abstinentiam vini et carnum». Zucht Enthaltung von allem was zerstreut, was dem weltlichen, fleischlichen Sinne Nahrung giebt. Z. B. Tanzgelagen. S ezért kell a lelkésznek a gyermekeket oktatnia, hogyan kell nekik asketikus fegyelmezett életet élniök. Tanításának tehát az oktatás végén inkább épületes, semmint tanító jelleme lesz, mert oda kell tanítania, hogy a gyermekek feleletei hova tovább hitvallássá = a hitnek megvallásává legyenek.

kísérő bizonyító helyekben mondat, példázat stb.) az egyházi életet (az egyes tanok képviselői emlékének felfrissítésében) és az egyházi tant (a váltanokkal szembe állítva a «*contraria juxta se posita magis elucescunt*» elv alapján a saját egyháza tanait).

Ez volna a confirmatioi oktatás tárgyának kerete. Ezt többé kevésbé megközelítik az egyes e célra szánt magándolgozatok,¹⁾ azonban nem szorúl hosszas bizonyításra, mily végtelen előnyös és áldásos volna egy egyházi tekintélylyel ellátott confirmatioi tankönyv, mely lehetőleg megfelelné a tudomány és a kor igényeinek és az egyház szolgálatában állana.

Ezen tanításnak módszere az előleges rövid magyarázatokon alapuló *kérdések és feleletek* által való oktatás, melyeknek célja, úgy kezelni és betanítani, elsajátítani a tananyagot, hogy minden tan a gyermekek saját belsejében gyökerezzen s hogy náluk a tudás és akarat egy legyen.

(A kérdések és feleletek által való oktatásról alább szólandunk.)

A mi a tanítás menetét illeti, az imával, még pedig igen gyakran a katecheta szívből jövő imájával kezdődjék s az éneklésre is fordítson figyelmet. Megjegyzendő, hogy a katechetának mindenkor a kellő igaz hangulatban, kedélyállapotban kell lennie, és örködni, nehogy a gyermekek úgy tekintsék a confirmatioi oktatást, mint második iskolát.²⁾

c) *A confirmatioi oktatás ideje.*

A confirmatio éveül Palmer, Nitzsch stb. a 14-dik évet ajánlja mint «*das normale Confirmationsalter*»³⁾ és sem korábban sem későbbem nem. Nálunk a 12-dik év a szokásos, de tekintettel kell lennünk a helyi, gazdasági stb.

¹⁾ Az úgynevezett «*Confirmationsbüchlein*»-ok p. o. Zittelé, Stieré stb. magyar nyelven főleg Sztelho Andrásé (ev. ág. részről), Zsarnay Lajosé (ref. részről) stb.

²⁾ Épen ezen szempontból nem helyeseljük mi, a mit némely külföldi író ajánl, t. i. hogy a confirmandusoktól írásbeli feladványok is követeltessenek vallási tételek = témák felett.

³⁾ Cf. Palmer : *Katech.* p. 607. Cf. *Prakt. Th. v. Nitsch* : «*Discretionsalter*». pag. 169. II. köt.

szóval az egyház életviszonyaira s azért nyújtuk azt — nem korán, de nem is későn. Nálunk legjobb lesz az iskolai hat első év, illetőleg az elemi iskolai hat évi tanfolyam végeztével, midőn a falusi gyermekek az iskolából kilépnek. De nem azután, mert akkor már bajos őket oktatásra behozni.

A mi a confirmandusok oktatásának időtartalmát illeti 10 hét, heti 4 órával elegendőnek látszik Palmer előtt, nálunk a 6 heti napontai egy órával¹⁾ vétetik elégnek. Elég is, mert helyes beosztás mellett, a tárgyat mind átdolgozhatja.

d) *Gyakorlati utasítások, szempontok a confirmatioi oktatásnál.*

1. Azon kérdésre valjon a confirmandusoknak szánt oktatásra bebocsátassanak-e azok, a kik a jövő alkalommal lesznek confirmandusokká, feleletünk az, hogy miután voltaképen az egyéni készsége való tekintetből sohasem lehet őket pontosan megkülönböztetni, megengedhető azoknak az előbbienekhez csatolása is, de csak úgy, ha az a tanításra nézve nem hat zavarólag és csak olyan mértékben, a milyenben az a confirmatioi tanítás ünnepélyességének azoknál nem árt, hogy azután a következő évben ne kapjanak az ismétlések által, (mert már ismert, tehát) untató anyagot, melegített káposztát.

2. Hogy hány gyermek veendő fel ezen oktatásra egyszerre, az attól függ, hány jelentkezik az illető lelkész-nél. 30—36-nál több azonban egy s ugyanazon órára semmi esetre se vétessék fel, inkább osztassanak meg, még pedig nemök szerint,²⁾ mert ha a katecheta mindnyájokat nem tarthatja folyton szemmel, ha az egyes gyermekekkel nem foglalkozhatik kellőleg, akkor ezen előkészítésnek gyóntatóatyai jellegét bajosan tarthatja fel. A gyermekeknek rangjok és képességek szerinti beosztása hátrányos és nem ajánlatos, annál kevésbé ajánlható pedig az, hogy a képzettebbeknek tudományosabban szerkesztett

¹⁾ Falun egy este naponkint.

²⁾ Nem szerinti megosztást kíván Schleiermacher is Prakt. Theol. pag. 382. sk.

vallástani kézikönyvet nyújtson kezébe, vagy hogy azokat írásbeli feladatok útján tanítsa.¹⁾

3. A mi a helyet illeti, hol tanítsa a lelkész a confirmandosokat, arra nézve megjegyzendő, hogy a paplakon egy tág kényelmesen berendezhető szobában helyesebb ezen oktatást nyújtani, mint az iskolában, mert a paplakon a gyermekek már az illem tudata által intetnek esendré és figyelemre. De nem szabad a papnak magát ilyenkor családja tagjai által (gyermekai zaja által) zavartatni engednie.

4. A mi végül a megszólítást illeti, Palmer²⁾ azt tanácsolja, hogy ne szólítsa őket „Ön“-nek, mert — úgy mond — akkor nem léphet fel velök szemben, mint atya a maga gyermekeivel szemben.

Annai bizonyos, hogy a „te“ megszólítás bizalomra keltőbb, melegebb, mint a hideg ön vagy maga. («Tegezés». «Per tu»ból a bizalom). Egyébiránt pedig e tekintetben az illető lelkész személyisége határoz.

Jegyzet Lásd Palmernél (Katech. pag. 611—648-ig) a gyakorlati tanítási vázlatot a confirmatioi oktatásra.

24. §. Katechesis a confirmáltakkal.³⁾

A katechetikai oktatás annak fogalma szerint bevégződik,⁴⁾ mert hiszen az a célja, a confirmatioval és az úrvacsorájával való első éléssel. (Communio.) Azonban, ha a lelkésznek illetén gondoskodása tovább tart, megszokja az ifjuság a lelkészben folytonosan a lelkészt, a lelki atyát látni, s az, a mivel, most reájok hatni akar, a nyilvános istenitisztelet, a lelkészi (magán) gondozás és az egyház fegyelem, az mind könnyebben sikerül neki, ha az oktatást is tovább folytatja.

Itt azonban különbséget kell tennie a lelkésznek azok között, a kik az iskolai tanulást tovább folytatják és azok között, a kik az iskolából már kilépve vagy mesterségre,

¹⁾ Cf. Fr. Schleiermacher : Prakt. Theol. pag. 381—382.

²⁾ Cf. Palmer : Katech. p. 608.

³⁾ Cf. Fr. Schleiermacher : Prakt. Theol. p. 411. «schätzbare Gewohnheit»-nak mondja. Cf. Pelt : Encycl. pag. 682. sköv.

⁴⁾ Cf. Fr. Schleiermacher : Prakt. Theol. p. 400.

kereskedésre stb. taníttatnak vagy földmivelő szülei által a gazdaságnál segédül alkalmaztatnak. Utóbbiak számára, úgy, hogy mindabban, a mit itt ajánlunk, lehetőleg részt kell vennie az iskolai ifjúságnak is a tovább képzésre a következőket ajánljuk:

- a) Gyermek isteni tisztelet;
- b) gyermekek a templomban;
- c) vasárnapi katechisatio vagy legényegyletek, leányegyletek.

Az iskolai ifjúságnak pedig külön:

- d) Iskolai áhitat;
- e) iskolai vallásitanítás. (Tanterv.)

a) *Gyermek isteni tisztelet.*

Miután¹⁾ a katechetikai oktatás céltalan, ha a gyermekek az egyházi életbe belé nem neveltetnek, s miután ezen oktatásnak csak úgy van értelme, ha a gyermekek élete = élet az egyházzal, tehát egyházi életközösségben való élet; szükségesképen úgy kell az ifjúságot nevelnünk, hogy az az isteni tiszteletre, mint azt az egyház ünnepli, bevezettség és előkészítettessék. (Ezen előkészítés közben egyszer az iskolát helyezük a templomba, máskor a templomot az iskolába.) Megtörténik pedig ez főképen a gyermek isteni tisztelet által.

Ezen nálunk nem szokásos igen szép gyermek áhitat, egy rendes isteni tisztelet alakjával bír a prédikáció helyét elfoglaló — katechetikai oktatással.

Kérdés, mit tanítsunk ilyenkor? Azon megjegyzéssel, hogy ezen oktatásnak is összefüggőnek kell lennie, megengedjük a : hittani tárgyakat, perikopákat, természeti és ünnepi értekezéseket, lehet néha, de ritkán (a vasárnapi tulajdon) egyházi beszédeket is tárgyalni, ha arra alkalmasak, — de nélkülözhetlen kellék — ezen tanításnál, hogy azt vallásos erkölcsi szellem lengje át és hogy az az életre utaljon, az étellel kapcsolatba hozassék. A katechismusnak ezen oktatásnál is, mint egyházilag megalapított tan-symbolumnak (történelmi) jogosultsága van.

Világos, hogy ezen isteni tiszteletre csak az erre alkal-

¹⁾ Cf. Chr. Palmer : Katechetik. p. 516. sköv.

mas korban gyűjtendők össze a gyermekek. Hogy részt vehetnek-e abban a nem confirmáltak, vagy csak a confirmáltakkal tartassék-e ezen gyermek isteni tisztelet, arra a felelet már benne van a névben *gyermek* isteni tisztelet. Tehát igen. Az ügyesebbek képzetebbek a kevésbé képzetek mellett itt megférnek, mert ez nem pusztá tanítás. (A jelesek taníthatnak is. Lásd alább.)

Egészében a gyermek isteni tisztelet, mint isteni tiszteleti cselekvény következő rendben tartandó meg: ¹⁾

1. *Egy egyházi-* (rövid ének vagy 1 vers) *ének*, mely alatt a lelkész a szószékre, de helyesebb az oltár elébe lép s azután

2. *apostoli üdvözlet* (az Úr J. Kr. kegyelme stb.)

3. *ima*.

Ekkor lelép az oltárról a lóczák közötti szabadtérre s a gyermekek közt fel s alájárva katechisál.

Maga a katechizálás rövid kihirdetéssel kezdődik, melyben elmondatik, mi lesz az aznapi tárgy, mely a mult katechetikai oktatás tárgyához fűzetik, a melyről áttekinthetőleg megemlékezik s midőn elmondatta az aznapi (katechismusi) leczkét, áttér annak *kérdések és feleletek* útján való katechetikai megbeszélésére. A tanítás végén egy befejező gondolat kikerekítés, bibliai mondat vagy énekkers képezheti a befejezést s ha helyén van és természetesen következik egy kis intés, óvás is.

4. *Egy liturgikus ima*.

5. *Miatyánk*.

6. *Az áldás* (az Áronféle) és

7. *Egy énekkers* fejezik be az egészet.²⁾

¹⁾ Megjegyzendő, hogy nyárban a templomban, télben a paplak egy tágas szobájában vagy az iskola helyiségében tarthatók ezen gyermek isteni tiszteletek. Vasárnap délután 3—4 vagy 2—3-ig, a szerint a mint a délutáni isteni tisztelet 2—3 van, vagy 3—4-ig, mert az előtt, vagy azután kellene tartatnia, bár annak helyét is méltán elfoglalhatná. A szülék érdeklődése biztos, csak a gyermekek jöjjenek! És ekkor kettős a nyereség. Kettőre hathat a lelkész!

²⁾ Több helyütt (p. o. szerző látta Lipcsében, Wittenbergában) a 3-ik szám alatti ima után az igen számos tanonczhoz önként vállalkozó tanítók (a számhoz képest 4—18 és több) tanítják előbb a nekik a megelőzőtt napokon a lelkésztől adott utasítás szerint a gyer-

b) *Gyermekek a templomban.*

A gyermekek részvétele a gyülekezet nyilvános isteni tiszteletén tárgyilag szintén a gyermek isteni tiszteletekhez fűződik.

Kérdés, kívánatos-e az? Megengedhető-e az?

Igen. Legelől is mint üdvös szoktatás, — továbbá azért is, mert a gyermekekre mély benyomást gyakorol az ünnepélyesség és az abban való teljes részvét utáni vágyat kelti fel benne, azután pedig mert ez végtelen jó képző eszköz — vallás erkölcsileg, miután a mi magát az isteni tisztelet alkatrészeit illeti:

1. *A predikáció minél jobb a felnőtt gyülekezet számára, annál jobb a gyermekeknek is, kiket reá kell szoktatni annak utánírására, hogy így a benyomás, melyet keltett, maradandó (tartós) legyen.*

2. *A mi az imát illeti, tanuljon az ifjuság a gyülekezettel imádkozni, hogy megtanulhasson azzal együtt érezni, együtt örülni, együtt sírni, szóval azzal lelki közösségben élni.*

3. *A mi az úrvacsoráját illeti, ebben ugyan mindent nem értenek, de mégis sokat s az, hogy nekik az úrvacsorájában részesülni még meg nem engedtetik, csak fokozza a vágyat azután és a szentség sejtelmét kelti fel bennök.*

4. *Főleg azonban azért vegyen részt az isteni tiszteletben a gyermekcsereg, hogy résztvehessen a gyülekezet énekében.¹⁾ Csak itt gyakoroltatik be az éneklésben s csak itt nyer valóban belső ösztönt hozzá; ezen az uton válhatik az egyházi ének: testévé, vérévé. De, hogy a gyülekezet énekében résztvehessenek a gyermekek, szükséges képen mindnyájoknak ismerniök kell a dallamot, lehetőleg pontosan az énekeket, mert nekik lassan-lassan nemesak az énekekben való részvétel, de az ének vezetése (s többször)*

mekeket és csak ennek végével és egy egyházi énekvers eléneklése után kezd a tanító lelkész katechisálni.

¹⁾ Mert csak itt neveltetik az ifjuság a gyülekezettel való közös isteni tiszteleti életbe. Cf. Fr. Schleiermacher: Prakt. Theol. pag. 388–389: „Die Jugend wird zum Cultus nicht gehörig vorbereitet sein, wenn sich die Sorge nicht auch auf diesen Punkt (Kirchenge-sang) wendet.

ünnepélyes alkalmakkor, a *chorusban való fellépés* válik kötelességökké s azért szükséges, hogy a gyermekek legalább a legfőbb s leghasználtabb egyházi énekeket tudják. (Memorizálják.) Ezen czélra természetesen csakis azon egyházi énekek alkalmazatnának, melyek a gyülekezet által használandó énekek *törzsét*, — egységes, — összefüggő, minden alkalmat lehetőleg meg figyelő *kivonatát* képeznék. Legalább egy minden ünnepre, minden alkalomra, minden viszonyra. Hogy e tekintetben a tanítónak kell példányul szolgálni s neki kell az ilyen kivonatot könyv nélkül tudnia, világos. Betanítani az egyházi éneket legkönnyebben úgy lehet, ha mindaddig, a míg minden egyes gyermek jól nem tudja, (az előre bocsátott magyarázat és elemezés után, természetesen) naponkint előveszjük, elmondatjuk, elénekeltetjük, kötelességévé tevén a nehezebben tanulóknak, azt otthon is tanulni.

Ez által nemcsak a gyülekezet isteni tiszteletének biztosítunk szebb menetet, de építő, ajtatosságot keltő hatást is gyakorolunk az egyesekre, kiknek később lelki élvezetévé válik az egyházi ének.

c) *Vasárnapi katechisatio vagy legényegyletek, leányegyletek.*

Magyarországban mindkét protestans (a kath. is) felekezetnél, mindkét nemű confirmált és nem confirmált ifjúság részt vesz a szent háromság utáni vasárnapokon, a délutáni ima után, a délutáni isteni tisztelet helyét pótlólag tartatni szokott catechisatiokon. Ezen katechetikai oktatásban a fiatalságon kívül közvetve a gyülekezet is részesül, miután rendszeren több-kevesebb (képviselő) tagjában jelen van, vagy oda kell hozni a dolgot, hogy jelen legyen.

Hogy ezen tanítás a maga méltóságában megtartassék s egyáltalában el ne hanyagoltassék, gondoskodjék a lelkes a presbyterekkel való érintkezés útján is a fiatalság összegyülekezéséről és pedig annál inkább, mert kettős czélt ér: a fiatalságot képezi és a gyülekezetet is neveli. Ezek útján a szentírás helyesebb megértéséhez, beszédei felfogásához az egész hit-élet elevenségéhez vezérelheti gyülekezetét, s megmentheti sok veszélytől, lelki veszély-

től, melynek a bűn csábításai teszik ki. A maga hivataloskodását is, főleg lelkészi teendőjét csodálatosan könnyíti ez által. Ezen tanításnak tárgya, mint már azt (fentebb) bővebben kifejtettük, a szentírás olvasása s népszerű magyarázata, bibliai történet (ó- és új-testamentomi) élettörténetek, hit- és erkölcsstan, káté és tulajdon beszédeinek magyarázatos tárgyalása.

Célja: «tervszerű restitutio in integrum».

Módszere a kérdések és feleletek által való tanítás.

Külföldön ez, főleg a nagyobb a városokban, keresztül vihetetlen lévén, más alakban van szokásban. (Némely helyen ugyan így is előfordúl.) A lelkész ugyanis, mielőtt az ujonnan confirmáltakat szétbocsátaná, meghívja őket hetenként egyszer, kétszer, bizonyos meghatározott alkalmas órában magához, s ha eljönnek alakít velök «ifjúsági egyleteket» («Jünglingsvereine.» Legény-egyleteket. Ilyen külföldön van sok.) S a velök való barátságos eszmecserék útján, beszélgetések által gyarapítja azok ismereteit mindarról, a mi a hitre, vallásos, erkölcsös életre tartozik és szükséges.

Ezt kellene nálunk Magyarországon is behozni, a hol a városokban a confirmált fiatalság, ha csak nem jár az iskolába, teljesen elhanyagoltatik vallásosképzés szempontjából. Még pedig úgy, hogy a leányokra is tekintettel lenne a lelkész. (Leány-egyletek. A kath. egyháziak igen méltányolják ennek fontosságát. Onnan van Magyarországon a sok kath. nő-növelde, legény-egylet stb.)

Igaz ugyan, hogy így sok kellemetlenséget szerezhet magának a szülők, cselédtartó gazdák stb. részéről a lelkész, collisioba jöhet azokkal, de ezen akadály nem legyőzhetlen.

Ezen érintkezés (sokkal inkább, mint a katechisatio) az áhitat órája jellegével fog birni, de a tanító elemnek sem szabad hiányoznia.

Szentírás olvasás, írásmagyarázat, kereszttyén elbeszélések, életrajzok, egyes hitvallási okmányok (az ágostai vagy helvét hitvallás) megbeszélése s ehhez hasonló lesznek a tárgyak.

Ezen tanítás alakja részint homiletikai allocutio, részint párbeszéd, részint kérdések és feleletek által való oktatás lesz, de úgy, hogy mindkét fél kérdez és felel.

d) *Az iskolai áhitat.*

Az áhitat az emberi szívnek közvetlen, de öntudatos élete az Istenben, az egyes egyéni öntudatnak elmélyedése a végtelenbe, az embernek teljes odaadása — Istennek — s mint ilyen, végtelenül emelő a vallásosságra, erkölcsösségre nézve. S azért teremtett magának az egyház alakot, melyben az istenségbe elmélyedhet és ez a közös ima, ének és szentírás olvasás. Ezen alaknak az iskolában is van hivatása, mert hiszen az áhitatnak hatása, a fiatalságnál sem más. S azért ezekről szólandunk most itt, midőn arról van szó, hogyan kell az iskolában tovább nevelni a már confirmált ifjúságot. Az iskolai áhitat hivatása főleg a kisebbeknél nagy, a korral haladva végül a felnőttéknél egy imára, a szívet, lelket megható imára szorítható le.

a) *Az iskolai ima*, kell, hogy az a tanítás elején és a tanítás végén mondassék, nemcsak a gyermekek, hanem igen gyakran maga a tanító által, hadd lássák a tanoncok, hogy ő is belbecset tulajdonít annak s nem tartja csak külső formalitásnak, mert csak így (kapnak azok kedvet és) tanulnak meg helyesen imádkozni. Az ima szívreható legyen, tehát, kerülendő minden könnyelműség, ridegség, zavar, hidegség, főleg azonban a képmutatás.

b) *Az iskolai éneklés*, hogy ez milyen fontosságú, könnyen beláthatja mindenki, a ki egyrészt elgondolja, mennyire emeli az áhitatot a gyülekezet épületes, összehangzó éneke, (mihez gyakorlat kell) s másrészt mennyi nevelő elem van az énekekben, nemcsak az esztétikai képzést, hanem a vallásos, erkölcsös érzelmet illetőleg is, főleg a magasztosan szárnyaló kitünőbb egyházi énekekben.

Ha lehet több hangon, choralis berendezéssel, ha nem, egyszerűen (unisono) énekeltesen a tanító, azonban gondoskodjék mindenkor a komoly ünnepélyesség megtartásáról, az éneklés méltó lefolyásáról.

c) *A felolvasás, mint bibliai olvasás* szentírásbeli ismeret terjeszt és így nevelő elem. Ennek fontosságáról már szólottunk, itt csak visszautalunk reá azon ohajtással, hogy ezen célhoz alkalmazkodjék.

Ezen három alakot, egymint: ima, ének, olvasás,

azonban össze kell kötni egy egységes liturgikus cselekvénynyé, mert azok az által nyerik teljes szép jelentőségöket, mely annál is inkább megérdemli a figyelmet, mert nagyon ajánlatos és czélszerű az, hogy az iskolai áhitat útján az egyház élete vitessék belé az iskolába. Az iskolában is kell, hogy az egyház szent ideje megfussa a maga körfutását, tehát az ünnepek megülését az iskolában is meg kell tartani, úgy hogy az iskola vallásos élete és az egyház vallásos élete között párhuzam legyen.

e) *Az iskolai vallástanítás.*

Miután már az elemi iskola vallástani tárgyának osztályonkénti beosztását feltüntettük (17. §.), e helyütt csak a középtanodai vallástanításra és a felső nép- és polgári iskolai vallástanításra nézve kell megjegyzést tennünk, mihez még a tanítóképezdei vallástanítást is veendjük.

Szabályozóul itt kimondjuk, hogy helyes volna, ha az algymnasiumi osztályok vallástani tárgyai a felső nép- és polgári iskolákra is, a felgymnasiumé pedig a tanítóképző 3 tanfolyamára is beosztatnék, hogy a párhuzamos haladás és az egyöntetűség megtartható legyen.

A mi már magát a gymnasiumot illeti, annak vallástani anyagát alkotja a szentírás olvasása, magyarázása, valamely hitvallás (Augustana, Helvetica Confessio) alapján az egyháznak a szentíráson alapult hite, erkölce, részletesen apologetice tárgyalva a váltanok ismertetésével, s végül a történelmi tanfolyamon az egyház története, az egyház fejlődésének fő mozzanataira való folytonos figyelemmel. (Lelkesedéssel az igazért, nagyért, bárhol tünt legyen fel.)

Osztályonként pedig ilyen beosztással:

I. Osztály. Ó- és újtestamentomi biblia történetek (a Nitzsch-félék) bibliai olvasás, (Ima. Egyházi ének.)

II. Osztály. Bibliatan. Rövid szentírás ismertetés. Az egyház élete, az apostoli idő végéig. A niceai zsinatig. (Ima. Egyházi ének.)

III. Osztály. A katolikus egyház története. A protestáns egyház története. Hazai evangélikus egyházunk története. (Ima. Egyházi ének.)

IV. Osztály. Luther nagy kátéja alapján hit- és erkölestan. (Ima. Egyházi ének.)

V. Osztály. Az ó-testamentom (Isagoge olvasással) röviden és az Új-testamentom (Isagoge bölvlasással) terjedelmesen.

VI. Osztály. (Egyetemes) Egyháztörténelem Krisztustól napjainkig. Tekintettel a tan fejlődésére. Váltanokra.

VII. Osztály. A magyar protestáns egyház története.

VIII. Osztály. Hit- és erkölestan. (Symbolika. Liturgia.)

A vallástanítás egyházi hivatalos teendő lévén, szükségképen olyan egyénre kell bízania, a ki nemcsak bő ismeretű, általános, tudományos képzettségű egyén, hanem, a ki az egyházzal életteljes összefüggésben is áll s a ki alapos theologus is. Ezen vallástanárnak azután az egész intézet (a felekezeteknél, az államnál a felekezetebeli) lelki atyjának kellene lennie és minden tanácskozásnál egyes tanonczok és általános közérdekek felett ülési és szavazási joggal kellene bírnia, hogy a gymnasiumi stb. növendékek életét folytonosan éber figyelemmel kísérhesse és azokra gyóntató atyailag befolyhasson.

A módszer itt is ugyanaz, a mi a többi tantárgyaknál, csak hogy itt főleg a kedélyre kell hatni és a *kérdések és feleletek* által való tanulás minél kisebb számu az osztály, annál nagyobb jogot igényel magának az acroamaticus előadások felett.

Alaktan.

25. §. A katechetikai oktatás alakja.

Az eddig előadottakból világos és a fentebbiekből folyik, hogy a katechetai oktatás alakja (főleg a 3-ik és 4-ik fokozaton, de az 1—2-ik fokozaton is) a két tanítási alaknak, t. i. acroamatico oratoricus (elbeszélve közlő) = előadó és erotematikusnak kérdező tanalagnak összeolvastása lesz, úgy, hogy a szükség szerint majd az egyik, majd a másik legyen tulnyomó, azonban kizárva marad a csupán csak kérdező, vagy a csupán csak előadó alak.

Megjegyzendő, hogy a katechetának előbb adnia kell, ha venni (kapni) akar, még pedig akkor is, ha még az

illetőnek volt is valami ismerettulajdona, mert ő nem egyéb, mint közlője a reá bizott tudásnak. Tehát előbb közöl s aztán analysal — azonban egyet sem a tudományos módszer szerint, — hanem a gyermekek felfogási képességének megfelelőleg. Az ő célja ugyanis a tudottat öntudatos tulajdonná tenni, a hitet meggyőződéssé emelni. Eljárása tehát egészében véve analitikus, de az a syntheticus magyarázatot és bizonyítást ki nem zárja.¹⁾

Azok, a kik a katechetikát Sokratikává («kérdező tan») tették, és mindent a tanítványból akartak kihozni, kiesalni, kérdések útján, majmolni kívánván Sokratesnek (τεχνη παιωτιχη ars maotica bábászati tudományát) módszerét, mely az egyesnek segített a gondolat szülésben, elfeledték, hogy :²⁾

a) Sokrates már különböző ismeretekkel bíró és a gondolkozásban gyakorlott férfiakat, és nem különböző nemű éretlen gyermekeket tanított ;

b) hogy Sokrates az azok kívánsága által előírt tárgyról értekezett, míg a gyermekekben a vallás s tanai iránti érdeket, mert a vallás tanai³⁾ kijelentettek, objectivék és subjectiv tapasztalás útján meg nem szerezhetők (legalább még nem), még előbb fel kell ébreszteni.

c) hogy Sokrates már némileg ismert fogalmakat elemezett s úgy fejtette ki az ujakat, s végül

d) hogy az igazi sokratesi eljárás végtelen nagy ügyességet és gyakorlatot, teljes psychologikus és logikus készséget igényel, melyet nem lehet (bár kívánatos) minden katechetánál feltennünk.

A kik pedig a folytonos előadást kívánták, azok feledték, hogy a gyermekeket nem lehet hosszabb időn át való folytonos hallgatásra kényszeríteni, mert, ha külsőleg eleveenségök, annyira meg rendszabályoztatnék is, gyenge értelmök elfárad és figyelmök elnyomatik, szóval nem képesek kísérni a katecheta értekezését.

¹⁾ Cf. Imm. Nitzsch : Prakt. Theol. II. pag. 214. sköv. §. 209. sköv.

²⁾ Cf. Fr. Schleiermacher : Prakt. Theol. pag. 371. . . . «daher der Ansicht, die Sokratische Methode an und für sich und das ganze Gebiet umfassend in Anwendung bringen zu können immer eine Täuschung zum Grunde liegen muss».

³⁾ Schleiermacher Fr. : Pr. Th. p. 371.

A katechetikai tanítás alakja általában beszélgetés, de *tanpárbeszéd* és nem olyan párbeszéd, melynél a gondolat csere játssza a főszerepet, mint pl. az értekezleteken, zsinatokon stb.¹⁾

A keresztyén vallás positiv tanai a történelmi tények stb. összefüggő rövid előadásban nyújtatnak ugyan a tanoncoknak mindég, de ezen előadás felhívja rögtön a kérdést, hogy a tanító meggyőződjék a betanulandók betanulásáról és az előadottak megértéséről.

Már a káté betanításáról szóló cikkünkben megemlítettük, hogy azt kérdések és feleletek útján legcélszerűbb eszközölni, a legalsóbb fokozaton pedig meggyőződéssel valjón megértették-e szavainkat, birják-e a tárgyat tanoncaink, jó a kérdés. A confirmatioi oktatásnál pedig (és a confirmáltaknál is) *csakis úgy* véljük a tanítást helyesen megadhatónak, ha a rövid előadás által nyújtott kérdések és feleletek útján sajátítatjuk el; hiányos volna tehát módszerünk ha azt a kérdésről szóló tannal ki nem egészítenők.

Jegyzet. A tanítás nyelvezete²⁾ a tanoncok műveltségének, korának, tapasztalati ismereteinek megfelelő legyen. Hanyagul műveletlenül, laposan, disztelen kiejtéssel és szabálytalanul beszélni épen olyan helytelen, mint tudományos (mű) nyelvezetet használni. Ne legyen tudós, de ne legyen gyermekes sem a beszéd. Emelje fel egy részt magához a gyermekeket, más részt ismét ereszkedjék le hozzájuk. (Schleiermacher művelt «Umgangssprache»-t társalgási nyelvet kíván.)

¹⁾ Cf. Friedr. Schleiermacher : Prakt. Theol. p. 363. sköv. 364 : «... die Gesprächsform die vorzüglichere». Cf. Pelt : Encycl. pag. 681—2. Cf. Nitzsch Imm. : Prakt. Theol. II. p. 214. sköv. §. 209. sköv. «Lehrgespräch». (Art. 4. Aneignung) stb. C. B. Moll : Prakt. Theol. pag. 321. Nitsch Imm. Prakt. Theol. II. pag. 216. §. 209. «Gespräch ist die sprachlich vollzogene Gemeinschaft des Denkens und Wissens». «Dialog = Austausch der Gedanken der irgend ein sich Ergänzen oder Berichtigten derselben zum hinreichenden Zwecke hat, und möglicher Weise für alle theilnehmenden *ein Wissen producirt*, welches vorher nicht vorhanden war».

²⁾ Cf. Imm. Nitzsch : Prakt. Theol. II. p. 220. §. 211. Pelt : Encycl. pag. 681 : «Die katechetische Sprache, welche sich als solche nach den allgemeinen Gesetzen richtet, muss vorzüglich deutlich (populär) rein, lebendig und würdig sein, darf sich aber der Sprache des gemeinen Lebens mehr annähern, als die homiletische.

26. §. A kérdésről.¹⁾

Itt a következő kérdésekre kell felelnünk :

1. Mi a kérdés ?
2. Hányféle a kérdés ?
3. Milyen legyen a kérdés ?
4. Mire kell vigyázni a kérdésre adott feleletnél ?

1. Mi a kérdés ?

A kérdés, fogalmának megfelelőleg, nem egyéb, *indirekt felhívásnál ítéletre*, valamely határozottan megjelölt tárgy felett.

A kérdés mindenkor *egy teljes mondat*, tehát helytelen a Dinter magyarázata, a ki azt mondja, hogy a kérdés akkor származik, ha a mondatnak egy vagy több alkatrészét elhagyjuk és a kérdeztől kívánjuk meg, hogy a hiányzót kiegészítse, mert a kérdés grammatikai teljességéből, tökéletességéből nem szabad semminek sem hiányoznia.

A kérdés *lényege nem fekszik* az alakiban, tehát helytelen Thierbach azon meghatározása, melynél fogva a kérdést a mondat szavainak megváltoztatott egymásutánjában és elhelyezésében látja.

Nem szabad tehát gondolnunk, hogy a kérdő mondatban valamely főrészt, az alany vagy az állítmány, hiányzik, vagy hogy a változott szórend teszi lényegét, mert az, a mi a kérdő mondatban hiányzik és kerestetik, nem más, mint egy *mondatrésznek közelebbi meghatározása tartalmát tekintve*, mely azonban már a kérdésben bennfoglaltatik, hanem általános fogalom alakjában. A kérdésnek, mert hiszen feleletet, tehát ítéletet kíván, az ítélet pedig nem egyéb, mint egy különösnek vagy egyesnek az általános alá való sorozása (subsumálása), az általánost mint adottat magában kell foglalnia, s a különöst mint keresettet olyan

¹⁾ Ezen §-t Moll C. B. szerint adjuk. Cf. Moll C. B. : Pr. Theol. pag. 321. sköv. §. 572. sköv. Kún Bert. : Egyházi Szón. Füg. 14. §. 185. lap. Imm. Nitzsch : Prakt. Theol. II. §. 218. sköv. pag. 230. sköv. stb.

viszonyban kell ehhez feltüntetnie, hogy abból a kérdő pont származzék.¹⁾

Összefoglalva az eddig mondottakat, a kérdést úgy határozzuk meg, hogy az nem egyéb, hanem egy olyan alakilag teljes mondat, melynek egyik tagja a különösnek a benne (a mondatban) kifejezett általános alá rendelése vagyis értelmének kiegészítése által közelebbi tartalmi meghatározásra vár, — mi által az illetőt, a kihez intéztetik, ítéletre hívja fel.²⁾ Az, hogy a feleletnek egy ítéletnek kell lennie, egyszersmind követeli azt is, hogy a felelet egy mondat legyen, (bár hiányos mondat alakjában is adathatik).

2. Hányféle a kérdés?³⁾

A tankérdésnek⁴⁾ természetében fekszik, hogy lehetőleg minden egyeshez intéztessék, és hogy lehetőleg mindenik feleletet adjon.

A tanítás méltósága kívánja meg, hogy ne kérdezzünk s feleltessünk egyszerre sokat (vagy mindnyáját), de úgy kell a dolgot intéznünk, hogy az egyes tanoncban az egész

¹⁾ A kettő t. i. a kérdés és felelet — csak együtt fejezi ki a teljes gondolatot.

²⁾ Ezen meghatározásból kitűnik az is, hogy a Nitzsch meghatározása (nem egészen helyes) nem teljes. Nitzsch ugyanis (cf. Imm. Nitzsch : Prakt. Theol. II. p. 231. §. 219) így határozta meg a kérdést : «Frage ist = eine Anrede, welche Antwort fordert und diess durch die Beschaffenheit des ausgesprochenen Satzes ausdrückt, also ein solcher sprachlicher Ausdruck des unvollendeten Wissens, wodurch diese seine ihm fehlende Ergänzung von einem andern Subjecte des Wissens fordert. Épen úgy hibás Thierbachnak (Moll C. B. által p. 323. Pr. Th. említett) második meghatározása is, mely szerint a kérdés egy olyan mondat, a melyben az egyes szavak (melyekből az áll) olyan állás és egymáshoz való viszonyba hozatnak, hogy abból azon ohajtás látszik ki, attól a kihez intéztetett, egy bizonyos neki megfelelő fogalmat vagy ítéletet kifejezni hallani. Közel esik ehhez Carstensennek (szintén Moll C. B. által idézett helyen említett) meghatározása is, melynek veleje : «Frage ist der Ausdruck des inneren Strebens, des Verlangens unseres denkenden Geistes . . . Auskunft zu erhalten, oder sie ist ein unvollständiger Satz, der das Verlangen ausdrückt, dass der Befragte ihn ergänzen möge».

³⁾ Cf. Nitzsch : Prakt. Theol. II. pag. 231. §. 219. Cf. Moll C. B. : Prakt. Theol. pag. 324. sköv. §. 580. sköv.

⁴⁾ Mert nekünk itt kizárólag csakis azzal van dolgunk.

tanuló sereg megkérdezettve érezze magát. (Ezért czélszerű a tanoncokat *katechetikai gyülekezetté* egyházzá alakítani.) Ide-oda ugrálás a kérdésekkel méltatlan és czélre nem vezető hiba épen úgy, mint a folytonos bizonyos rendben való, egy s ugyanazon tanoncra szabályosan visszatérő kérdezés.

Az is kelléke a tankérdésnek, hogy a katecheta mindenkor tudja reá a helyes feleletet, bármilyen legyen is a tanonc felelete.

Miután pedig a katechetának mindenkor előbb nyujtania kell, hogy vehessen és a tiszta Sokratika kizárva marad, világos, hogy főképen az adottnak betanítása, feldolgozása és tovább fejtese lesz czélunk a kérdések és feleletek utján is, tehát a tankérdés is elsajátítani (ismeretet szerezni), feldolgozni (reprodukálni), és tovább fejteni (produkálni) fogja a gyermekeket tanítani.

A tankérdés tehát :

a) *ismételtető* lesz, melynek feladata az emlékezetbe vésni a nyujtottakat (examináló, repetáló kérdés) és a kész tudás anyagát mérni (a memoria kincsét mérni van hivatva). De itt nem fog megállani, hanem ezen ismételtetés ;

b) *vizsgálva ismétlés* lesz, melynek tiszte az elsajátított ismeretek teljes, világos, helyes feldolgozásáról meggyőződést nyujtani. Ez már önálló itéleteket fog követelni. Itt sem állapodik azonban meg, hanem a birt és átdolgozott anyagból ;

c) *tovább fejteni* (produkálni), újat kihozni fog igyekezni. Itt megkívánjuk már a tanulótól, hogy az adott elemekkel (az itéletekből következtetést) dolgozva, azokból újat fejtsen ki : az általánosból a különöst vonja le, vagy a különösből az általánost tegye össze.

Míg tehát a) alatt csak egyszerűen examinálunk ; ¹⁾ b) alatt már a disjunctiv dialectikus működésnek engedünk tért ; ²⁾ végül c) alatt az általános fogalmat megad-

¹⁾ De nem inquirálunk, nem puhatolódzunk és nem vallatunk, nem tudakozólunk (nem teszszük lelkiismereti kérdéssé).

²⁾ Az eldöntő vagy elválasztó (Aristoteles által dialectikusnak nevezett) kérdést alkalmazzuk. Igen — nem vagy — vagy. — De nem kettős kérdést, melyben különböző alanyokhoz, különböző állítmá-

ván, annak közelebbi meghatározását,¹⁾ vagy a különöst megadván, az általános kihuzását várjuk a kérdezettnek ítéletétől.

Van tehát a) *ismételtető* (= repetitorikus examináló);

b) *vizsgálva ismételtető* (dokimastikus) és

c) *továbbfejítő* (= feltaláltató, heuristikus) tankérdés.

A mi a tankérdést, mint kérdést illeti, annál is mint minden kérdésnél a *tartalomra* és *alakra* kell figyelniünk.

A mi már a *tartalmat* illeti, van a) *alanyi* és b) *állítmányi* kérdés, a szerint a mint vagy az alanyt kívánjuk közelebbről meghatározni vagy keressük (az alanyt), vagy, ha az alany ismeretes és adva van, a mint az állítmányt kívánjuk közelebből meghatározni vagy keressük.

Keressük pedig az alannak lényegét, tulajdonságát, viszonyát, birtokát (számát, hatását), cselekvését, akaratát (ismeretét), szenvedését és ehez csatoljuk a meghatározást: *kit szeret, gyűlöl, itél, sért, gondoz, mije* van, min vagy miben ismer meg valamit és pedig mi uton és módon (körülmeny, viszony, idő, hely), hol, mikor, meddig, mily gyakran, mily mértékben kénytelen, kell, lehet valamit tennie, szenvednie stb. (A régi formula szerint: «quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando?» Kiegészítő, jelző, értelmező, határozó stb. által).

Az állítmálynál pedig keressük azt, hogy az alany mivel bír, mit élvez, mit nélkülöz, mit tesz, mit szenved. Kifejezzük pedig azt: lét-, állapot-, cselekvő-, szenvedő igékkel. (A szerint a hányféle az ige.)

Az alakot véve tekintetbe pedig, a mennyiben az ite-

nyok adatnak, vagy melyben két önálló kérdés kapcsolatik össze úgy, hogy két különböző ítéletnek kell következnie, származnia.

¹⁾ Moll C. B.: Pr. Th. pag. 325. §. 582. Az ilyen kérdéseket *meghatározó* kérdéseknek mondja és azoknak következő osztályozhatásáról szól: *A meghatározó kérdés*: a) *Tárgyat tekintve*: dogmatikai, morális, historiai, hittani, erkölestani, történelmi. b) *Az eljárást tekintve*: analitikai, synthetikus-elemző, összefoglaló, összehasonlító. c) *Mondat alakját tekintve*: Causal, consecutiv, final ect, okadó, következtető, czélzatos. d) *Czélzatra nézve*: Definitiv, suggestiv, objectív, befejező (állító), felfüggesztő, ellenetvő. e) *Tartalmát tekintve*: Elemi = elementar, mely egy ismertető jelt nevez meg, *ítéleti*, mely több ismertető jelt nevez meg és *gondolat* vagy összetett itéleti kérdés, mely egy egész gondolatnak közlésére hív fel.

letnek a négy logikai kategória szerinti tulajdonságát vesz-
szük alapul :¹⁾

1. *A mekkorásági (quantitas) rovat szerint :*

- a) egyetemes (összesség, mind, egész);
- b) részletes (többség, sok);
- c) egyénes (egység, egy,) lehet az ítéletet.

2. *A minőségi (qualitas) rovat szerint :*

- a) állító (valóság);
- b) tagadó (valótlan);
- c) korlátoló (limitatív) lehet az ítélet.

3. *A viszonyi (relatio) rovat szerint :*

- a) tulajdonító apodiktikus (lényeg és tulajdonság);
- b) feltételes, hypothetikus (ok és okozat, czél és eszköz);

c) osztályékos, disjunctiv (correlatio, hatás, vissza-
hatás).

4. *A módossági (modalitas) rovat szerint :*

- a) határozatlan (lehető, lehetetlen);
- b) határozott (lét és nem lét);
- c) megállapított (szükségesség, esetlegesség) lehet az ítélet, tehát a kérdés is, még pedig azért, mert a kérdés a felelettel képez egy egészet, a feleletnek pedig ítéletnek kell lennie. Tehát a kérdés tartalmára és alakjára nézve az ítéleteknek szokásos osztályozása alá esik.

A katechetikai oktatás folyamában elfoglalt állására nézve, végül lehet a kérdés : bevezető, átmeneti, rendbeli, emlékeztető (közbeeső, közbevetett, parenthetikus) és összefoglaló kérdés.

3. Milyen legyen a kérdés?

A kérdéstől, hogy az helyes és jó legyen, megkívánjuk főképen, hogy az legelől *megérthető* legyen, hogy pedig megérthető lehessen, *világosnak* kell lennie.

Világos lesz a kérdés, ha

- 1. *alakilag a) szokásos*, az életben s irodalomban *divatos szavakba* van foglalva,
- b) *ha helyes* a szófüzésben és *szókötésben*,

¹⁾ Megjegyzendő, hogy bármily ítélet végig módosítható ezen kategóriákon.

c) és ha egyszerű mondatalakzatokba van foglalva.

2. *Anyagilag*: a) tartalmilag egyszerű,

b) gondolatja könnyen felfogható,

c) és igaz.

De a kérdés megkívánja a helyes feleletet is, hogy helyes feleletet kaphassunk, a kérdésnek *határozottnak* kell lennie.¹⁾

Hogy határozott lehessen, kell hogy legyen:

1. *Alakilag*: a) helyes a *szövszeállításban*; a hangsúlyozás kevés, a kérdés meghatározására, megalakítására; b) *gondos a kategóriák választásában, használatában*; c) *helyesen következő*. (Következzék helyesen. A katechesisben legyen a maga helyén.)

2. *Anyagilag*: a) minden *feleslegestől ment* (de azért);

b) *teljes az ismertető jelek közlésében*;

c) *értelmes feleletet követelő*.

A kérdés a reá adott felelettel azonban nem öncéz, hanem *tanesszék* s ez megkívánja, hogy a kérdés *alkalmas* legyen.

A kérdés legyen *alkalmas*, vagyis legyen:

1. *Alakilag*: a) olyan, hogy helyes *kimenetele legyen* (Passender Ausgang);

b) *csatlakozzék az adott felelethez*;

c) *vezessen közelebb a célhoz, vagyis birjon a haladás, a továbbfejlesztés természetével*.²⁾

2. *Anyagilag*: a) *méltó*, mely kizár minden incselkedést, önkényest, gúnyorost és nevetségest;

b) *tárgyilagos*, a tárgynak megfelelő, mely nem en-

¹⁾ Imm. Nitzsch: Prakt. Theol. II. pag. 234. sköv. §. 221. sköv. a kérdésnél csakis a «Bestimmtheit»-ot hangsúlyozza, mert mint mondja, ezen kellék minden más kelléket magában foglal. — A felelettől is a határozottságot kell főként elvárni. Kún Bertalan a maga. Egyh. Szónokl. Füg. p. 185. §. 14. megkívánja, hogy a kérdés: a) érthető, b) határozott, c) egyszerű, d) és rövid legyen. Dr. Kiss Áron és dr. Öreg János: Nevelés és okt. p. 75—6. §. 44. megkívánja a kérdéstől, hogy legyen: a) világos, b) határozott, c) rövid, és hogy d) benne ne legyen meg a felelet, e) és gyakran megváltoztattassék. (Meggyőződésül érti-e gyermek azt, a mire tán véletlen jól felelt.)

²⁾ Dr. Schmidt Woldemor, a lipsei egyetemen a Katechetikum elnöke, csakis ilyen kérdéseket engedett alkalmazni.

gedi, hogy valamely idegen elegyedjék bele, mi által a tárgy tisztasága, a figyelem zavartatnék ;

c) könnyű és könnyen felfogható, hogy a subjectum és objectum között ne legyen legyőzhetlen akadály, bár néha *nehéz kérdést is kell adni*, hogy az által a figyelem és a gondolkozás egészében feszültebbé tétessék.

Jegyzet. Dr. W. J. G. Curtman : «Lehrbuch des Unterrichts». Leipzig, 1866. 7. kiad. §. 10. pag. 38. is ugyanezen hármát (deutlich, bestimmt, angemessen kívánja meg.)

4. Mire kell vigyázni a kérdésre adott feleletnél ?

A dr. Kiss Áron és a dr. Öreg János által irt jeles nevelés és oktatásban (44. §. pag. 76.) a feleletekre vonatkozólag ezeket találjuk :

a) «Ha a gyermek semmit sem felelne, akkor vagy nem figyelmeztet, vagy nem érti a kérdést. Az első esetben a kérdést ismételni kell, a második esetben másképen formulálni vagy a gyermektől megkérdezni, hogy mit nem értett meg ?

b) Ha a gyermek *helytelenül* felelt, ennek vagy a gyermek az oka, azért, mert másutt jár az esze, vagy félreértette a kérdést, vagy pedig maga a tanító, a ki meglehet, hogy nem világosan fejezte ki magát, vagy oly dologról kérdezte a gyermeket, mely az ő fejlettségét meghaladta.

c) Ha pedig a felelet *félig helyes*, félig helytelen, akkor a helyest külön kell választani a helytelentől, fel kell kerestetnie az okát mindkettőnek s a gyermeket kérdezősködés által oda kell vezetni, hogy a hibát kijavítsa.»

Mihez mi még a következőket csatoljuk,¹⁾ 1. az *a*-hoz, hogy ha a kérdés abstract természete, idegen szó vagy nyelvhasználat vagy általánossága (tehát anyagi nehézsége) miatt nem értetett meg, *kérdezze ugyanazt más szavakkal*, jelezze közelebről konkrét meghatározással, a nem, faj, egyed, tárgy, alany megnevezésével, vagy adjon *ravezető kérdést* (Hinleitungsfragen), *de sohase hagyja abba a felelet nélkül maradt kérdést.*

2. (a *b*-hez) a *rosz feleletet fejleszse büntetésül néha ad absurdum.*

¹⁾ Cf. Imm. Nitzsch : Prakt. Theol. II. pag. 338. §. 224.

Azonban akár csak részben, akár egészben hibás a felelet, akár pedig teljesen elmarad is, mindenkor előbb kutassa ki, gondolkozzék felette a katecheta, *valjon benne vagy a tanulóban van-e a hiba?* S csak mikor meggyőződött róla, hol a hiba, akkor és ott igyekezzék javítani a helyes megértést, és a betanítást tartván mindenkor fő czélnek. A tanulóval rossz feleletéért ne bánják durván, ne szidalmazza, ne gúnyolja, sok új kérdéssel se hozza még nagyobb zavarba, hanem *segítsen neki rövid magyarázat útján*, és ne ragaszkodjék egyedül a kérdéshez.

Végül megjegyezzük, hogy a helyes feleletnél sem kell a feleletet mindig csak egyszerűen elfogadni, vagy talán még dicsérni is, hanem *a jó feleletet* is ki kell próbálnia alapjában, vajjon teljesen (ön) tudatos volt-e? s nem véletlen? (Sohasem szabad azonban felednünk, hogy a főczél nem a gondolkozó képesség gyakorlása (bár az is egyik előnye ezen módszernek) hanem az igazságnak (a tannak) betanítása.

Zárszó.

27. §. A helyes módszer ismérve. (kriterion.)

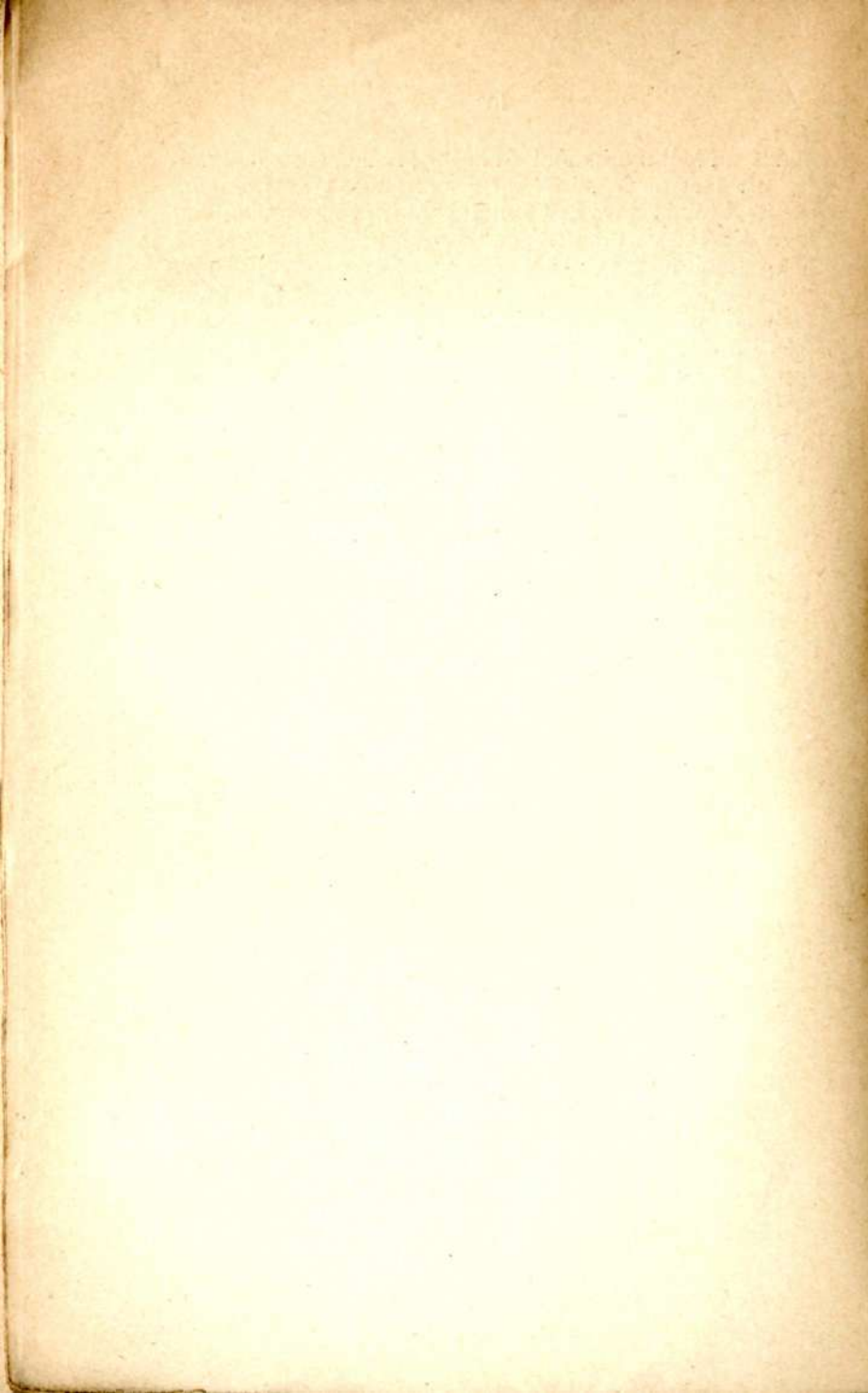
A helyes módszer abban áll (a fentebbiekben elmondottak folytán), hogy a gyermekeknek a tapintatosan czél és tervszerűen kiválasztott anyagot, a maga legegyszerűbb bibliai és egyházi (történelmi) alakjában nyújtjuk s azt az emlékező tehetség útján biztosan lelkökbe vessük, nyelvtani és logikai szétbontás útján az értelemnek felfoghatóvá, *megérthetővé* teszszük, példa, hasonlat stb. által *szemléltetjük*, az ismerthez való csatolás által megmagyarázzuk, *megvilágosítjuk* (és ezen működésünk közben élesen megvonjuk a bizonyos tárgy határait), ismertető jeleinek pontos megnevezése és sajátságainak világos kiemelése által *egyenítjük* és úgy érdeket ébresztünk, és felhívjuk az erkölcsi ítéletet és az akaratot jó határozatra (elhatározásra) bírjuk.

Megjegyzendő, hogy a felsőbb fokozaton tanításunk, tanítási eljárásunk mindinkább synthetikussá lesz (és synthesis útján közvetíti az objectiv ismeretet a subjectiv meggyőződésnek). Az igazságokat határozott tantételek

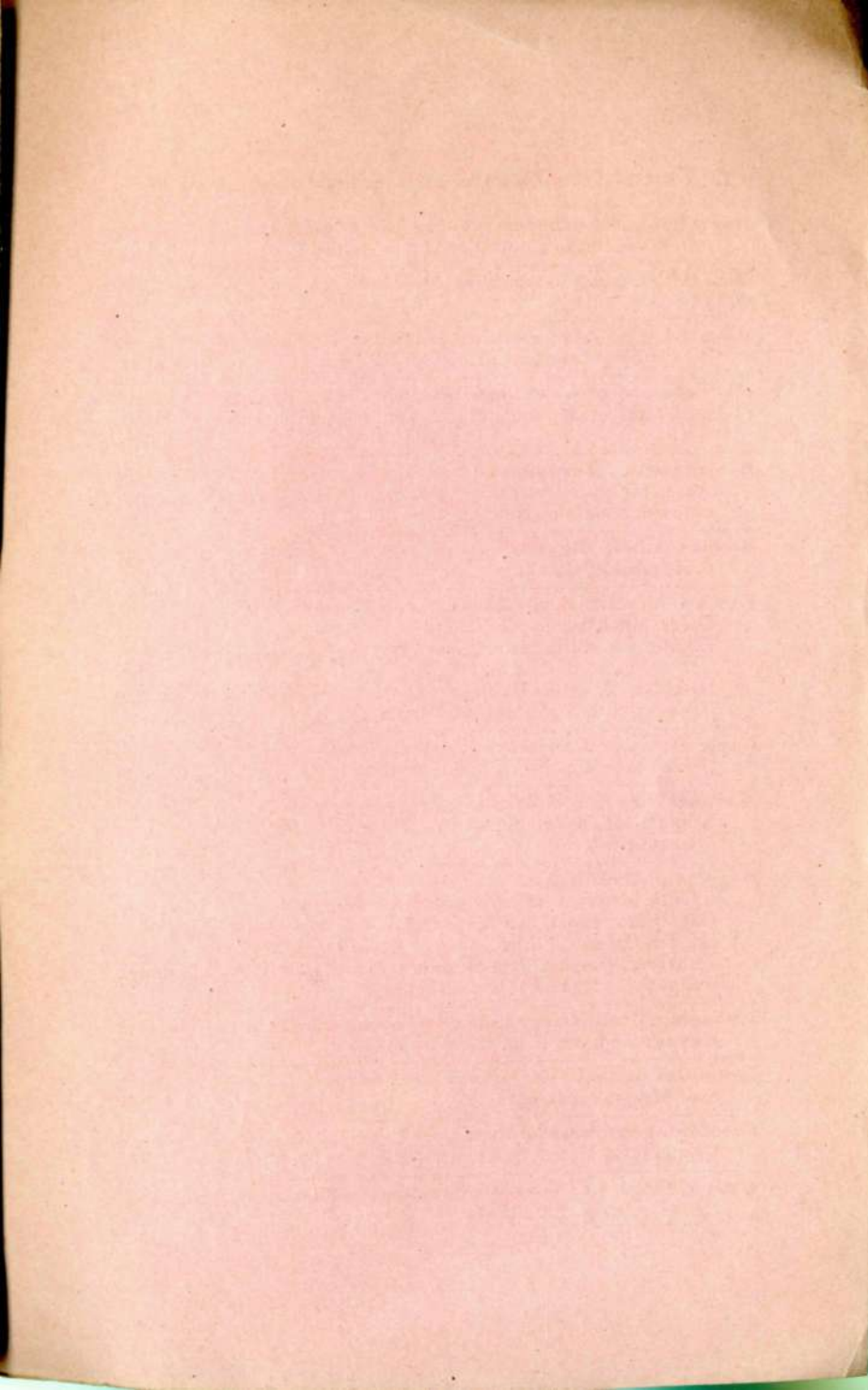

alakjában kell nyujtanunk és azok tartalmának egész teljét (melyet elemeztünk, megismertettünk) a tanoncok szellemi tulajdonává kell tennünk. Még pedig minden tant logikai működés útján fogunk igyekezni a tanoncoknak közvetíteni, mert így (megőrizzük és) megszerezzük számokra azon örömet, mely a fölfedezéssel, feltalálással, szellemi önmunkássággal jár. De az Isten és az isteniek feletti *raisonirozás* ¹⁾ elvileg kizáratik, ellenkezőleg minden tannál megtartjuk a szentírásnak (az azt elvileg megillető) tekintélyét, s tehát minden tanunk biblikus lesz, a biblián fog alapulni. Ezen *meghajlás a szentírás* (megjegyzendő a helyesen értelmezett szentírás) *tekintélye előtt*, nemesak szeretetet és tiszteletet kelt az iránt, hanem meg is szabadít az emberi tételek (*menschliche Satzungen*) túlságos és a szentírás tekintélyével vetekedni kívánó tiszteletétől.

¹⁾ Cfr. Fr. Schleiermacher : Prakt. Theol. p. 407. sköv.

A Franklin-Társulat kiadásában megjelent:

- Baur Ferd.** **Az őskeresztység történelme.** A harmadik német kiadás után ford. *Dása Dénes* és *Jeszó L.* 3 frt.
-
- Bihari Péter.** **A philosophiai tudományok encyclopaediája.** 80 kr.
-
- Hase Károly.** **A protestáns polemika kézikönyve.** I. kötet: Az egyház 2 frt 40 kr., II. kötet: Az üdv. 3 frt 60 kr.
-
- Historia ecclesiae evangelicae** aug. conf. addictorum in Hungaria universae, precipue vero in tredecim oppidis Scepusii. 2 frt.
-
- Klein Samuel.** **Tentamen juris ecclesiastici Evangelicorum** Augustanae confessioni addictorum in Hungaria criticae continatum. Edicio secunda. 2 frt.
-
- Kovács Albert.** **Egyházjogtan.** Különös tekintettel a magyar protestáns egyház jogi viszonyaira. 5 frt 40 kr.
-
- Kovács Ödön Dr.** **A vallásbölcsezet kézikönyve.** Revideálták *Dobos János* és *Fejes István.*
I. kötet. A vallás mint tünemény, vagy a vallások története. 3 frt.
II. kötet. A vallás lényege, vagy a vallás és vallásos eszmék bölcsezeti felfogásának története. 2 frt 40 kr.
-
- Lang Henrik.** **Keresztényen dogmatika.** Gondolkozó kereszténynek számára. Ford. *Kereszturi Sándor.* 2 frt.
-
- Maklári Pap Lajos.** **Bibliai egyezményes szótár.** A szentirat igéinek föllelésére és magyarázatára vezérlő segédkönyv. Vázonba kötve 4 frt 30 kr.
-
- Nagy papok életrajza.** 2 frt 40 kr.
I. *Tóth Ferencz* ref. superint. Irta *Lászkay József.* II. *Szeberényi János* ágost. hitv. superint. Irta Dr. *Szeberényi Gusztáv.*
III. Dr. *Székács József* ev. sup. Irta *Győry Vilmos.* IV. *Antal János* ref. püspök. Irta *Makkai Domokos.* V. *Bodola Sámuel* ref. püspök. Irta Dr. *Bartók György.*
-
- Szeberinyi Joan.,** **Corpus maxime memorabilium synodorum Evangelicorum** Aug. Conf. in Hung. 1 frt.
-
- Szeremlei Sámuel.** **Vallás-erkölcsei és társadalmi élet 1848 óta Magyarországon.** 1 frt.
-
- Theologiai értekezések.** Írták dr. *Lang H., Nagy G., Dreyer O., Ullmann C., Hetzel H.* és *Zittel E.* 2 frt 50 kr.
-
- Warga János.** **A bölcsezzettan történetének alapvonalai.** Második javított kiadás. 1 frt 60 kr.